

Ivan Vorel, Jiří Kupka
(eds.)

KRAJINNÝ RÁZ v SÍDLECH

SÍDLA v RÁZU KRAJINY

České vysoké učení technické v Praze
Praha 2011

vědecká recenze:

Ing. Kristina Molnárová, Ph.D.

Ivan Vorel – Jiří Kupka
(editoři)

Krajinný ráz v sídlech / sídla v rázu krajiny

Publikace byla vydána s podporou
Ministerstva životního prostředí České republiky
a Agentury ochrany přírody a krajiny České republiky.

České vysoké učení technické v Praze
Praha 2011

ISBN 978-80-01-04908-2

OBSAH:

Zmeny vývoja historických krajinných štruktúr Pienin na pomedzí Poľska a Slovenska P. JANČURA, M. SLÁMOVÁ, R. CIHLÁROVÁ, I. BOHÁLOVÁ, M. KUĽANDA	5
Monitoring změn krajinného rázu jako účinný podklad v rozhodování o území A. SALAŠOVÁ, H. PSOTOVÁ	20
Běžné a výjimečné J. LÖW	39
Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny na Slovensku P. JANČURA, M. SLÁMOVÁ, I. BOHÁLOVÁ	45
Ochrana krajinného rázu v územním plánu – fikce nebo reálná možnost? I. VOREL	56
Hledání možností eliminace předpokládaných negativních dopadů na krajinný ráz města Holešova v rámci zpracování územního plánu V. DUJKA	66
Udržitelný rozvoj zástavby v NP Šumava s ohledem na zachování vesnického charakteru území L. JABLONSKÁ, T. DOHNAL, J. NOVÁK	76
Stanovení ochranných podmínek pro výstavbu ve vesnických sídlech na území CHKO Broumovsko J. KUPKA, K. ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ, I. VOREL	86
Zamyšlení nad vztahy sídla a jeho krajinného rámce a jejich ochranou R. BUKÁČEK	103
Nové výzvy krajinnému rázu K. LANGAROVÁ	115

Aktuální téma – sídlo a charakter krajiny

Problematika ochrany charakteru krajiny tvoří podstatný díl péče o přírodní a kulturní dědictví České republiky. Její zakotvení formou ochrany krajinného rázu v §12 Zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, koresponduje s Evropskou úmluvou o krajině a promítá se do nástrojů územního plánování dle Zákona č. 183/2006 Sb. (Stavební zákon). Zatímco ochrana krajinného rázu ve venkovském prostoru získala mnohé zkušenosti s regulací výstavby (např. usměrňování výstavby dopravní a technické infrastruktury, omezování a regulace výstavby ve volné krajině, důraz na zachovávání nenarušenosti harmonie prostorových vztahů), do popředí vystupují problémy s ochranou krajinného rázu tvořeného vztahem sídla a krajinného rámce (exteriér sídla) a vztahem přírodního prostředí sídla a zástavby (interiér sídla).

Problémy míry a způsobů regulace výstavby ve vesnických sídlech jsou dnes velmi diskutovanými otázkami, vyvolávajícími spory a vzbuzujícími emoce. Nejedná se přitom pouze o vesnická sídla v chráněných krajinných oblastech a národních parcích, ale o vesnická sídla obecně. Jedná se však také o (často velmi problematické) uplatňování ochrany krajinného rázu v urbanizovaném prostředí bez zřetelné přítomnosti přírodních prvků a struktur nebo o smysluplnou ochranu krajinného rázu v městské krajině s výraznými krajinnými celky spoluvytvářejícími vizuální scénu města. Existuje mnoho výsledků odborné a expertní činnosti věnované sídlům ve velkoplošných ZCHÚ, přičemž principy stanovení ochranných opatření jsou často dosti rozdílné, stejně jako formy výstupů – podkladů pro rozhodování orgánů ochrany přírody. Rozdílné jsou i přístupy k hodnocení výstavby v městské krajině, které v některých případech upřednostňují význam přírodní charakteristiky a v jiných význam kulturní a historické charakteristiky, čímž dochází k divergenci výsledných názorů.

Velmi aktuálním problémem je hodnocení územních plánů a jejich změn, resp. jednotlivých jejich fází v procesu pořízení a schvalování (zadání, koncept, návrh). Jedná se o velmi obtížnou úlohu na pomezí preventivního a případového hodnocení, jehož důležitost je podtržena zněním §12 odst. 4 Zákona č. 114/1992 Sb., tedy skutečností, že po zapracování podmínek pro ochranu krajinného rázu do územního plánu nebude možno se v jednotlivých územních řízeních vyjadřovat z hlediska ochrany krajinného rázu. Problémem je nejenom nedostatek zkušeností orgánů ochrany přírody v hodnocení územních plánů, ale též nejednotnost v podrobnosti a způsobu zpracování jednotlivých fází vznikajícího územního plánu a nejednotnost v přístupu orgánů územního plánování k míře regulace využití území – přípustného, nepřípustného či podmíněně přípustného využití, stanovení podmínek prostorového uspořádání včetně základních podmínek ochrany krajinného rázu. V této problematice je zatím více otázek než odpovědí – takových odpovědí, které by se mohly stát návodem a určitou jistotou v řešení této složité územně plánovací a krajinářské problematiky.

Tato publikace shromažďuje názory autorů, kteří se problematikou krajinného rázu dlouhodobě zabývají a kteří mohou své zkušenosti s otázkou identifikace a ochrany krajinného rázu v sídlech předložit k odborné diskusi. Vzniká tak soubor statí dokládajících stav ve vývoji charakteru naší krajiny a reprezentujících různé způsoby přístupů k ochraně krajinného rázu.

Ivan Vorel, Jiří Kupka

Zmeny vývoja historických krajinných štruktúr Pienin na pomedzí Poľska a Slovenska

*(Changes of Historic Landscape Structures Development in Pieniny, the Boarder between
Poland and Slovakia)*

**Peter JANČURA
Martina SLÁMOVÁ
Renata CIHLÁROVÁ
Iveta BOHÁLOVÁ
Milan KUĽANDA**

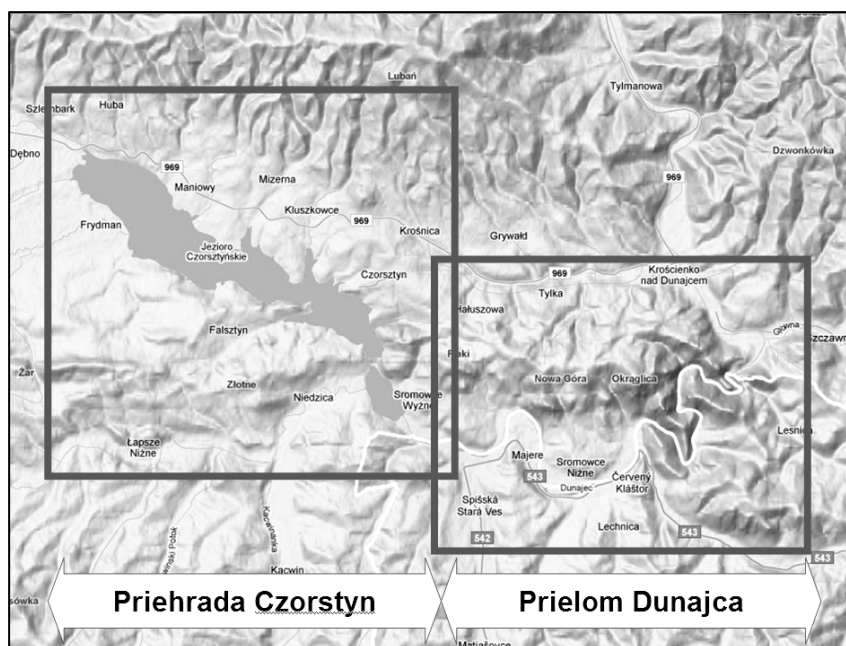
Príspevok sa zaoberá aktuálnou témou charakteristického vzhľadu krajiny v národnom parku Pieniny a vizuálnym dopadom priehrady Czorstyn-Niedzica a Šromovce-Wyzne na charakteristické krajinné črty. Predmetom štúdie je jedinečná krajina typu bradlového pásma karpatskej sústavy, so skalnými útesmi, lesmi, tradičnými pasienkami, lúkami a špecifickými agrárnymi mikro-štruktúrami, na terasovitých svahoch. Dôraz výsledkov je na historické krajinné štruktúry v poľnohospodárskej krajine. Typológia, identifikácia a vyhodnotenie charakteristických krajinných prvkov ako reprezentatívnych znakov (ikon) v regióne. Študovali sme vplyv ľudskej činnosti a posúdili sme typy ľudských aktivít na hospodárenie a zachovanie najvýznamnejších charakteristických krajinných prvkov.

1 Úvod. Stručná charakteristika územia

Príspevok sa zaoberá posúdením zmien charakteristického vzhľadu krajiny, vplyvom súčasných faktorov, ktoré aktuálne formujú krajinu. Územie sa nachádza na severozápade východného Slovenska, v severnej časti Spiša, nazývaného Zamagurie, na pomedzí s južným Poľskom. Geomorfologicky patrí do provincie (vonkajších) Západných Karpát, oblasti Východných Beskýd, celku Pieniny.

To, čo najviac formovalo krajinu Pienin je harmonický vzťah prírodných a anropických fenoménov. Kontext ľudských artefaktov s dielom prírody. Dominantným znakom krajinej scenérie Pienin je vystupujúci skalný reliéf bradiel a meandrujúci hlboký kaňon Dunajca. Výrazný vplyv na formovaní špecifik charakteristického vzhľadu krajiny (ďalej ChVK) majú historické krajinné štruktúry (ďalej HKŠ). Významnou súčasťou Pienin je špecifické usporiadanie agroštruktúr a (spravidla) údolných sídiel. Typickými prvkami krajiny sú úzke pásy líniových terasových políček na svahu (1). Na Poľskej strane sú to údolné a svahové sídla, roztratené usadlosti a plôšky líniových polí Tieto kombinácie v krajinnom ráze Pienin vytvárajú génus loci a „nadmárodnú“ neopakovateľnosť pohraničnej krajiny.

Najvýraznejším faktorom zmien v krajine Pienin je cestovný ruch. Najväčším objektom, ktorý spôsobil zmeny v obraze krajiny sú priehrady Czorstyn-Niedzica a Šromovce-Wyzne na rieke Dunajec. Sústava bola dokončená v roku 1996 po 32. rokoch výstavby. „Zbiornik Czorsztynski“ má vodnú plochu o rozlohe 11,0 km² (max. 13,35 km²) s 56 m vysokým priehradným múrom. „Zbiornik Sromowski“ zaberá 0,88 km² vodnej plochy, s hrádzou vysokou 11 m. Vznikol tak nový krajinársky fenomén, ktorý „odštartoval“ súčasné zmeny.

Schematická mapa predmetného územia (Zdroj: <http://www.mapa-mapy.sk>)

Výrazný reliéf a prítomnosť historických krajiných štruktúr spolu vytvorili nezameniteľný obraz krajiny. Geologickým špecifikom v európskom kontexte je bradlové pásmo vystupujúcich skalných útvarov, predovšetkým Troch korún a Haligovských skál. Prielom a meandre Dunajca, vytvárajú hlboký kaňon (2). Špecifikom kultúrnej krajiny je osídlenie a spôsob obhospodarovania horskej a podhorskej krajiny. Typickými prvkami krajiny sú spomínané agroštruktúry s úzkymi pásmi terasových poličok.

Krajina nad priehradou. Zriedkavá kombinácia krajiných črt a špecifická miera usporiadanosti krajiny pripomínajúca land-art. (Foto: Jančura, 2007)

Hodnota krajiny je vyjadrená prítomnosťou národných parkov. „Pieninského národného parku“ na Slovenskej strane a „Pieninskeho Parku Narodowego“ na Poľskej strane. Krajina Pienin zo Slovenskej časti národného parku leží v k.ú. obcí Veľký Lipník, Haligovce, Lesnica, Lechnica, Strážany, Červený Kláštor. Z Poľskej strany tu ležia obce Kacwin, Niedzica, Czorsztyn, Haluszowa, Tylka, Kroscienko, Szczawnica, Stromowce Wyżne, Stromowce Niżne .

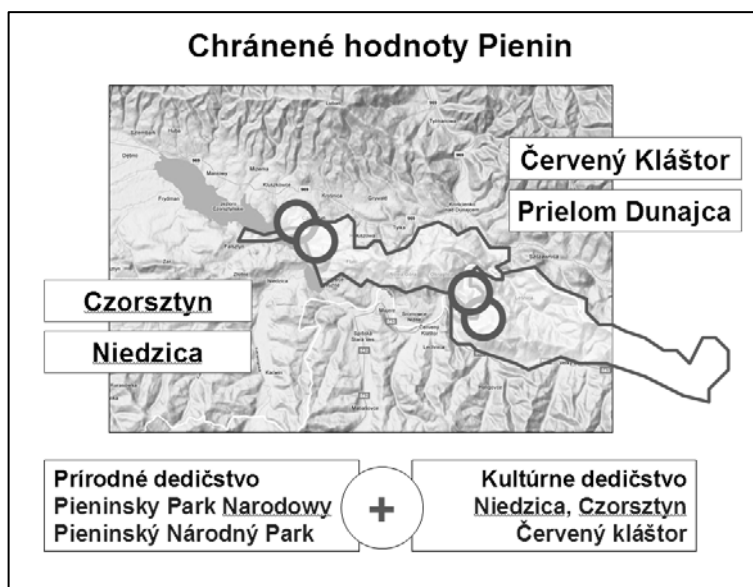

Schéma výskytu chránených prírodných a kultúrnych hodnôt (Jančura, 2011)

2 Metodika

Postup vychádza z „Metodiky identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny (3).

V prvej fáze postupu primárne definujeme vizuálne vlastnosti vzhľadu krajiny, krajinného obrazu (charakteristického vzhľadu krajiny). Identifikujeme a triedime znaky a ich zoskupenia, z ktorých sa krajina skladá. V druhej fáze znakom pripisujeme hodnotu, na základe hierarchie ich výskytu. Porovnávacou analýzou hodnotíme ich špecifiká a ojedinelosť výskytu. Definujeme atribúty krajiny, ktoré vytvárajú krajinný ráz. Stručne povedané, v prvej fáze identifikujeme, čo vidíme, v druhej fáze videné znaky a ich súbory hodnotíme. Ojedinelosť výskytu znakov v krajine môžeme špecifikovať v lokálnych, regionálnych a medzinárodných súvislostiach. O krajine následne môžeme vysloviť výroky, ktoré ju relatívne vyčerpávajúco charakterizujú a významovo zaraďujú v kontexte s inými krajinami.

Súčasťou výsledkov je aj formulovanie rizík zániku typických a špecifických črt krajiny. Podľa potreby postup môže pokračovať formuláciou odporúčaní pre zmeny v krajine a územný rozvoj. V danom prípade sme sa sústredili predovšetkým na identifikáciu špecifik znakov historických krajinných štruktúr a hodnotením ich zmien.

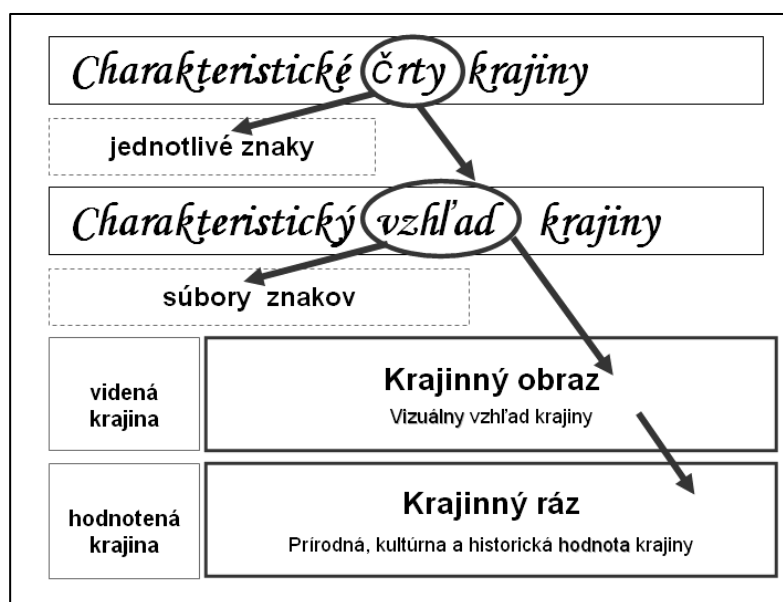

Schéma vzťahov identifikácie znakov vzhl'adu krajiny a jej hodnotením (Jančura, 2010)

3 Výsledky

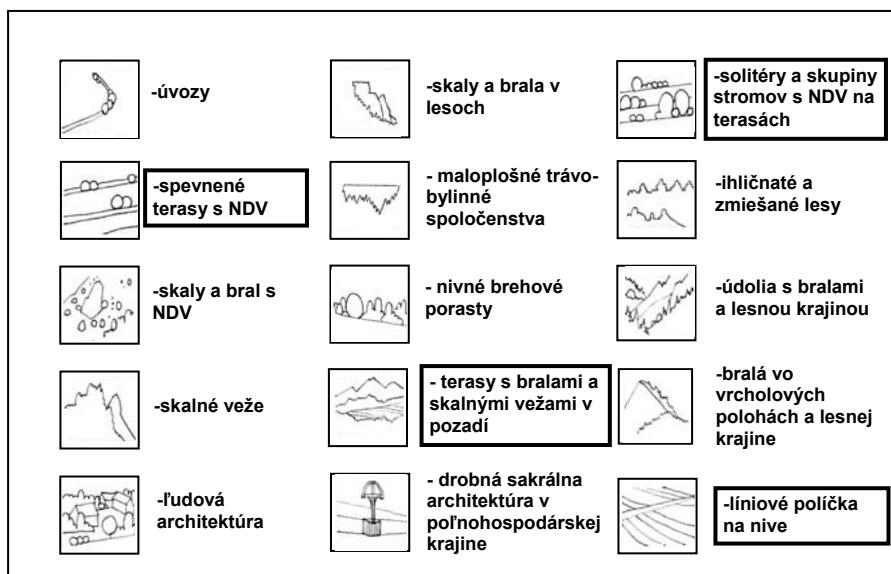
3.1 Identifikovanie výskytu a popis súčasného stavu HKŠ

3.1.1 Čitateľnosť krajiny, vizuálna semiotika a ikonografia krajiny

Krajine rozumieme vtedy, keď rozumieme jej „jazyku“ (4). Možnosť vyjadriť sa a pomenovať vlastnosti krajiny, vyplýva z vyjadrovacích schopností nášho slovníka. To čo nevieme pomenovať, nevieme ani chápať. To čo nepoznáme, nevieme identifikovať. Prehliadame (nevidíme) to. Jazyk spravidla vnímame ako interpretačnú možnosť prostredníctvom slov, pretože sa dorozumievame foneticky a písomne. Za jazyk však môžeme považovať aj iné formy komunikácie. Môže to byť aj systém vizuálnych obrazov, grafických značiek, alebo obrazových symbolov. Termín „grafika“ pôvodne znamenal umenie písania a kreslenia. Grécke slovo „*grafein*“ znamená kresliť. Krajinu vidíme ako obraz. „Komunikácia“ s krajinou je možná aj prostredníctvom „čítania“ jej znakov. Následne ich grafickej interpretácie piktogramami, či ikonami.

Grafický komunikačný jazyk nazývame „informačná grafika“. Pod informačnou grafikou rozumieme spôsob (vizuálnej) komunikácie a interpretácie údajov o vlastnostiach krajiny, prostredníctvom sústavy znakov. Ich základ tvorí využitie vizuálnej semiotiky a spracovanie vybraných atribútov krajiny. Krajina sa „prepíše“ do súboru znakov, charakteristických črt z ktorých sa skladá. Ich počet je konečný. Tento prístup je príbuzný krajinnej typológii. Za typ považujeme súbor (typických) znakov ktoré sa opakujú. Následne špecifické znaky vyjadrujú individuality krajín a ich odlišností.

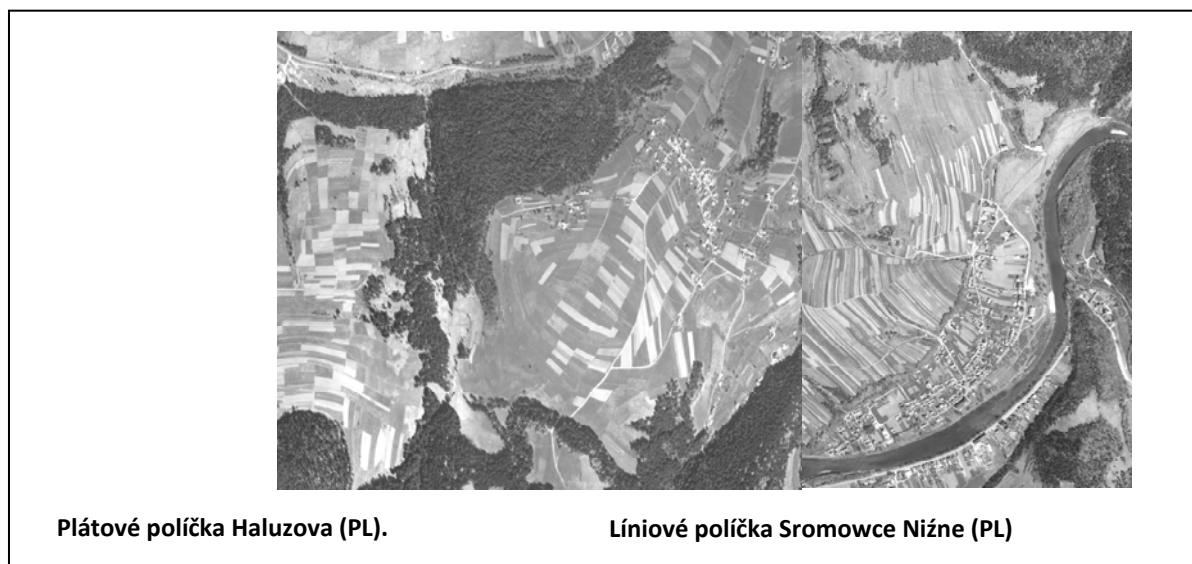
Vizuálna komunikácia má charakter jazyka a musí byť schopná spracovať aj náročné systémové formy, s pevne definovaným obsahom a vlastnosťami, ako ich obsahuje a predstavuje aj krajina.

Výber znakov (črt) krajiny charakterizujúcich krajinný obraz Pienin (Slámová, 2010)

3.1.2 Identifikácia a evidencia výskytu HKŠ na základe typológie

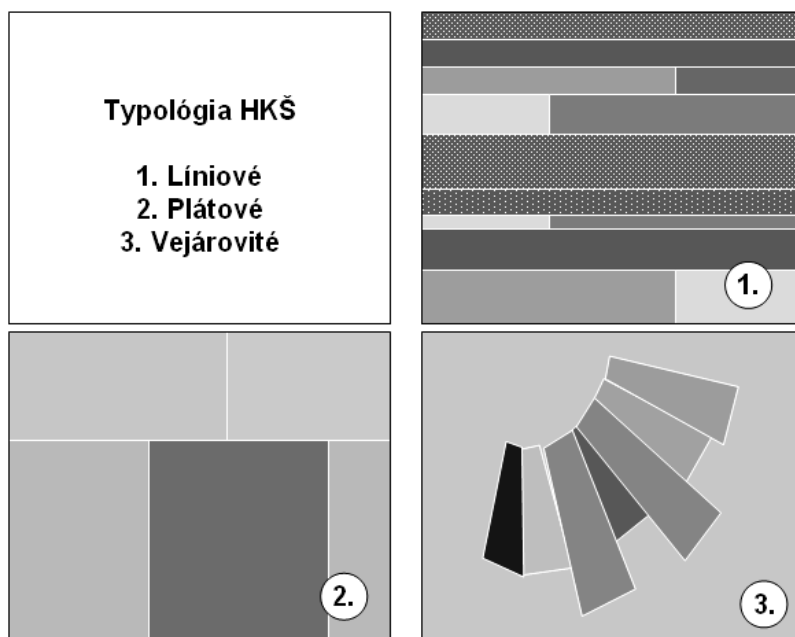
Prvoradou úlohou výskumu bola identifikácia a evidencia výskytu historických krajinných štruktúr (ďalej HKŠ) ako výrazných znakov (črt) krajiny. Výskum prebiehal na základe identifikácie štruktúr z ortofotomáp v prostredí GIS, v programe ArcWiev, podľa typológie HKŠ.

Identifikácia výskytu HKŠ ako subštruktúry zložiek krajinnej pokrývky (Kul'anda, 2010)

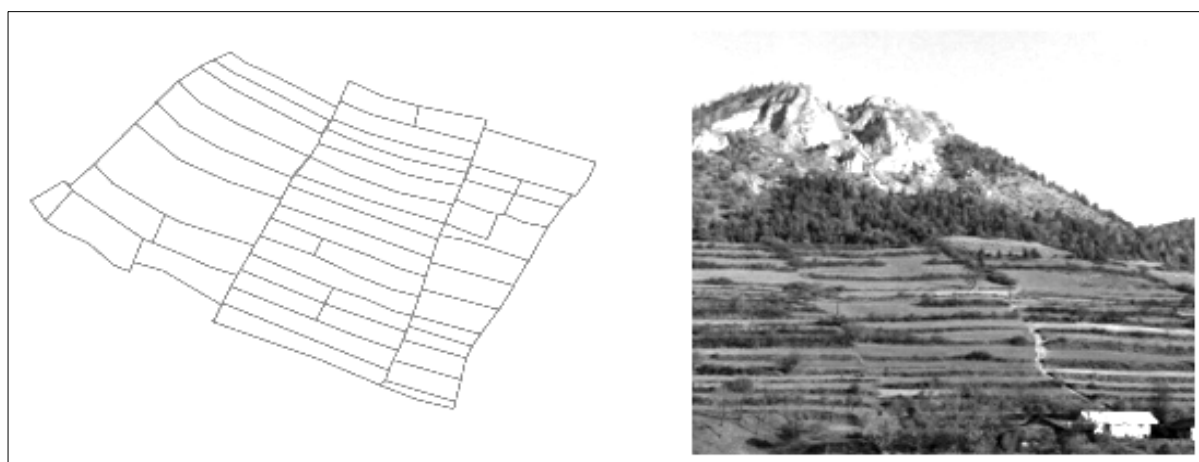
Typológia HKŠ. Za historické krajinné štruktúry považujeme staršie horizonty vývoja krajiny (viac ako 50 rokov) ktoré sa prejavujú ako subštruktúra usporiadania súčasnej štruktúry krajinnej pokrývky a reliéfu (5). HKŠ rozdeľujeme na základe tvarových charakteristík. Základné typy predstavujú líniové, plátové a vejárové usporiadanie.

Podrobnejšie členenie HKŠ na vyšších taxonomických úrovniach súvisí s variabilitou geometrického usporiadania krajinných vzorcov na reliéfe.

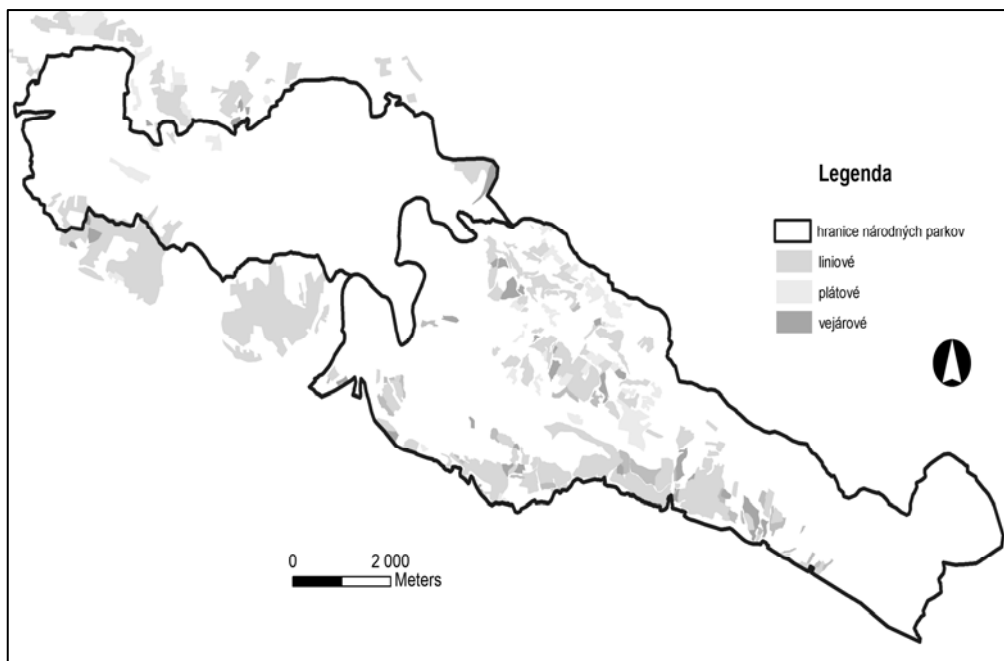

Schematické znázornenie usporiadania základných typov HKŠ (Jancura, 2010)

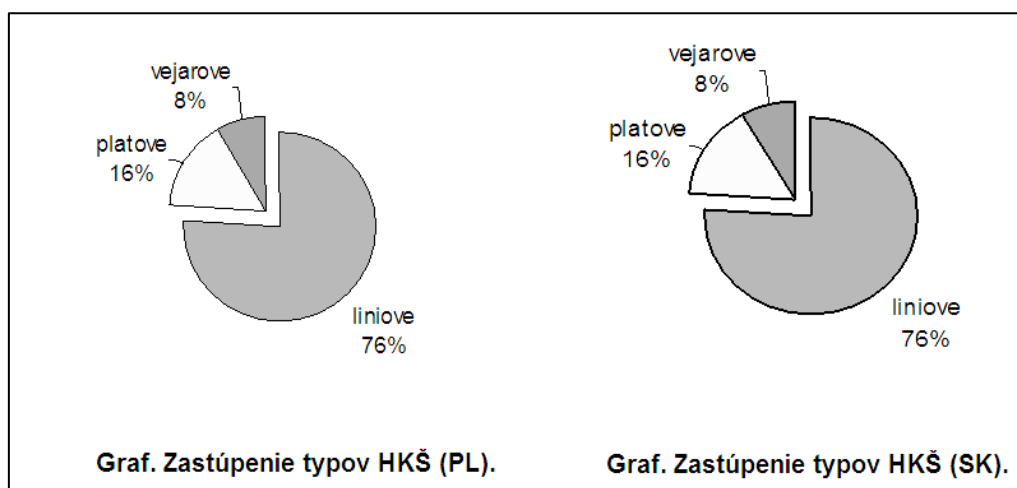
Špecifické usporiadanie (kompozícia) zložiek štruktúry krajinej pokrývky vytvára tzv. krajinné vzorce. Krajinné vzorce sú geometricky usporiadané bodové, líniové a plošné, polygonálne prvky štruktúry krajinej pokrývky (ďalej ŠKP). Ak usporiadanosť zložiek krajinej štruktúry dosiahne parametre krajinného vzorca, predstavuje v rámci ChVK významnú hodnotu. Vizuálne ju vnímame ako pozoruhodné tvarovo zaujímavé formy v krajine. Typickým sprievodným prvkom HKŠ v krajine je nelesná drevinová vegetácia (NDV). Podľa nej môžeme hovoriť o bodovej, plošnej a líniovej distribúcii drevín v rámci geometrických charakteristík HKŠ.

Piktogram dvoch základných črt krajiny – reliéfu a líniových historických agroštruktúr Haligovce (Kulanda, 2010)

Mapa distribúcia typov historických krajinných štruktúr v krajine (Kuľanda, Cihlárová, 2010)

Zastúpenie typov HKŠ v predmetnom území, podľa jednotlivých krajín (Cihlárová, 2011)

V krajine Pienin sme identifikovali nasledujúce (spresnené) typy HKŠ:

- líniové nívne kolmé na vrstevnice (v katastri obce Lesnica)
- líniové zaoblené svahové, líniové údolné, líniové svahové vrstevnicové
- plátové svahové. Plátové v tom zmysle, že kým líniové majú pomer strán plochy, šírky ku dĺžke, 1:3 a viac, u plátových je to 1:1, 1:2 a menej ako 1:3

Na území Slovenskej časti Pienín, predstavujú políčka 55% z územia poľnohospodárskej krajiny (porovnaním poľnohospodárskej plochy LPIS s plochou terasového reliéfu) a z

celkovej plochy PIENAP-u je to 22,5 %. Územie s terasami je prevažne začlenené do ochrannej Zóny C s tretím stupňom ochrany (33 %) s výmerou 845,1 ha (6).

3.2 Identifikácia zmien a vývoj charakteru súčasných a historických štruktúr krajiny

3.2.1 Procesy prebiehajúce v krajine

Významným súčasným trendom chápania ochrany prírody (a krajiny) je ochrana procesov. Tie podmieňujú existenciu prírodných spoločenstiev a ekosystémov, v zmysle „zachovania rozmanitosti a podmienok životných foriem“. Procesy podmieňuje a vytvára aj človek, postupnou influenciou – ovplyvnením vlastností prostredia.

Aktívny vstup človeka do prostredia je predovšetkým v tom, že územie adekvátne využíva. Pasívny „vstup“ človeka je v opúšťaní predtým obhospodarovaných plôch, zanedbávané a spustnuté plochy, kde následne prebiehajú spontánne prírodné sukcesné procesy.

Z hľadiska ochrany prírody je dôležitý ekologický význam charakteru plôch. Predovšetkým . Na plochách bývalých intenzívnych agroštruktúr nachádzame druhovo bohaté trávobylinné spoločenstvá (7). Na ich zachovanie je potrebné neustále pôsobenie človeka. Kosenie, pasenie, odstraňovanie nelesnej drevinovej vegetácie, respektíve sukcesného zrástu. Čiže aktívny prístup.

Príklad postupného zrástu opustených políčov, v ešte identifikovateľných plochách HKŠ (Foto: Jančura, 2011)

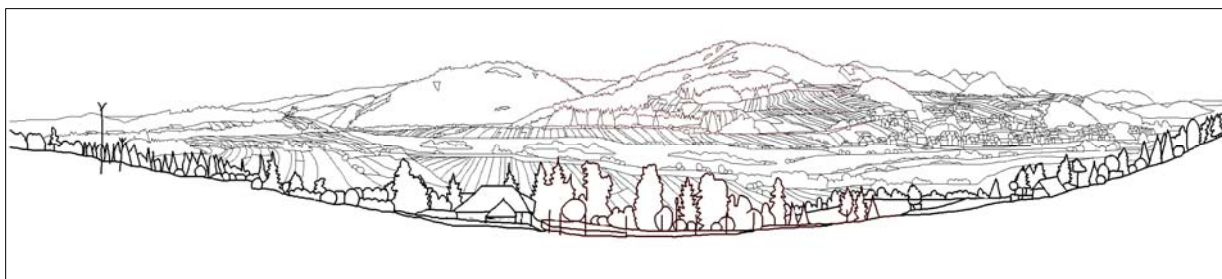
3.2.2 Výstavba technických diel v krajine

Najväčšie zmeny sa udiali v okolí sústavy vodných nádrží Czorstyn-Niedzica a Šromovce-Wyzne. Vplyvom výstavby priehrady sa v krajine zmenil charakter rady znakov charakteristického vzhľadu krajiny. Vznikla vodná hladina, ktorá pohltila údolné prvky reliéfu a vegetácie. Miestami sa zmenili parcely archaických políčov, čiastočne zanikli mokradné

biotopy v údolí. V okolí priehrady vznikli nové sprievodné stavby, vyvolané potrebou rozvoja infraštruktúry a cestovného ruchu. Najviditeľnejšie objekty sa stali stabilizačné opatrenia brehov a v okolí priehrad rozvody elektrického vedenia.

Súčasný stav po výstavbe vodného diela v okolí obce Sromowce Wyżne (Slámová, 2010)

Rekonštrukcia historického využitia krajiny podľa leteckých snímok z roku 1972, stav pred výstavbou vodného diela v okolí obce Sromowce Wyżne (Slámová, 2010)

Priehrada a nádrž, vodná hladina pritiahli stovky turistov a vytvorili bohatú ponuku aktivít, ktoré by tu inak neexistovali, alebo iba v obmedzenej miere.

Vodným dielom sa, z krajinárskeho hľadiska, výrazne menia vizuálne vzťahy krajiny a to ako krajinu vnímame. Vodná plocha vytvára kontrast horizontálnych a vertikálnych línií krajiny. Vytvárajú špecifický typ krajiny.

Kontakt vodnej hladiny a okolitého terénu vytvárajú nové scenérie v charakteristickom vzhľade krajiny. Zvlnenú líniu brehu vytvára krivky, lemované brehovou vegetáciou. Na vode sa zrkadlí okolitá krajina. Rovná vodorovná plocha kontrastuje s tvarmi zvlneného reliéfu okolitých svahov. Pre niektoré krajiny je prítomnosť vodných plôch neodmysliteľným znakom (napr. Mazurské jazerá). Tu sa stala novým fenoménom a ako sa zdá veľmi rýchlo si ju ľudia osvojili ako prirodzenú súčasť krajiny. Priehrada a jej vodná nádrž sú novotvary v krajine Pienin. Tu bola charakteristická bola skôr tečúca voda, meandrujúca rieka. Terza je výrazná plocha, buď „kludného zrkadla“, alebo sčerená vlnami, spôsobených vetrom. Voda krajinu vždy oživuje. Ponúka nové možnosti využitia. Z hľadiska cestovného ruchu zvyšuje atraktivitu krajiny. Mení sa aj mikroklima, častejšie sú hmly. Dôvod výstavby priehrady bol však dôležitý. Otázkou je veľkosť technického diela v mierke krajiny.

3.2.3 *Zmena tradičného obhospodarovania krajiny*

Krajinná štruktúra sa markantne nemení len technickými dielami, ale predovšetkým zmenou obhospodarovania. Priehrada ovplyvnila zmeny v krajine tým, že zmenila štruktúru obživy obyvateľstva. Smerom od tradičného spôsobu obhospodarovania krajiny, ku profilovaniu služieb pre cestovný ruch. Proces pomalého vysídľovania a opúšťania pôdy prebiehal už pred výstavbou priehrady. Priehrada akcelerovala zmeny, smerom ku lukratívnejším aktivitám obyvateľstva. Priniesla nové pracovné príležitosti a sekundárne môže zlepšiť aj súčasný demografický úbytok.

V rámci pestrosti, heterogenity krajiny je dôležitým parametrom (a) početnosť prvkov, ich kvantitatívna charakteristika aj (b) zmena tvarových charakteristík a miera usporiadosti krajinných štruktúr, ich kvalitatívna charakteristika. Pôvodné mikro-štruktúry polí a mezo-štruktúry pasienok sa zmenili.

V súčasnej krajine prevládajú dva „štrukturálno-funkčné“ procesy:

(1) Od matrice historických (mikro) agroštruktúr, smerom ku ich zarastaniu a splývaniu do matrice lesných spoločenstiev. Sukcesné zarastanie plôšok spôsobuje postupné splývanie bývalých poličok s okolitou (lesnou) krajinou.

(2) Od matrice historických (mikro) agroštruktúr, smerom ku homogenizácii a makroštruktúram a ich splývaniu do matrice trávnych spoločenstiev. Pestré šviky polí s rôznorodým zastúpením kultúrnych plodín vystriedali zatrávené homogénne, fádne makro-štruktúry.

Z toho dôvodu môžeme konštatovať, že v krajine sa vyskytujú viaceré typy štruktúr, podľa toho či ich hodnotíme z hľadiska pôvodnosti, respektíve stavu zachovalosti.

Podľa heterogenity krajinných štruktúr a pôvodnosti rozoznávame typy:

- heterogénny pôvodný, archaické agroštruktúry, zachovalé HKŠ s primeranou intenzitou využívania
- zarastajúce HKŠ, prechodný typ
- zmenený, zarastený typ smerujúci k homogénnej drevinovej vegetácie lesného typu, zanikajúci typ, kde už prevláda spravidla drevinová vegetácia
- nepôvodné homogénne zatrávené plochy, po rekultivácii

3.2.4 *Sumárna charakteristika hlavných zmien krajiny*

Ak by sme za východzí stav charakteru krajiny považovali historickú krajinu v rozmedzí rokov 1945-50, miestami zachovanej do súčasnosti, tak by sme za ich základnú črtu považovali štrukturálnu diverzitu krajiny s archaickými agrárnymi mikroštruktúrami.

V súčasnosti stále prebieha proces transformácie a zániku časti tradičných poľnohospodárskych štruktúr. Časť krajiny si zachováva svoj charakter s typickým usporiadaním krajinných štruktúr. Zmenou štruktúry krajinej pokrývky dochádza ku zmenám krajinných typov, úžitkových a ekologických funkcií krajiny, mení sa biodiverzita.

Pokročilý sukcesný zárast pôvodne obhospodarovaných plôch (Foto: Jančura 2011)

Charakter zmien za posledné dve desaťročia môžeme popísať nasledovne:

- Viditeľné zmeny postupného zániku heterogénnych HKŠ
- Zmeny spôsobu obhospodarovania krajiny, zmeny spôsobu obživy obyvateľov
- Útlm poľnohospodárskych aktivít a primeranej intenzity obhospodarovania
- Ubúdanie obyvateľstva z menších obcí
- Postupný zárast neobhospodarovaných poľnohospodárskych mikroštruktúr
- Homogenizácia krajiny vplyvom prevládajúcich trávnych monokultúr
- Zmeny architektúry obytných domov sídiel
- Intenzifikácia zástavby a infraštruktúry pre rozvoj cestovného ruchu

Zmenou usporiadania štruktúr krajiny hrozí, že krajina môže postupne stratiť svoj charakter a unikátne špecifiká. „Východzí“ krajinný typ sa transformuje a stráca svoje miestne a regionálne špecifiká.

4 Diskusia. Identita krajiny

4.1 Archaizmy, archetypy, „starotvary“ v krajine

Prvým viditeľným fenoménom krajiny Pienin sú „starotvary“. Tie sú stopami už strácajúcej sa identity krajiny. Identitou chápeme vzťah ľudí a krajiny, do akej miery ľudia krajinu vnímajú ako súčasť svojho života. Ako s ňou komunikujú a ako ju pretvárajú. Identická krajina odráža pochopenie ľudí ako s krajinou „spolupracovať“. Ako ju využiť vo svoj prospech, ale súčasne nenarušiť jej základné funkčné a ekologické atribúty. Identita je aj to, že človek vytvorí „nový“, kultúrny, harmonický typ krajiny.

Prírodná krajina, je krajinou „sama o sebe“. Bez našich predstáv, etiky, postojov... Vzťah krajiny a človeka vyplýva aj z toho, ako je osídlená a primerane využitá. Ako si človek a krajina „navzájom rozumeli“, alebo ešte rozumejú. K horskej vrchovinovej krajine prináleží aj rázovité goralské obyvateľstvo. Vývoj osídlenia regiónu severného Spiša sa viaže na šoltýsku a valašskú kolonizáciu. Kolonisti pretvorili krajinu s drsnou klímou a prírodnými podmienkami, nepriaznivými pre poľnohospodársku činnosť do podoby, ktorá je výrazne čitateľná v súčasnom obraze krajiny.

Pieniny, Haligovské skaly – ukážka procesu zachovalých a transformovaných HKŠ (Foto: Jančura, 2010)

Písať o krajine Pienin znamená ponoriť sa hlboko do krajiny. Na dno hlbokého kaňonu, kde sa penia biele vody Dunajca. Znamená ísť dohora, na vysoké skaly a pozorovať drobné domčeky, ktoré v krajine nakreslili obrysy dedín. Znamená znovu zostúpiť do údolia. Tak ako sa zostupuje do pamäti. Znamená hľadať bývalú harmóniu človeka a krajiny. Terasové políčka sú ako útržky pamäti, na tento čas. Ešte stále čosi ostalo. Niekoľko domov, strácajúce sa stopy ľudového staviteľstva. A keď si nájdete čas, objavíte možno aj drobnosti, ktorými naši predkovia posväcovali každodennú všednosť. Tesársku značku na drevenej hrade, línie ornamentu na oceľových pántoch... Drobné „podpisy“ kedysi kompletných drevenicových dedín v krajine obklopenej švíkmi polí. Vtedy základ obživy, dnes postupne zabúdané historické štruktúry krajiny.

4.2 Novotvary v krajine

Druhým fenoménom krajiny Pienin sú novotvary. Tvár krajiny sa neustále mení. Prebiehajú v nej procesy, menia sa funkcie. Vzhľad krajiny je vždy je odrazom nášho spôsobu života, obživy a potrieb. Súčasný stav krajiny je kombináciou „nového“, potrebného

(priehrada) a starého (archaické agoštruktúry), ktoré vytvárajú špecifickú krajinu na prelome tisícročí. Sú dokladom ako sa tieto dve krajiny „stretli“.

Niektoré vývojové formy krajiny sú však také špecifické, že ich zánik sa javí ako ujma. Otázkou je, či novotvarmi dokážeme udržať a rešpektovať to „drobné“ subtilné, čo vytvára mikroštruktúry a detaily krajiny. Jej historický a súčasný charakter. Zriedkavú, ale strácajúcu sa kombináciu ľudskej tvorivosti a prírodných síl. Či to nové nepohltnú aj tú časť „starého“, ktoré je neoddeliteľnou súčasťou identity každej krajiny.

Archaické formy agrárnych mikroštruktúr HKŠ sú ešte stále charakteristickou črtou krajiny. Nezanikli. Po výstavbe priehrady sa sice stratili na dne údolia a čiastočne aj v okolitých vrchoch, ale ich podstatná časť stále ostáva.

Krajina a ľudia v nej, sa prispôbujú novému účelu. V krajine pribúdajú stavby ubytovacích a obslužných zariadení. Mení sa architektúra, mení sa urbanizmus, pribúda komunikácií. Mení sa zamestnanie miestnych obyvateľov. Časť z nich poskytuje služby v cestovnom ruchu. Časť sa ešte venuje poľnohospodárstvu, ale trend vývoja môže spôsobiť ďalší útlm ich aktivít a hospodárenia. A tým aj zmenu krajinných typov.

Miestny cestovný ruch je viazaný na hlavné atrakcie:

- prírodné, prielom Duanajca, pltníctvo
- kultúrne dedičstvo, Červený Kláštor, hrady Niedzica, Czorsztyn
- novotvary v krajine, akými sú vodné diela

Turizmus oproti menovaným atraktorom už menej ovplyvňuje existencia krajinného rázu, ľudovej architektúry, historických krajinných štruktúr. Je to pravdepodobne otázka marketingu a smerovaniu návštevníkov k tomu čo je a čo nie je, pre nich atraktívne. Vystavujeme sa riziku, že návštevník nevie rozoznať, že sa nachádza v unikátnej krajine, keďže táto nebola ako atrakcia prezentovaná. Preto, aby bola krajina zaujímavá pre turistov, nepostačí len vodné dielo ponúkajúce bohaté možnosti športovej rekreácie. Pre zvýšenie atraktivity je potrebné zachovať jedinečné črty krajiny, ktoré ju robia výnimočnou. Má to aj iné významy. Tradičné formy hospodárenia podporujú biodiverzitu krajiny. Stabilizujú ekosystémy v krajine (7). Heterogénna krajina agrárnych mikroštruktúr je oproti štruktúram „holých“ lúk a pasienkov oveľa úživnejšia a stabilnejšia. A preto aj „krajšia“. Zarastajúce formy sú iba prechodnou fázou vývoja ekosystémov. Sú prejavom zanedbania pôvodne kultúrnej krajiny, ktorá mala svoju identitu. „Stabilizujú“ sice, ale neskrášľujú krajinu.

Našou úlohou je upozorniť na strácajúci sa podiel špecifických charakteristických črt krajiny. Na to, že tak ako sú usporiadané a „kombinované“ sú identické iba tu, v Pieninách. Už neopakovateľná kombinácia reliéfu a povrchových štruktúr. Nedajú sa „nahradiť“ výskytom „inde“. Iba tu existujú ako individuálne špecifiká. Miestne, regionálne, Európske. Na viac sú veľmi subtilné a preto prehliadnuteľné.

Rozvoj cestovného ruchu by mohol motivovať obyvateľov ku obrábaniu pôdy, nielen ako formy obživy, ale aj udržania krajinnej identity a jej špecifik. Špecifická a atraktívna, zdôrazňujeme jedinečnú krajinu umožňuje rozvoj ďalších foriem turizmu. Vráťane agrárnej turistiky, ktorá môže obohatiť rekreačný pobyt zákazníka. Je rozdiel keď sa plavíte po

priehrade a obklopujú vás archaické políčka, land-art našich predkov, alebo keď vás obklopia indiferentné prázdne lúky a zarastené stráne. Tie nájdete aj na iných priehradách.

5 Závěry. Odporúčenie pre prax

Kým prírodné krásy Pienin si relatívne „udržiajú v primeranej kondícii“, nemôžeme to povedať o ľudských dielach. Zánik HKŠ mení vzhľad krajiny. Krajina sa z pôvodnej mikroštruktúralnej pestrosti mení na uniformnú „bežnú“ krajinu. Už nemusí byť „výnimočná“, ale „všedná“... Prítlačivosť súčasne antropicky ovplyvnenej krajiny je oveľa nižšia ako u historickej krajiny. V budúcnosti je žiaduce podporovať, tak na miestnej ako aj regionálnej úrovni, zachovanie spôsobu hospodárenia a typických krajinných štruktúr v krajine. Minimálne v tej miere, ako sme na ne ešte dnes zvyknutí. Predpokladajme, že aj v budúcom obraze krajiny.

Od krajinárov sa žiada vysoká profesionalita a odborné argumenty, v prostredí, kde sa tvrdo presadzujú (zatiaľ) výhradne individuálne investičné záujmy. Môže to však mať aj opačný efekt. Architektúra správne situovaná a interagujúca s prostredím sa lepšie zhodnocuje a poskytuje vyššiu kvalitu pre užívateľa ako doteraz investori predpokladali.

Pomer medzi prírodným a antropickým prostredím, má svoje špecifické parametre. Prírodného ubúda, antropického pribúda. Čohosi začína chýbať. Kvalita toho čo ľudia vytvoria by mala korešpondovať s tým, čo sme dostali „od prírody“ do vena.

Potrebuje starostlivosť o krajinu a primeranú „údržbu“ jej štruktúr. Je prioritou udržateľnosti tak minulých ako aj súčasných hodnôt krajiny. Zmenám stavu, vývojom charakteru HKŠ a príčinou týchto procesov musíme venovať samostatnú pozornosť. Ide o to, čo uprednostníme. Či zabudneme na to čo bolo, a budeme vidieť prospech v budúcnosti bez minulosti, alebo nájdeme istý proporčný „kód“ minulého a budúceho. Tak ako v našej pamäti tak aj v pamäti krajiny musíme nechať miesto pre minulosť. Naša myseľ nie je nastavená iba na to, čo bude. Občas musí aj spomínať. Podobná rovnováha musí byť aj v krajine. Súlad medzi jej proporciami, mierou usporiadania, kompozíciou štruktúr krajiny a primeraným podielom toho čo bolo, je a bude.

Contribution deals with actual topic of characteristic landscape appearance in Pieniny National park and visual impact of Czorstyn-Niedzica, Šromovce-Wyzne dam on characteristic landscape features. Subject of study is unique landscape type of klippen belt in Carpathian system with cliffs, forests, traditional pastures, meadows and specific agrarian micro-structures on terraced slopes. Results refer to abundance of agrarian historic landscape structures, typology, identification and evaluation of characteristic landscape features – icons in region. We studied influence of human activity and we suggested management regulations and preservation for characteristic landscape features in conclusions.

Literatúra:

- (1) JANČURA, J. – BOHÁLOVÁ, I. – SUROVCOVÁ, S. (2006). Činnosť človeka a krajiny Pienin. Pieniny Przyroda i Czlowiek. Pieniński Park Narodowy. Krościenko n/D. s. 241.
- (2) VOLOŠČUK, I. a kol. (1992). Pieninský národný park, vydal Akcent, B. Bystrica, pre správu TANAP, T. Lomnica, 382 s.
- (3) JANČURA, P. – BOHÁLOVÁ, I. – SLÁMOVÁ, M. – MIŠÍKOVÁ, P. (2010). Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny. Vestník Ministerstva životného prostredia, ročník, XVIII, čísla 1b, ISSN 135-1567, s. 2–51.
- (4) SPIRN, W., A. (1998). The Language of Landscape. Yale University Press, New Haven and London, 326 s.
- (5) KUEANDA, M. – JANČURA P. – SLÁMOVÁ M. (2007). Hodnota krajiny PIENAP-u. Vedecký výskum v Pieninách 2007. Pieniński Park Narodowy, Krościenko nad Dunajcem, s. 45.
- (6) KUEANDA, M. (2009). Zmena biodiverzity vplyvom antropického tlaku vo vybraných územiach Pienin a Ostrôžok, dizertačná práca, TU vo Zvolene, 108 s.
- (7) KUEANDA M. – ŽLKOVANOVÁ K. (2007). Návrh zmien vo využívaní poľnohospodárskej krajiny PIENAP-u. In: Daniš D., Vplyv foriem obhospodarovania poľnohospodárskej krajiny na základné zložky agroekosystémov, Čižmarová-Partner 2007, s.121–127.

Kontakt:

doc. Ing. Peter Jančura, PhD., Ing. Martina Slámová PhD.,

Ing. Milan Kuľanda PhD., Ing. Renata Cihlárová

Katedra plánovania a tvorby krajiny, Fakulta ekológie a environmentalistiky

Technickej univerzity vo Zvolene, T. G. Masaryka 24, 960 53 Zvolen 1

jancura@vsld.tuzvo.sk , *slamova@vsld.tuzvo.sk*

tel. 045/5206 koncovky 335 / 664

Mgr. Iveta Bohálová

Slovenská agentúra životného prostredia Banská Bystrica

Tajovského 28, 975 90 Banská Bystrica

iveta.bohalova@sazp.sk

tel. 048/4374174

Monitoring změn krajinného rázu jako účinný podklad v rozhodování o území

(Landscape character monitoring as an effective area planning basis)

Alena SALAŠOVÁ

Hedvika PSOTOVÁ

Monitoring stavu krajiny a jeho změn je nedílnou součástí kvalitního managementu území. Poskytuje informace nejenom o aktuální kvalitě území a společnosti, ale v případě, že je vedený v delší časové řadě, i o jejich vývojových trendech. Monitoring krajinného rázu – charakteru krajiny – je standardní součástí plánovacích a rozhodovacích systémů mnoha evropských krajin. Je používán jako základní informační databáze pro tvorbu rozhodnutí i jako nástroj verifikace nastavení regulací rozvoje území a dalších opatření. Monitoring stavu území ve vztahu k ochraně krajinného rázu v České republice dosud zavedený není. Současné nastavení územně plánovacích podkladů a dokumentací jej ale nejenom umožňuje, ale dokonce předpokládá. Příspěvek prezentuje první práci v České republice zabývající se monitoringem změn krajinného rázu. Práci zadala Správa CHKO Beskydy s cílem vytvořit podklad pro další plánování a management území.

1 Úvod do problematiky

Monitoring krajiny je proces sledování stavu a změn krajiny nebo jejího charakteru. Může být prováděn nepřetržitě nebo opakovaně, cyklicky, v předem stanovených časových odstupech. S monitoringem stavu území se setkáváme relativně často. Je využíván pro sledování vybraných parametrů složek životního prostředí (průběh počasí, sledování stavu ovzduší nebo vodní hladiny na tocích) nebo stavu a struktury společnosti (demografické ukazatele v rámci sčítání obyvatel, zdravotní stav obyvatel v území apod.).

Monitoring stavu území je jedním z nutných a velmi potřebných kroků v správě území a jeho plánování a managementu. Slouží ke sběru aktuálních informací, k doplňování a precizaci stávajících informačních databází. Poskytuje data, která slouží k interpretaci vývoje území, definování jeho pozitivních a negativních aspektů, proto je nezbytným podkladem pro tvorbu politik a strategií územního rozvoje a ověřování správnosti dosud vydaných rozhodnutí v území.

Každý monitorovací proces musí mít definovány ukazatele, pomocí nichž lze definovat kvalitativní stav území, metodiku jejich sběru a hodnocení, časovou organizaci sběru dat a v neposlední řadě i institucionální zabezpečení procesu včetně vymezení odpovědnosti a kompetencí.

Monitoring krajinného rázu nemá v České republice nemá ošetřený ani jeden z výše uvedených bodů. Cílem prezentované studie bylo proto, kromě samotného poskytnutí dat pro správu území CHKO Beskydy, i přispět k tvorbě metodiky monitoringu krajinného rázu pro potřeby jeho ochrany v rámci celé České republiky. Rozsah tohoto příspěvku neumožňuje prezentovat do hloubky všechny výsledky. Na některé ale upozorňuje s odkazem na bližší prostudování dokumentace.

1.1 Cíle monitoringu krajinného rázu CHKO Beskydy

Dílčími cíli práce „Monitoring krajinného rázu v CHKO Beskydy“ zadaného Správou CHKO Beskydy a zpracovaného kolektivem firmy Arvita P, s.r.o. Otrokovice v roce 2010, byla specifikace významných míst krajinného rázu na území CHKO Beskydy, spřesnění rajonizace území do pásem odstupňované ochrany krajinného rázu a monitoring vývoje osídlení (urbanizační tendence) a významných změn využití krajiny v CHKO Beskydy. Hlavním posláním monitoringu krajinného rázu v CHKO Beskydy bylo zachycení podstatných trendů vývoje území a návrh doporučení dalšího postupu pro zachování přírodních, kulturních, historických a estetických hodnot území.

Klíčovým krokem pro zavedení monitoringu krajinného rázu bylo stanovení krajinných indikátorů, které by dostatečně reprezentativně dokumentovaly hlavní změny přírodních, kulturních a percepčních charakteristik území.

1.2 Indikátory změn charakteru krajiny

Jak již bylo zmíněno, monitoring krajiny je proces sledování stavu a změn krajiny nebo jejího charakteru. Nositel stavu území se stávají vybrané, účelově volené parametry, pomocí kterých lze interpretovat kvalitu území a sledovat její změny. Parametr – tzv. index nebo indikátor stavu území poskytuje informaci o stavu určitého jevu, prostředí nebo oblasti (OECD 2005, upraveno).

Indikátory stavu krajiny se v odborné literatuře označují termínem indikátory životního prostředí. Jednu z jejich podskupin tvoří krajinné indikátory, které jsou více zaměřené na postihnutí stavu charakteru krajiny, krajinného rázu. Krajinné indikátory tedy popisují stav některé složky krajiny, respektive životního prostředí a pokud jsou zaznamenávané pro delší časovou řadě, upozorňují na její vývojovou změnu (DALE and BEYELER 2001). Indikátory jsou v převážné většině hodnoty kvantitativní, méně často kvalitativní (DONNELLY et al. 2006, WOOD 2002).

Využití krajinných indikátorů je mnohostranné a přesahuje potřeby hodnocení krajinného rázu. Jejich hlavní význam spočívá zejména (KUCHYŇKOVÁ 2008): v usnadnění porozumění složité skutečnosti (vlastností geosystému), určité objektivizaci kvalitativního hodnocení jevů nebo vlastností, ke sledování stavu znečištění prostředí a jeho změn i jako prostředek komunikace mezi odborníkem a laickou veřejností.

Prvním impulsem pro zavedení indikátorů životního prostředí je považována Stokholmská konference Spojených národů o životním prostředí člověka v roce 1972. Ve skutečnosti se ale

vývojem indikátorů začíná odborná veřejnost zabývat až po světovém summitu v Rio de Janeiro v roce 1992.¹

Všechny indikátory musí být voleny ve vztahu ke zkoumanému jevu (požadavek relevance) a musí být interpretovány s jistou dávkou obezřetnosti. Stěžejním faktorem při interpretaci indikátorů je nezbytná znalost zdroje dat, metod jejich pořizování, zpracování, ukládání a komplexního vyhodnocení včetně prostorové a časové validity a spolehlivosti (National Research Council 2000).

Krajinné indikátory slouží zejména ke sledování stavu a změn struktury krajiny, jejího využití (land use), její fyziognomie nebo vzhledu. Proto jsou pro sledování – monitoring – změn krajinného rázu nejvhodnější. Stávají se významným pomocníkem v plánování a managementu území. V České republice se tímto typem indikátorů zabývali např. LIPSKÝ et ROMPORTL (2006), PIXOVÁ et SKLENIČKA (2006), PIXOVÁ (2005), KUCHYŇKOVÁ (2008) nebo KUČERA, KULIŠÁKOVÁ et SALAŠOVÁ (2010); ve světě pak LEITAO et AHERN (2002), ANTROP et VAN EETVELDE (2000), GUSTAFSON et PARKER 1992) a další. Nejčastěji se k indikaci stavu krajiny používají:

- statistické vyhodnocení plošek (velikost, hustota, rozmanitost, počet)
- míry okrajů (délka rozhraní, hustota okrajů)
- míry tvarů (index průměrného tvaru)
- míry rozmanitosti a rozptýlu (vzájemná poloha, Shannonův index diverzity)
- fragmentace krajiny.

K vývoji uvedených strukturálních indikátorů (popisují strukturu prvků v prostoru) významným způsobem přispělo širší užívání a vývoj aplikací GIS nástrojů a 3D modelování, které umožňují vysokou přesnost práce s topografickými daty a jejich následné statistické zpracování. Důležité je ale připomenout, že pouhé hromadění údajů o prostorové struktuře nemá žádný velký význam, pokud není spojeno s interpretací vlivů kvantity na kvalitu a sledování trendů změn.

Východiskem hodnocení vizuálních změn území je skutečnost, že jsou výhradně ovlivněny změnami celkové struktury krajiny (přírodní a kulturní). Sledování změn struktury krajiny v kombinaci s hodnocením pohledové exponovanosti území je základem monitoringu krajinného rázu. Na druhé straně je nutno přiznat, že uvedený přístup k monitoringu není jediný možný. Britská praxe preferuje sledování dopadu plánovacích dokumentací, politik a strategií zahrnujících ochranu krajinného rázu na reálnou krajinu; ve Francii a Itálii je sledování změn krajinného rázu (zde identita krajiny) hodnoceno prostřednictvím hodnocení vnímání krajiny obyvateli. Je tedy jednoznačně opřeno o sociologická šetření a využití poznatků environmentální psychologie.

Zavedení obou přístupů – britského a francouzského – by jistě podstatným způsobem zkvalitnilo i českou územně plánovací praxi. V této chvíli tomu ale brání několik faktů:

¹ Například Přehled o indikátorech životního prostředí: stav poznání a perspektivy. (BAKKES 1994)

- regulativa na ochranu krajinného rázu jsou do územně plánovací dokumentace, územních politik a strategií zapracovávány z různých důvodů jen minimálně; je proto téměř nemožné sledovat jejich účinnost. Je to určitě velká škoda, protože tento zpětný monitoring je vlastně nejúčinnějším způsobem verifikace nastavení regulativních opatření.
- vyhodnocovat stav krajiny prostřednictvím lidské reflexe je z hlediska požadavků Evropské úmluvy o krajině jediným správným řešením. Jeho zavedení dosud brání minimální zapojení sociologů do zpracování územně plánovacích podkladů a poměrně malá pozornost věnovaná sociology problematice plánování a managementu území. Do budoucna by právě tomuto bodu měla odborná veřejnost v České republice věnovat více pozornosti.

2 Metodika řešení

Termínem monitoring krajinného rázu označujeme proces, kterým se aktualizuje, doplňuje a upřesňuje preventivní posuzování krajinného rázu konkrétního území. Jedná se o **kontinuální nebo cyklicky probíhající činnost** s cílem postihnout pozitivní i negativní trendy ve vývoji a změnách charakteru krajiny. Získané výsledky slouží pro správu a další plánování rozvoje území.

Metodika monitoringu krajiny (respektive změn krajinného rázu) není v ČR zpracována. Postupy používané v zahraničí (zejména metodiky britské Countryside Agency) nejsou ve stávajících legislativních a územně – správních podmínkách ČR využitelné. Za základ práce byly použity Metodické listy AOPK a další dílčí metodiky a doporučení.

Dokumentace monitoringu krajinného rázu navazuje na Preventivní hodnocení krajinného rázu CHKO Beskydy (Arvita P, s.r.o. 2007), které dále upřesňuje a aktualizuje. Současně slouží Preventivní posouzení jako podkladový materiál pro srovnávací analýzu stavu území mezi lety 2007 a 2010, na jejímž základě byla vypracována celá řada doporučení pro management území (zejména územní plánování).

Studie byla zpracována s vědomím toho, že ochrana krajinného rázu je součástí obecné ochrany přírody, platné bez rozdílu na celém území ČR, tedy nejen na plochách, které byly označeny za hodnotnější nebo citlivější.

Předmětem sledování byly zejména:

- 1) stav zásadních, spoluurčujících, jedinečných a význačných znaků krajinného rázu dle vymezených individuálních jednotek KR (krajinné oblasti a významná místa krajinného rázu),
- 2) kvalita krajinného obrazu (vyhodnocení změn krajinné scény včetně změn vnějšího obrazu sídel) na základě srovnávací fotografie z referenčních stanovišť,
- 3) ověření přítomnosti přírodních, kulturních a estetických hodnot území.

S cílem:

- upřesnit vymezení oblastí a míst krajinného rázu

- upřesnit diferenciaci (rajonizaci) území dle hodnot krajinného rázu (přírodní, kulturně historické a estetické hodnoty)
- definovat rozsah a kvalitu změn krajinného rázu
- navrhnout adekvátní opatření ke změně managementu území
- navrhnout krajinné indikátory pro pokračování monitoringu

Stav nejvýznamnějších znaků krajinného rázu a obrazu byl vyhodnocen zejména s ohledem na sledování:

- změn přírodních charakteristik (s akcentem na reliéf, vodní toky, zemský pokryv, biotopy),
- změn kulturních charakteristik (architektonické a urbanistické znaky, struktura land use),
- změny historických krajinných struktur a objektů zejména v pohledově exponovaných územích,
- změn percepčních charakteristik (změny na pohledových horizontech, v projevech dominant, vnějšího obrazu sídla, prostorových vztahů, měřítka, působení krajinné scény, změny referenčních stanovišť posuzování krajinného rázu).

3 Výsledky

3.1 Vymezení oblastí krajinného rázu

Členění CHKO Beskydy na jednotlivé oblasti krajinného rázu bylo zpracováno v rámci Preventivního hodnocení krajinného rázu (Arvita P spol. s r.o., 2007).

V rámci CHKO Beskydy byly vymezeny čtyři oblasti krajinného rázu, a to:

- 1 – Těšínské Slezsko,
- 2 – Lašsko,
- 3 – Valašsko,
- 4 – Kravařsko.

V rámci monitoringu byla provedena verifikace původního členění území na oblasti krajinného rázu.

3.2 Vymezení míst krajinného rázu

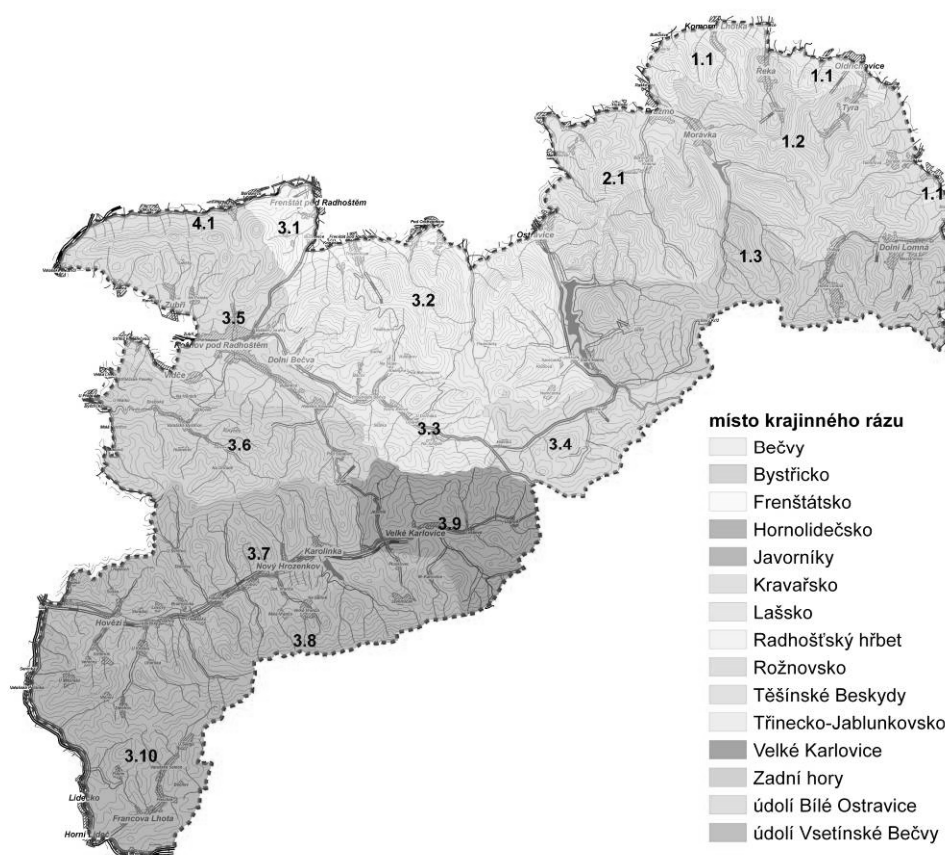
Místo krajinného rázu je definováno jako část krajiny relativně homogenní z hlediska přírodních, kulturních a historických charakteristik a výskytu estetických a přírodních hodnot, které odlišují místo krajinného rázu od jiných míst krajinného rázu.

V rámci zpracování monitoringu krajinného rázu byla provedena verifikace podrobnějšího členění oblastí krajinného rázu na menší celky, dříve označované jako podoblasti. Z porovnání s členěním jiných CHKO a velkých územních celků vyplynulo, že z metodického hlediska lze dříve vymezené podoblasti ztotožnit s místy krajinného rázu.

Z hlediska použitelnosti výstupů práce byl jako nejpřínosnější členění míst krajinného rázu zvolen průmět míst krajinného rázu do hranic působnosti stavebních úřadů, které mají

reálně největší možnosti ovlivňovat vývoj krajinného rázu. Obvody působnosti stavebních úřadů byly tedy pomocí funkce „Clip“ promítnuty do vrstvy míst krajinného rázu CHKO Beskydy. Tak byl vytvořen průmět administrativního členění území CHKO Beskydy do krajinných hodnot předmětného území.

Při vymezování míst krajinného rázu bylo určující: geomorfologické členění území, znaky primární krajinné struktury (přírodní charakteristiky), historie osidlování, půdorysné typy sídel, architektonické a urbanistické znaky území, typy pluziny, vývoj land use, charakter aktuálního land cover, vizuální charakteristiky (kartogram č. 1)

3.3 Monitoring vývoje osídlení

Pro katastrální území v rámci CHKO Beskydy, u nichž zasahuje do CHKO alespoň část sídla, byly detailně zpracovány v podobě textové a tabulkové přírodní, kulturní, historické a percepční charakteristiky. Podkladem byly zejména vlastní terénní průzkumy, aktuální letecké snímky (C GEODIS, 2008), internetové stránky obcí apod.

Vznikla tak rozsáhlá kapitola, obsahující tabulku vyhodnocení sídla, jejíž struktura vychází z prací Ivana VORLA a kolektivu spoluautorů 2006, a textový popis charakteristiky a vývoje obce včetně základních statistických údajů.

Vzorem pro sestavení tabulky pro vyhodnocení sídla CHKO Beskydy byla tabulka použitá pro sídla CHKO B. Karpaty (Arvita P 2008) s úpravou pro kulturní specifika Beskyd.

Byl tak vytvořen základ pro další monitoring vývoje osídlení CHKO Beskydy a především přehledná pomůcka pro získání základních informací o sídle. U jednotlivých sídel byly identifikovány půdorysné typy obcí a základní typy plužin a jejich strukturální změny. Byly použity podklady z Preventivního hodnocení krajinného rázu CHKO Beskydy (2007), které však nepokrývají celé CHKO Beskydy, a především vlastní identifikace následujících parametrů.

Půdorysné typy obcí

Základním rozlišovacím znakem při určování půdorysného typu je uspořádanost resp. rozvolněnost půdorysu. Tvar půdorysu se přizpůsobuje konfiguraci terénu, proto tvarosloví obcí varíruje. Rozlišování komplikuje i vývoj obcí, v rámci kterého se jednotlivé typy prolínají. Při určení je tedy nutno přihlížet na historický vývoj obce, resp. dobu založení. Některé půdorysné typy jsou přímo vázány na dobu vzniku např. řetězová ves – valašská kolonizace, řadová vesnice – pozdně středověká německá kolonizace.

Vzhledem k charakteru práce byly půdorysní typy určeny podle II. a III. vojenského mapování (mapy stabilního katastru nejsou k dispozici) a podle doby založení sídla.

Základní členění a charakteristiky jednotlivých půdorysných typů obcí

Vesnická sídla můžeme obecně rozdělit na soustředěná (normová) a na rozptýlená (přírodní). K soustředěným sídlům zařazujeme vesnice s pevným půdorysem a to vesnice návesní a její podtypy návesní ulicovku, návesní silnicovku a okrouhlici a řadovou vesnici. K vesnicím rozptýleným patří například hromadná vesnice a dvorcové vsi valašské nebo goralské řetězové vsi.

Sídla v krajinném rázu v CHKO Beskydy jsou pro přehlednost zpracována v samostatné příloze, kde je věnována kapitola každému sídlu CHKO Beskydy, které svou zástavbou do CHKO Beskydy zasahuje. Součástí přílohy je také návrh regulativů pro jednotlivá katastrální území.

Po provedení monitoringu lze konstatovat tyto významné změny v prostorovém a funkčním uspořádání sídel:

- významné plošné rozšiřování sídel do krajiny v posledních letech
- změny půdorysného typu v nově zastavovaných zónách (tzv. kobercový typ zástavby charakteru městských suburbii)
- změny funkčního uspořádání sídel (průmyslové zóny, areály občanské vybavenosti)
- zahušťování původně rozvolněné zástavby
- rozšiřování zástavby do pohledově exponovaných míst
- rozšiřování zástavby do původně nezastavěných nebo minimálně zastavěných území (postupný zánik pasek)
- změny vnějšího obrazu sídla (potlačení historických dominant, postupný zánik zahrad a sadů na hranici zastavěného území ve prospěch nových staveb a oplocení, vliv nových forem architektury na celkový obraz sídla).

3.4 Architektura a monitoring změn v provedení staveb

Podrobný rozbor vývoje lidových staveb na území Beskyd byl podrobně popsán v Preventivním posouzení krajinného rázu CHKO Beskydy (Arvita P 2007). Specifikace znaků architektury je součástí charakteristiky oblastí a míst krajinného rázu. Aktuální stav území z hlediska charakteru zástavby je dokumentován fotografickou přílohou monitorovací zprávy.

Za nejvýznamnější změny v architektonickém výrazu staveb lze považovat:

- postupné zvyšování počtu staveb akceptujících charakteristické prvky tradiční lidové architektury (uplatňování sedlových střech, podlomenic, výraznější používání roubené konstrukce a dřeva obecně, repliky lidových staveb)
- zvyšování počtu staveb realizovaných dle katalogových projektů – zpravidla velmi nevhodný typ zástavby výrazně se odlišující od tradičních forem z hlediska objemu staveb, tvarosloví, materiálového a barevného provedení apod.
- oplocování pozemků mimo zastavěná území sídel nebo na jejich okrajích (vysoké, příliš dlouhé a kompaktní typy oplocení různého materiálového provedení zpravidla doplňované výsadbou geograficky nepůvodních rostlin)

Na území CHKO Beskyd je realizováno několik staveb dle autorských architektonických projektů. Některé jsou do území vsazeny velmi citlivě, některé krajinný rámec téměř nerespektují. Pro lepší názornost a osvětovou práci s veřejností byl připraven katalog příkladů pozitivních i negativních změn v charakteru zástavby (tzv. Černobílá kniha krajinného rázu CHKO Beskyd).

3.5 Monitoring stavu vegetačních úprav zastavěného území sídel

Sledování forem vegetačních prvků v sídle a navazujícím nezastavěném území je součástí vyhodnocení základních charakteristik sídel. Tradiční formy sídelní vegetace – ovocné sady a aleje, solitérní lípy a jasany, doprovody vodotečí, luční trávníky apod. – doznávají na mnoha místech významných změn.

V rámci monitoringu stavu území byly zjištěny významné změny v charakteru vegetačních úprav. Jedná se zejména o druhově (a tedy barevně a habituálně) velmi pestré výsadby introdukovaných druhů dřevin, které jsou charakteristické pro úpravy ve městě. Pro vesnické prostředí, zejména pak v případě chráněné krajinné oblasti, kde je zájem na udržení tradičního charakteru kulturní krajiny, tyto výsadby vhodné nejsou. Za výraznou a negativní změnu v charakteru vegetačních prvků lze považovat i změnu původních lučních trávníků na intenzivně sečené parkové trávníky s výrazně sníženou biodiverzitou.

V okolí větších sídel (např. Frenštát pod Radhoštěm – Trojanovice) jsou tyto výsadby svépomocně realizované i ve volné krajině, což lze z hlediska zák. č. 114/1992 Sb. považovat za nepřípustné.

Specifickým problémem v CHKO Beskydy jsou některé svérázné aktivity obyvatel. Ze stojících, odumírajících stromů jsou vyřezávány plastiky – sobů, totemů, lidských postav. Pokud odhlédneme od jejich velmi pochybné umělecké hodnoty, musíme upozornit zejména na místní velmi problematický etický vztah člověka ke stromu.

3.6 Monitoring významných změn využití krajiny

Významné změny v krajině byly v CHKO Beskydy sledovány na dvou úrovních – landuse (způsob využití pozemků) a landcover (charakter krajinného pokryvu).

Dlouhodobé změny landuse

Vyhodnocení dlouhodobých změn landuse vychází z Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka (http://lucc.ic.cz/lucc_data/). Zdrojem této databáze jsou data o využití ploch všech katastrálních území v letech 1845, 1948, 1990 a 2000. V databázi bylo provedeno klasifikační a územní sjednocení dat, čímž vznikly kategorie využití ploch a základní územní jednotky (ZÚJ), které nemusí odpovídat dnešním katastrálním územím.

Databáze obsahuje osm základních kategorií využití ploch – orná půda, trvalé kultury, louky, pastviny, lesní lochy, vodní plochy, zastavěné plochy a ostatní plochy. Kategorie „ostatních ploch“ je velmi heterogenní a obsahuje mix ploch silně antropogenně ovlivněných, polopřírodních i přírodních – manipulační a dopravní plochy, sportovní a rekreační areály, přírodní rezervace a další maloplošná chráněná území, parky, doly, skládky, hřbitovy, různé neúžitky, neplodnou půdu atd. Uvedených osm základních kategorií bylo v rámci Databáze také sloučeno do tří kategorií agregátních – zemědělská půda, lesní plochy a jiné plochy.

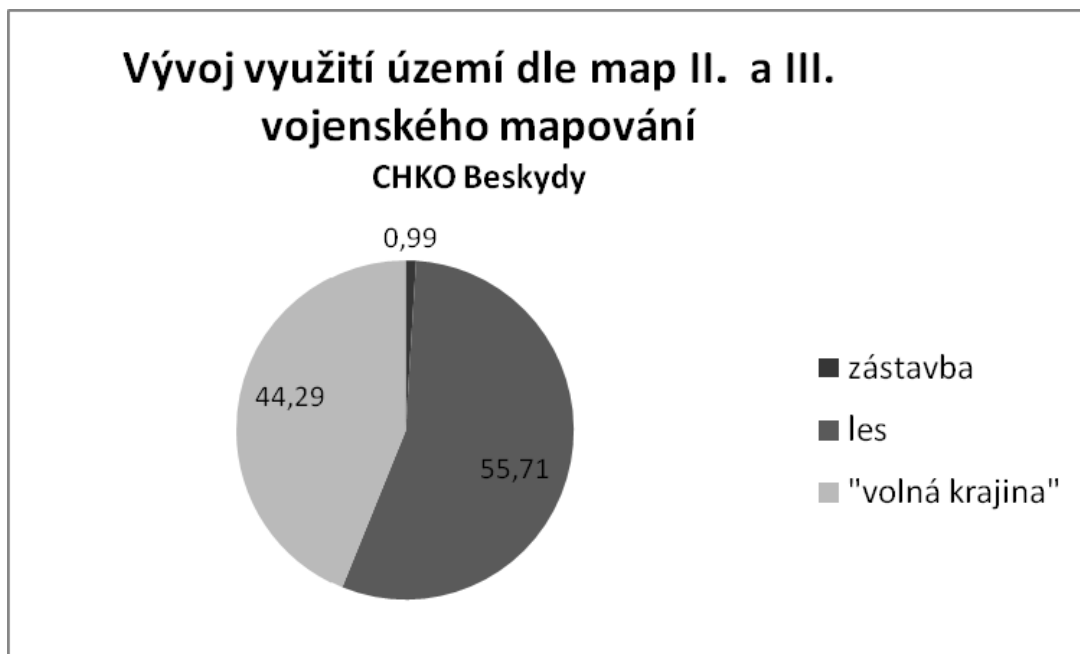
Použitím dat z Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka byly vytvořeny přehledné tabulky, grafy a kartogramy pro každou základní územní jednotku, zasahující do CHKO Beskydy. Územní jednotky, které do CHKO zasahují pouze velmi malou částí, nebyly zpracovány. Na základě dat z Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka bylo zpracováno 58 základních územních jednotek.

Změny landcover

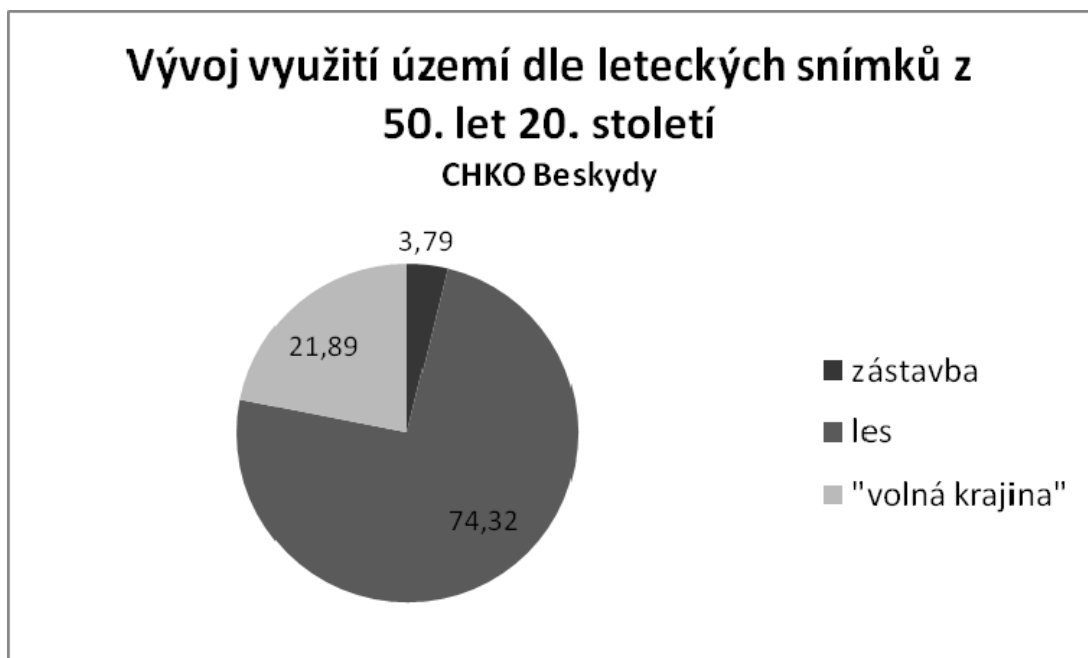
Krajinný pokryv byl vyhodnocován ve třech časových úrovních. Byly použity historické mapy z II. a III. vojenského mapování, historické letecké snímky z 50. let 20. století a aktuální orthofotomapy (c GEODIS, 2008). Na tomto podkladě pak byly v jednotlivých časových úrovních digitalizovány plochy lesa, zástavby a ostatní (tedy volná krajina). Digitalizace jednotlivých vrstev probíhala přibližně v měřítku 1 : 5 000.

Vytvořené vrstvy byly využity pro tvorbu grafů a u vybraných monitorovacích ploch byly zpracovány do kartogramů. Současná rozloha CHKO Beskydy je dle dostupných nejaktuálnějších digitálních podkladů (zdroj AOPK Praha) 120 510 ha. Na této ploše byl sledován vývoj využití ploch ve třech časových rovinách – období II. a III. vojenského mapování, 50. léta 20. století a současnost.

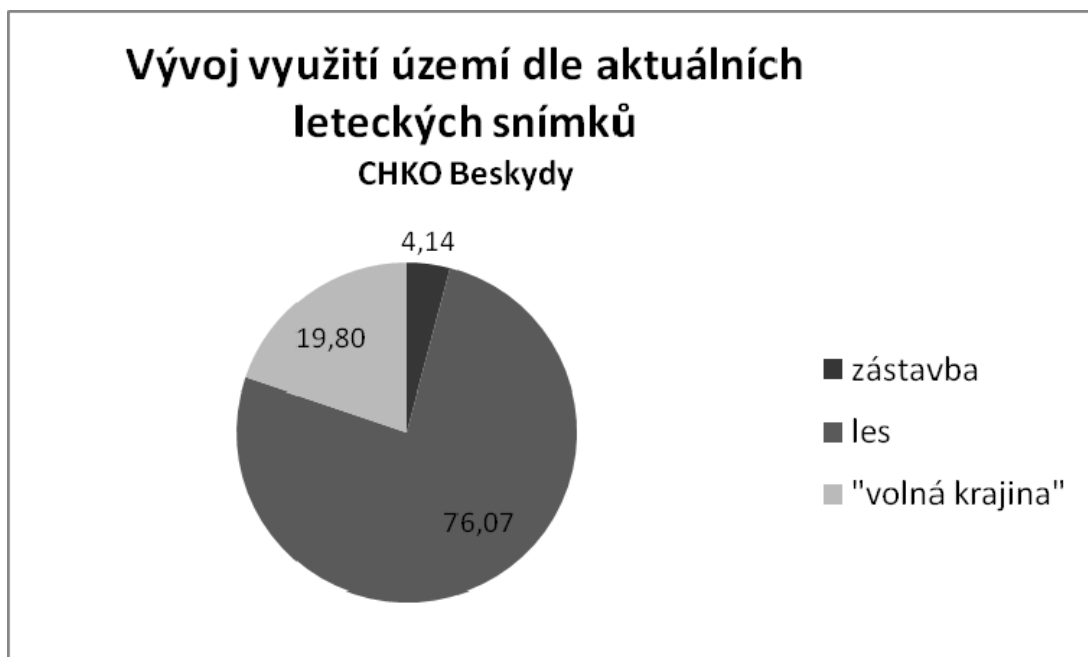
Z výsledků je jasně patrný neustále pokračující trend ubývání tzv. volné krajiny, způsobený rozšiřováním ploch zástavby a lesa (grafy č. 1 – 3), charakteristický pro téměř celé CHKO Beskydy.

Graf č. 1: Vývoj využití území dle map II. a III. vojenského mapování

Graf č. 2: Vývoj využití území dle leteckých snímků z 50. let 20. století

Graf č. 3: Vývoj využití území dle aktuálních leteckých snímků

3.7 Vymezení monitorovacích ploch

Vzhledem k rychlosti postupu změn v krajině CHKO Beskydy bude nutné provádět pravidelný monitoring krajinného rázu, který poskytne kvantifikovatelné výstupy. Pro detailní studium změn krajinného rázu byly vytipovány vhodné monitorovací plochy, které byly vymezeny na podkladě aktuální ortofotomapy.

Použitá kritéria výběru monitorovacích ploch:

- minimálně 1 reprezentativní území pro každé místo krajinného rázu
- zachovalá území bez předpokladu výrazného ohrožení změnami nebo
- zachovalá území s předpokladem výrazných tlaků na změnu (zejména na zástavbu) nebo
- území citlivá na změny (pohledově exponovaných) nebo
- území zasažených novou výstavbou (zejména dosud nezastavěné paseky, ve kterých se počíná stavět).

Celkem bylo navrženo 34 monitorovacích ploch různých velikostí dle charakteru dotčeného území – od 3,79 ha do 332,5 ha.

V každém místě krajinného rázu bylo vybráno 1 – 4 monitorovacích území. Variabilita vymezených monitorovacích ploch je široká – od ploch, kde se dají očekávat významné tlaky na zástavbu či změnu využití území přes plochy s typickými charakteristikami pro danou krajinnou oblast až po plochy s předpokládaným klidovým režimem. Monitorovací plochy jsou vesměs vymezeny jako pohledově spojitá území.

3.8 Změny land cover v monitorovacích plochách

V jednotlivých monitorovacích plochách byl sledován vývoj landcover ve třech časových rovinách (vojenské mapování, 50. léta 20. století a současnost. Zastoupení jednotlivých sledovaných kategorií landcover bylo pro jednotlivé monitorovací plochy v procentech vyjádřeno tabulkově.

Oproti stavu v 50tých letech došlo k nejvýznamnějšímu nárůstu zastavěných ploch v oblasti Prostřední Bečvy (ze 4,67% na 8,07%), Komorní Lhotka (14,83% na 25,8%), minimálně o 2% výměry vzrostla plocha zástavby ve všech obcích lokalizovaných v hlavních údolích (Huslenky, Halenkov, Rožnov pod Radhoštěm, Velké Karlovice apod.). Kromě celkového nárůstu zastavěné plochy je v Beskydech zřejmý ještě jeden trend – změna půdorysného typu sídel. Nejvýrazněji se změny promítají do roztroušeného osídlení pasek. Paseky začínají být masově zastavovány tzv. kobercovým způsobem. Je alarmující, k jak masivnímu nárůstu došlo od posledního posuzování krajinného rázu Beskyd v roce 2007.

Hodnocení změn zemského krytu poukázalo i na vzrůstající trend zalesňování Beskyd, které je způsobeno výhradně ekonomickými důvody. Zalesňují se zejména hůře hospodářsky využitelné paseky a staré zemědělské terasy, t.j. historicky nejcennější lokality Beskyd a jeden z určujících znaků krajinného rázu. Nejvýraznější jsou patrné změny v oblasti Trojanovic, Karolinky, Malých Karlovic a Pulčína.

3.9 Percepční charakteristiky území a jejich změny

Percepční, zejména pak vizuální projev charakteru krajiny je nedílnou součástí hodnocení krajinného rázu a jeho změn. Monitoring krajinného rázu vychází z dat zpracovaných v roce 2007 (Preventivní posouzení krajinného rázu CHKO Beskyd) a srovnává je s aktuálním stavem území v roce 2010. V rámci monitoringu krajinného rázu byla pozornost věnovaná zejména:

- precizaci hodnocení vizuální (pohledové) exponovanosti území, které bylo ověřováno terénním šetřením
- doplnění sítě referenčních stanovišť relevantních pro posuzování kvality krajinné scény
- opakovanému vyhodnocení kvality krajinné scény z referenčních stanovišť
- srovnání stavu krajiny oproti roku 2007 a ve srovnání s historickými fotografiemi (poskytnuty z archivu Muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm).

Vymezení referenčních stanovišť je pro hodnocení krajinného rázu a jeho monitoring nezbytné. Tato místa, kterých v území není mnoho, je nutné zabezpečit tak, aby je bylo možné využívat i nadále pro podobné typy hodnocení (zejména pro monitoring nebo pro posuzování vlivu staveb a změn využití území v rámci procesu EIA a SEA). Zabezpečení stanoviště spočívá v jeho přístupnosti a zabezpečení rozhledu z něj (umístěním pohledové bariéry mezi stanoviště a pozorovanou krajinnou scénou dojde k zániku jeho významu).

Stanoviště pro posuzování krajinného rázu jsou topografické body, ze kterých lze vidět všechny určující znaky krajinného rázu. Výběr stanovišť musí být odůvodněný a uskutečněný na základě předem definovaných pravidel. Jedná se o místa, ze kterých se otevírají **panoramatické pohledy** na krajinu (pohledová výseč pod úhlem 90 – 180°). Preferovány jsou body s vysokou frekvencí pohybu veřejnosti (dopravní trasy, cyklistické stezky, tzv. „brány“ – vstupy do území, významné rekreační a rezidenční zóny).

Referenční stanoviště byla identifikována již v Preventivním hodnocení krajinného rázu CHKO Beskydy (Arvita P, 2007) a další referenční stanoviště byla vymezena při nových terénních průzkumech. Celkem bylo na území CHKO Beskydy dosud vymezeno 36 referenčních stanovišť. Pro referenční stanoviště, která byla vymezena v rámci terénních průzkumů v r. 2010 byly pořízeny panoramatické fotografie.

U každého referenčního stanoviště lze provést podrobný rozbor, který je možné dále využívat pro hodnocení působení určujících znaků krajinného rázu, při vymezení krajinné scény (reliéfu, pohledových bariér, pohledových horizontů), pro monitoring změn krajinného rázu a ověřování dalších změn v území formou simulací do panoramat. V případě, že existuje z tohoto stanoviště také historický panoramatický pohled, stává se srovnání těchto pohledů cenným podkladem pro hodnocení vývoje daného území a větších zásahů v něm. Na základě takového rozboru je dále možné navrhnout případné změny v území, např. výsadbu vegetačních prvků. Podrobné rozbor panoramatických pohledů jsou vhodným nástrojem pro sledování změn krajinného rázu z významných referenčních stanovišť.

K významným vizuálně vnímaným znakům krajinného rázu patří zejména: pohledové dominanty, pohledové horizonty, významné krajinné prvky, uspořádání krajinné scény. Uvedené charakteristiky jsou součástí hodnocení sídel (vnější obraz sídla) a charakteristiky míst krajinného rázu.

4 Doporučení k ochraně krajinného rázu CHKO Beskydy

Na základě interpretace dat byla zpracována obecná doporučení, která byla pro jednotlivé obce dále specifikována. Některé z nich uvádí tato kapitola.

4.1 Obecná doporučení

Propagovat hodnoty CHKO a šířit osvětu k zachování těchto hodnot:

- zvyšovat povědomí obyvatel o následcích vysazování geograficky nepůvodních druhů
- vytvořit a propagovat seznam vhodných druhů dřevin pro výsadby v zastavěném území
- zvyšovat povědomí obyvatel o požadavcích na architektonickou a zahradně krajinářskou tvorbu na území CHKO Beskydy, vyplývajících z požadavků ochrany krajinného rázu (včetně drobných staveb a oplocení)

- upozorňovat, že nevhodným uplatněním typických znaků lidové architektury i u nových staveb může vzniknout kýč (výrazná barevnost na velkých plochách, rozměry nebo konstrukce neodpovídají původní lidové architektuře).

Regulovat změny využití území:

- v maximální míře chránit zemědělský půdní fond a ostatní plochy (zejména krajinná zeleň) před zástavbou a zalesňováním
- vyloučit zalesňování zemědělské půdy, zejména smrkovými monokulturami (více než 70 % smrku), nepřipouštět další převody ZPF a ostatních ploch na PUPFL
- využívat všechny prostředky k údržbě trvalých travních porostů
- zalesňování je možné pouze ve výjimečných případech a pouze geograficky a stanovištně původními druhy dřevin

Implementovat požadavky na ochranu krajinného rázu do územního plánování a stavebního řádu:

- při zpracování územních plánů, regulačních plánů, územních studií požadovat účast specialisty – krajináře v řešitelském týmu
- před zaplňováním nových ploch zástavby / průmyslu musí být prověřeny změny územní studií
- součástí územní studie bude:
 - koncepce sídelní zeleně
 - koncepce zástavby s ohledem na hodnoty krajinného rázu (prověřuje se výška, objem, architektonický výraz, tvarosloví, změny vnějšího obrazu sídla...)
 - ochrana historických krajinných struktur
 - ochrana pohledových horizontů a jejich ochranných pásem
 - a další nezbytná opatření
- pro umístování průmyslových objektů přednostně využívat již vymezené plochy a brownfields
- nepovolovat umístování průmyslových zón nad 0,5 ha
- nepovolovat umístování dominantních staveb – vyžadovat posouzení vlivu na krajinný ráz
- nevymezovat další plochy zástavby před zaplněním stávajících
- vyloučit stavby velkých hmot, objemu, výrazné barevnosti
- vyloučit stavby specifických v místě nezvyklých efektů (moiré efekt, reflexní nátěry, nezvyklý pohyb stavby)
- mimo hranice zastavěného území nepovolovat stavby v blízkosti drobných sakrálních staveb (ochranné pásmo 200 m)
- nepřipouštět další stavby ani na pohledových horizontech nižší hierarchické úrovně (lokální) a na pohledově exponovaných svazích

- zachovávat poměr zastavěné plochy k zahradě – v kompaktní části zástavby 0,2 a méně – pro jednotlivé usedlosti 0,04 a méně
- při vymezení nových ploch bydlení dbát na respektování dochované urbanistické struktury
- vyžadovat zpracování regulačního plánu v lokalitách, které jsou památkovými zónami
- zajistit ochranu tradičních lidových staveb, respektovat ochranu památkově chráněných objektů
- v případě stávající obytné zástavby v exponovaném prostoru pohledově korigovat stavby vyšší dřevinnou vegetací
- věnovat více pozornosti i stavebním a vegetačním detailům v sídle (autobusové zastávky, geograficky či historicky nepůvodní dřevinná vegetace)
- zpevněné plochy v sídlech vždy doplňovat zelení
- nepovolovat oplocování pozemků mimo zastavěné území (pouze tradiční ohrazení pastvin)
- nevhodně situované stavby začlenit do krajiny zelení
- sídelní zeleň nevhodného druhového složení postupně obměnit geograficky původními dřevinami
- vhodným způsobem zmírnit negativní vizuální impakt velkoplošných areálů průmyslové i zemědělské výroby (změna barevnosti, strukturované výsadby izolační zeleně vhodného druhového složení) – začít od nejhodnotnějších ploch.

Regulativa a doporučení byla dále specifikována pro jednotlivé obce nebo jejich části.

Tabulka 1: Příklad tvorby regulativů pro jednotlivé obce

označení regulativu		popis regulativu	Bílá	Bocanovice
A		v případě nové zástavby nebo změn staveb respektovat:	X	
	A1	konfiguraci terénu a jeho členitosti – nevstupovat s plošnou zástavbou do svahů	X	X
	A2	tradiční barevnost fasád a střech	X	X
	A3	charakter a výraz zástavby – vyvarovat se velkoplošných kobercových zástaveb katalogových domů	X	X
	A4	hladinu zástavby a objemové měřítko staveb	X	X
	A5	tradiční poměry základních proporcí staveb	X	
	A6	plošné měřítko	X	X
	A7	tradiční materiály (dřevo)	X	
B		nepřipouštět další zástavbu na pasekách a v bočních údolích		
C		novou zástavbu podřídit působení kulturní dominanty		

D	nevystupovat se zástavbou směrem nahoru po svazích	X	
E	vyloučeno vyjímání půdy ze ZPF	X	
F	zapracovat historické krajinné struktury do ÚAP a zajistit jim patřičnou ochranu	X	X
G	při zaplňování nových ploch bydlení vyžadovat realizaci výsadeb vhodné sídelní zeleně		X
H	novou zástavbu situovat mimo CHKO Beskydy		
I	nezahušťovat již zástavbu pasek		

4.2 Doporučení pro další monitoring území

Monitoring krajinného rázu je kontinuální činnost, kterou se průběžně ověřuje stav území. Z hlediska využitelnosti získaných informací je nezbytné, aby monitoring probíhal:

- v pravidelných cyklech
- podobným metodickým postupem
- dle jasně definovaných monitorovacích indikátorů (krajinné indikátory)

Cyklus monitoringu

Změny krajinného rázu je relevantní posuzovat v cyklech 3 – 5 let. S ohledem na rychlost změn v území a využitelnost dat pro zpracování územně analytických podkladů je optimálním cyklem v případě CHKO Beskydy 4 leté období.

Metodický postup

Pro další monitoring doporučujeme pokračovat metodickým postupem popsáným v této zprávě. Postup lze rozšířit o nová hodnocení. Pro terénní šetření je nezbytné využívat vymezená referenční stanoviště a monitorovací plochy (krajinné prostory).

Monitorovací indikátory

S ohledem na převažující charakter územních změn je nezbytné nadále sledovat:

- změny přírodních charakteristik (tvary reliéfu, stav VKP, typy biotopů s důrazem na reprezentativnost a přirozenost, biodiverzita, přítomnost geograficky nepůvodních druhů)
- změny kulturních charakteristik (změny půdorysu sídla, prostorové a funkční uspořádání sídla, rozšiřování zastavěných ploch, změny land use/land cover, změny ve velikosti a uspořádání pozemků, přítomnost historických krajinných struktur, sakrálních staveb a drobných sakrálních objektů, architektonický výraz staveb, stav stavebního fondu, charakter drobných staveb a oplocení, charakter sídelní a mimolesní dřevinné vegetace)

- změny percepčních charakteristik (změny v působení kulturních dominant, změny charakteru pohledových horizontů, změny v pohledově exponovaných územích, změny krajinné scény z referenčních stanovišť, změny vnějšího obrazu sídla)
- účinnost opatření k ochraně krajinného rázu navržených v předešlé monitorovací zprávě nebo uplatňovaných jinými nástroji (např. nástroji územního plánování, plánem péče o CHKO apod.). Jedná se zejména o důsledky regulace charakteru a rozsahu zástavby a regulaci využití území.

5 Závěr

Místo závěrečného shrnutí dovoluji poděkování dalším členům hodnotitelského týmu, bez jejichž pomoci by nebylo reálné tuto náročnou studii provést. Byli jimi: Mgr. Kristýna Pavelková, Ing. Tereza Friedlová a Ing. Michal Girgel z Arvity P Otrokovice a Ing. Jozef Sedláček z Mendelovy univerzity Brno.

Halenkov – Kuželky. Plošné zastavování pasek domy katalogového typu je jednou z nejvýraznějších a nejdramatičtějších změn krajinného rázu Moravských Beskyd. V levé části obrázku je patrné zalesňování pasek, které je druhou nejvýznamnější příčinou změny charakteru krajiny. (Foto: Salašová, 2010)

This article deals with selected environmental and landscape indicators which are effective for landscape character monitoring. The methodical approach and principles of assessment are presented in case of Landscape Protected Area Beskydy. This case study has ambition being the first guideline for landscape character monitoring in the Czech Republic.

Literatura:

- (1) ANTROP, M. – VAN EETVELDE, V. (2000). *Holistic Aspects of Suburban Landscapes: Visual Image Interpretation and Landscape Metrics*. Landscape and Urban Planning, vol. 50, s. 43–58.
- (2) ARVITA P, s.r.o. (2007). *Preventivní posouzení krajinného rázu CHKO Beskydy*. Otrokovice: Arvita P, s.r.o.
- (3) ARVITA P, s.r.o. (2010). *Monitoring krajinného rázu CHKO Beskydy*. Otrokovice: Arvita P, s.r.o.
- (4) BAKKES, J. A. (1994). *An Overview of Environmental Indicators: State of the Art and Perspectives*. 1st Edition. Bilthoven: UNEP and RIVM, 72 s.
- (5) DALE, V. H. – BEYELER, S. C. (2001). *Challenges in the Development and Use of Ecological Indicators*. Ecological Indicators, vol. 1, s. 3–10.
- (6) DONNELLY, A. et al. (2006). *Decision-support Framework for Establishing Objectives, Tarhets and Indicators for Use in Strategic Environmental Assessment*. Impact Assessment and Project Appraisal, vol. 24, No. 2, s. 151–157.
- (7) GUSTAFSON, E. J. – PARKER, G. R. (1992). *Relationships Between Landcover Proportion and Indices of Landscape Spatial Pattern*. Landscape Ecology, vol. 7, No. 2, s. 101–110.
- (8) KUČERA, P. – KULIŠŤÁKOVÁ, L. – SALAŠOVÁ, A. (2010). *Indikátory kvality krajinného prostredí*. Acta horticulturae et regiecturae, roč. 13, mimoriadne číslo, s. 8–14.
- (9) KUCHYŇKOVÁ, H. (2008). *Vyhodnocení prostorových vztahů a vizuálních charakteristik krajiny pomocí vybraných indikátorů životního prostředí v GIS*. Disertační práce. Lednice: ZF MZLU.
- (10) LEITAO, B. A., AHERN, J. (2002). *Applying Landscape Ecological Concepts and Metrics in Sustainable Landscape Planning*. Landscape and Urban Planning, vol. 59, s. 65–93.
- (11) LIPSKÝ, Z. – ROMPORTL, D. (2006). *Krajinné indikátory pro hodnocení změn krajinného rázu*. In: VOREL, I. – SKLENIČKA, P. (eds.): *Ochrana krajinného rázu: třináct let zkušeností, úspěchů a omylů*. Praha: Naděžda Skleničková, s. 51–56.
- (12) National Research Council (2000). *Ecological Indicators for the Nation*. 1st Edition. Washington D. C.: National Academy of Science, 180 s.
- (13) OECD (2005). *China Seminar on Environmental Indicators*. Proceedings. 1st Edition. Paris: OECD. Dostupný z URL <http://www.oecd.org/dataoecd/28/3/34760501.pdf> [on line]
- (14) PIXOVÁ, K. (2005). *The methods of landscape pattern analysis and their implementing in landscape planning practise in the Czech Republic*. Disertační práce. Praha: ČVUT. 121 s.
- (15) PIXOVÁ, K. – SKLENIČKA, P. (2006). *Applying spatial heterogeneity indices in changing landscapes in the Czech Republic*. In: TREES, B. et al. (eds.): *From landscape research to*

landscape planning: Aspects of integration, education and application. 1st Edition. Dordrecht: Springer, s. 364–366.

- (16) VOREL, I. et al. (2006). *Metodický postup posouzení vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz*. Praha: Nakladatelství Naděžda Skleničková.
- (17) WOOD, CH. (ed.) (2002). *Planning and Environmental Protection: An Introductory Guide*. 1st Edition. London: Thomas Telford. 120 s.

Kontakt:

doc. Dr. Ing. Alena Salašová

Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno

alena.salasova@gmail.com

Ing. Hedvika Psotová

Arvita P, s.r.o., Příčná 1541, 765 02 Otrokovice

arvita@arvita.cz

Poděkování

Příspěvek byl zpracován s podporou projektu Národního programu výzkumu II 2BO6101 „Optimalizace zemědělské a říční krajiny v ČR s důrazem na rozvoj biodiverzity“.

Běžné a výjimečné

(Conventional and exceptional)

Jiří LÖW

Malé zamyšlení nad tím co je v krajině běžné a co výjimečné

Příspěvek nejprve poukazuje na skutečnost, že otázka běžnosti a výjimečnosti není jen věcí estetiky, ale že se s ní setkáváme i v přírodních a kulturních krajinách, stejně tak se to týká i společnosti a jejích stavebních projevů. Následuje úvaha nad příčinami současné pseudo-individualistické společnosti a navržené řešení v podobě zákona o právu domorodce na stávající stav svého okolí.

1 Teoretická východiska

Při popisu typických znaků krajinného rázu narazíme vždy na problém běžný-výjimečný, tedy na to, co je typicky běžné a tvoří matici a co je typicky výjimečné a tvoří singularitu.

Problematicku běžný x výjimečný dobře zná **estetika** (figura x pozadí), ale i sociologie, biogeografie a patrně všechny vědní obory zabývající se skupinami smíšených jevů.

Pro krajinný ráz jsou z jeho podstaty (je tvořen charakteristikami přírodními, kulturními a historickými) klíčové běžnosti a výjimečnosti přírodní a sociologické. Kulturní krajina je vedle obrazu přírodních podmínek i obrazem společnosti, která ji spoluvytváří. Krajina tak může být „prázdná“ nebo naplněna duševní hloubkou a o hloubce krajiny rozhoduje hloubka jejích tvůrců.

2 Přírodní běžné a výjimečné

Při zkoumání prostorové struktury přírodních společenstev v krajině je můžeme vždy rozdělit na matrice x singularity (plošky) tak, jak se to děje v krajinné ekologii (Godron, Forman) či biogeografii. Vzhledem k podmíněnosti společenstev vlastnostmi ekotopů pak lze matrice a singularity nalézt u všech abiotických vlastností, od hornin, přes substráty, po půdu. Singularity jsou přitom často nezbytnou podmínkou přežívání populací i celých druhů (tůň v polní krajině pro ropuchy, napajedla pro velké savce v savaně apod.). Na doplňování stanovištních matic v polní krajině o singularity např. biocentry či interakčními prvky je založena i ekostabilizující funkce interakčních prvků v ÚSES. Základy zkoumání singularit položila ostrovní biogeografie.

Rozmístění matic a singularit je tak zásadní charakteristikou jak z hlediska stanovišť a jejich potenciálních společenstev, tak i z hlediska míry sukcesní vyspělosti a ekologické stability krajiny. **Tím je tvořen základ krajinného rázu.**

3 Společensky běžné a výjimečné

I společenská struktura obecně vykazuje běžnou populaci s výjimečnými skupinkami, více nebo méně se od běžných odlišující. Je přitom důležité nezaměňovat sociální výjimečnosti za menšiny (např. 4% homosexuálů) – ty jsou automatickou součástí každé běžné populace (stejně jako je samozřejmé a běžné, že v přírodě zaříznuté údolí vždy obsahuje i mokřiny u toku na dně a sušší místa na svazích). Menšiny, které nás na první pohled napadají – Romové, Ukrajinci, homosexuálové jsou všudypřítomné a tedy součástí matrice – běžné populace.

Co je tedy skutečná singularita – výjimečnost? Byla to bezesporu judaistická diaspora u nás. Byla od matrice velmi odlišná ideami, rituály, zvyky i rozmístěním. Stála po celou historii mimo matici, byla však trpěna a obě komunity se chtějí nechtě významně ovlivňovaly.

Ovšem situace se mění ve chvíli, kdy singularita začne sílit tak, že by se mohla stát většinou = běžnou maticí. Stará matrice se stane xenofobní a nastává omezení (viz. nedávné referendum Švýcarů o mešitách) i pogromy. „Míra snesitelnosti“ singularity maticí se však mění nejen růstem singularit, ale i nestabilitou matic samých. V dobách zlých pro běžnou populaci byla a je frustrace běžných vždy prvně obrácena proti výjimečným (husitství a hilsneriáda u nás, bída v Rusku, Německu i Polsku vedly vždy k antisemitismu). I dnes, když dojde např. v arabském světě k výkyvům ve společnosti, okamžitě nastávají pogromy na křesťany (muslimové v Egyptě, Sýrii, ale i hinduisté v Indii).

Co jsou tedy sociální singularity dnes u nás? – vedle judaistů i muslimové, buddhisté a novopohani, ale i anarchisté a skinheadi, ale i chartisté a válečné spolky – prostě opravdové výjimky.

A co je u nás běžné dříve a dnes? Především jsme civilizace zemědělská (dodnes mají téměř všichni Pražáci babičku na venkově), tedy usedlá a pevně spjatá s krajinou, která ji živí a které proto musí rozumět. Pevná matrice naší krajiny je tedy znak usedlého a dlouhodobého osídlení a jsme ještě stále v řeči ekologické K-strategové.

Od konce starověku do konce 19. století tvoří v Evropě matici křesťané, vytvářející kulturně i ideově homogenní společnost. Společné hodnoty, a s nimi i společně sdílené symboly, společně s přiměřenými a respektovanými singularitami, formovaly přes 1.000 let konzervativní, ve svém projevu však neobyčejně pestrou a úspěšnou evropskou civilizaci.

Křesťanská tradice, jako všude, přijala i tradice předkřesťanské a zapracovala je do své matrice, singularity nejen judaistické (v církvi církevní řády a kongregace, mimo ni sekty např. novokřtenci, etnické skupiny uprchlíků atd.) byly (mimo zmíněné turbulence) respektovány a zapojovány.

Tomu odpovídala, ale stále ještě velmi odpovídá, i naše krajina. Troufám si tvrdit že stále ještě je drtivá většina naší krajiny komponována v barokních vztazích plužiny a sídla a i všeobecně přijatý obraz malebnosti se odvíjí od krajinářských obrazů 19. století (kdy se ovšem malovala právě ona barokní krajina). Žijeme tak i dnes trochu paradoxně jako ateisté a měšťáci v krajině křesťanské a zemědělské, jejímž symbolům, a tedy ani obsahu, nerozumíme (odtud je ona neustálá krajinářská snaha vnucovat nám představu o krajinářském projektování

celých krajin, dnes s pokračováním formalistickými kompozicemi disneylandů). **Nebylo by špatné, aby znalost křesťanství byla součástí všeobecného vzdělání, stejně jako základní znalosti pěstování potravin.**

Osvícenství, jako vítězství individuálních práv a svobod každého člověka, přineslo především rozvoj singularit – první singularitou byli osvícenci sami (Voltaire a spol.) a silně se rozšiřovali (Kateřina Veliká, Josef II., Fridrich Pruský, později průmyslníci atd.). Jejich růst narušil starou křesťanskou matici a začal na její podstatu útočit a ničit ji. Začíná dlouhé období sekularizace a liberalizace. Liberalizace ovšem byla velmi rychle (když chtěl stejná práva i Voltairův krejčí) regulována do neškodných forem. Výsledkem byla celková relativizace veškerých hodnot (starých i nových) a hledání nových, často úsměvných symbolů (Napoleonovo N na každé stavbě ve Francii). Vzniklo měšťácko-národovecké obrození s legendami o velkých otcích národa. Matrice se změnila v silně smíšenou, singularitami zůstaly různé revoluční proudy ismů či nové, „liberalizované“ náboženské skupiny (např. Československé církve). Ideově vyprázdněná společnost si stavěla romantické kulisy disneylandů bez obsahu (pseudominarety, chrámky, zříceninky, jeskyňky apod.). Mimo města, železnice a továrničky však toto krátké období do krajiny nezasáhlo a povědomí o smyslu naší krajiny přetrvávalo. Doba skončila dvěma strašnými národoveckými válkami a u nás doplněno komunistickým náboženstvím se vším, co pamatujeme.

Nebylo by špatné tolik neobdivovat dekadentní salety a letohrádky 19. století, stejně jako romanticky zmršený Karlštejn. **Nebylo by špatné vyhybat se romantickým, bezobsažným krajinným disneylandům.**

Současnost – pseudoliberalismus a mediální virtualita – zdánlivá svoboda všeho vede k tomu, že výjimečností je tolik, že se jejich směr stává běžností. Změť individualismů se stává maticí a dříve běžné singularitou. Sekularizace se přeměnila v neskrývaný antichristianismus (křesťané jsou dnes největší, a ve světovém měřítku i u nás, nejvíce pronásledovanou menšinou).

Spíše než liberalismus však matici určuje trvalá a všudypřítomná, vnucující mediální masáž, ať již formou reklamy nebo pogramotné masmediální osvěty. Média určují, co si koupit, kam jet, co vidět, co se kde děje a jak to máme chápat. Reklamní kampaně se přelily i do vysílání veřejnoprávních médií a společně s ostatními vytvářejí virtuální svět „in“. Spotřební společnost se obklopuje mediálně doporučenými věcmi, které ovšem musí spotřebovávat a nakupovat stále nové. Vykořenění a ostrakizace starých homogenních idejí vede k individuálnímu, ale formálnímu, protože nepoučenému, hledání a „objevování“ idejí nových. Intelektuální elita zde jako vždy zklamala (drtivá většina jich byla v 50 – 60. letech nadšeně věřícími svazáky). Nové romantické ideologie (neopohanství, keltství, vikingství, buddhismus, lamaismus, islámství) mají nové znaky – opravdové Stonehenge, pagody, mešity a jiné modlitebny. Každý má přece právo si postavit svůj individuální sen.

4 Výsledek?

- brněnská projektantka biocentrum v nivě mění na „keltský magický kruh“ stromů s jistě „magickými energiemi“ (kamení v nivě naštěstí neměla k dispozici),
- mešity již nutně potřebují co nejvyšší minarety,
- brumlající mladí mužové v oranžových prostěradlech si staví v krajině pagody
- ruský zbohatlík staví v Karlových Varech srubové „ruské lidové“ městečko s kýčovitou cerkví,
- kanadské sruby s konstrukcí našich bývalých prasečích chlívků jsou považovány za naše vylepšené dřevěnice,
- „ekologické domy“ je nutno zastřešit drnem jako kdysi na nebohém, bezlesém Islandu
- kobercovou zástavbu rodinných domků ovládá pseudoviktoriánský, přes Kalifornii přepasírovaný sloh, okoukaný z amerických filmů,
- umělecky ceněné rodinné domky se musejí podobat krabici nebo naopak něčemu nepopsatelnému. Jinak architekt není progresivní.

Krajina se stává prázdnou soustavou hloupých, bezobsažných kulis.

Nebylo by špatné pořádat konference o krajině ne jako o prostoru pro naši tvorbu, ale o prostoru pro naše ideje (a jaké?).

5 Jak se vlastně běžní bránili proti výjimečným?

Každý člověk má (stejně jako o celé své budoucnosti) představy o svém ideálním okolí. K dosažení souladu mezi představou a realitou slouží dva základní typy mechanismů. Buď hledám nové reálné prostředí, které by maximálně odpovídalo mému vysněnému nebo své stávající reálné prostředí přizpůsobuji vysněnému. Oba přístupy ve svém důsledku vedou k tomu, že člověk nějakým způsobem dlouhodobě vytyčí své reálné prostředí podle vysněných představ, nazve je domovem a začne je zkrášlovat, hájit a vzájemně se s ním ztotožňovat. Nesmírně významné pro toto ztotožnění je ale možnost jeho ochrany před cizími. Musím mít významné právo stávající stav a svou vizi o budoucnosti teritoria chránit před jinými. Odtud pramení jedno ze základních historických práv usedlých lidí – právo na ochranu svých společně sdílených hodnot a svého prostředí. Odtud ona odvěká ostražitost proti nově přichozím.

Právo starousedlé většiny na svůj prostor se vždy uplatňovalo restrikcí a bojem, to ale stát postupně nahrazoval zákony (např. občanské právo ve městech, domovské právo, původní územní plánování atd.). To vše se nějak v době pseudoliberalní vytratilo a naopak nám dnes elita vnucuje pocit, že snaha po ochraně svých skupinových hodnot a práv je hnusná xenofobie.

Idea, že na svém můžeš cokoliv, ale naráží na málo místa – všichni se na výtvořích všech musí dívat a kupodivu se tomu dnes stále více lidí brání. Vymlouvají se přitom na různé zákonné omezení (ochrana ZPF, hluk, prach, krajinný ráz ...). Pravda je však jediná – chtějí

zachovat současný stav svého okolí prostě „jen tak“. Dříve usedlí se tak snaží bojovat proti novým (iniciativy proti větrníkům, halám, novým domkům, často však stejně škaredým jako ty již domorodé). To je pravý základ oněch skupinových protestů různých občanských sdružení a spolků, nazývaných médii a investory potížísty a sobci – liberalismus najednou končí. Intelektuální elity totiž správně tuší, že jsou to sdružení občanů především se společně sdílenými ideály – a to děsí.

Troufám si tvrdit, že boj s „xenofobií“ je dnes i bojem s naší historickou i současnou krajinou. **Proto nám chybí zákonná ochrana práva každého starousedlíka na stávající stav svého okolí.**

6 Krajinný ráz v běžném a výjimečném

Současná doba je tedy typická koncem společně osvojených a sdílených hodnot společnosti a tím logicky i jejích krajin. Minulá harmonická krajina sice stále přežívá, stává se však prázdnou, neboť její podstatě i znakům a znamením stále více lidí nerozumí. **Chceme-li krajinu chránit, musíme chránit i hodnoty, jež ji vytvořily** – proti těm ale společnost, v čele s celou kulturní elitou, bojuje! Boj proti tmářským katolickým procesím v krajině „za zemskou úrodu“ je přece logicky i boj proti drobným sakrálním stavbám v ní. Křesťanská kulturní krajina se tak stává pouhou líbivou kulisou našeho virtuálního světa. Proto do ní logicky vstupují stejně prázdní krajináři s prázdnými „rekreačně estetickými“ kompozicemi.

Přiznejme si, že naši předkové nemuseli být hloupí nejen ve využívání krajiny, ale ani ve svých světonázorových postojích. Že svou zásadní hodnotu měla právě zkušenostmi prověřená stejnost, běžnost a soudržnost s oživujícími, ale přiměřenými výjimkami. Přiznejme si, že Boží muka byla pro život zásadně významná (a nebyla ozdobným informačním systémem, aby sedlák trefil na vlastní pole (!) jak se občas tvrdí).

Běžné formy staveb v krajině vždy odpovídaly běžným způsobům života, výjimečné formy staveb signalizovaly výjimečnou funkci či význam. Každý poznal, který dům je k čemu – co je kostel, co radnice, škola, obchod a co obydlí. Škála a množství singularit nikdy neměnily charakter matrice. Přitom je nutno zdůraznit, že běžnost stavební formy neznamena a neznameno její unifikaci, ale variabilitu. To se samozřejmě přiměřeně týká i všech ostatních znaků krajiny. Rozeznáte dnes ještě ve městě, zda jde o novou banku či radnici, kostel nebo velkosklad? Unifikace pestrosti se paradoxně i zde stává hrozbou krajiny (městské i venkovské). Reakcí je stejně nebezpečné a prázdné krajinářské romantické kulisářství. Naše krajina se ale nesmí stát ani prostorem pro individualisticky unifikované technologie, ani kulisovým Disneylandem s rafinovanými rozhlednami a expozicemi vymyšlených vodníků a permonů. Musí žít vlastním, opravdovým životem se svými, „domorodými“ (rozuměj zde dlouhodobě a plně žijícími) obyvateli. Proto musí mít právě místní komunita výsostné rozhodovací právo rozhodovat o osudu své krajiny (a tím o sobě).

Nevidím jiné cesty, než být buď běžnými, homogenními „domorodci“ ve zděděné krajině, nebo všeobjímajícím ničím. Třetí cestu neznám.

*What is ordinarily and what is special in our landscape – small reflection.
At the beginning is pointed, that not only aesthetics deals with a question of conventionality and exceptionality. The same rules we can find in our cultural and nature landscapes, in built-up areas and also in our society. Small reflection deals about reasons, why is our society so “pseudo-individual”, and finds a solution in a law, which accepts the right of “native” dwellers to their neighbourhood and its look.*

Kontakt:

doc. Ing. arch. Jiří LÖW

LÖW a spol., s.r.o.

Vranovská 102, Brno

Lowapol@lowapol.cz

Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny na Slovensku

(Method of Characteristic Landscape Appearance Identification and Assessment in Slovakia)

Peter JANČURA
Martina SLÁMOVÁ
Iveta BOHÁLOVÁ

Príspevok sa zaoberá aktuálnou témou charakteristického vzhľadu krajiny a oficiálnej metodiky identifikácie a hodnotenia, vyvinutej na Slovensku. Je vysvetlené historické pozadie a vývoj metódy. Predstavujeme a popisujeme hlavné kroky metódy a ich aplikácie v krajinnom a územnom plánovaní. Príspevok rieši aj problematiku vizuálneho dopadu, funkcií krajiny jej vlastností a vzhľadu, ktoré sú základom pre jej ochranu. Obsah a kontext tejto metódy vyplýva zo zásad Európskeho dohovoru o krajine (Florenca, 2000). Zaoberáme sa aj možnosťami ďalších vizuálne-estetických metodických prístupov a ich implementácie do krajiny. Hľadáme ďalšie možnosti integrácie, napríklad na príklade využitia koncepcie zelenej infraštruktúry. Vráťame perspektívnych plánovacích postupov a možnosti praxe v tvorbe krajiny.

1 Úvod. Súčasná situácia premien v krajine.

Čoraz naliehavejšie sa pre celú Európu stáva zachovanie rozmanitosti európskych krajín, respektíve spoločného prírodného a kultúrneho dedičstva. Hlavne medzi odborníkmi rezonujú témy súvisiace so zmenami v krajine a s nimi súvisiacia potreba starostlivosti o krajinu. Zmeny sú spravidla vyvolané výstavbou a rastom sídiel smerom do krajiny, terminálmi, obchodnými strediskami, vilovými rezidenciami. Súvisia aj s výstavbou a nárastom zariadení cestovného ruchu, budovaním a rozširovaním zjazdových tratí. Stále prebieha proces budovania komunikačných zariadení a alternatívnych zdrojov elektrickej energie, telekomunikačných veží, veterných a fotovoltických elektrární. atď. Ich existencia často výrazne mení charakter krajiny. Sú to zmeny, ktoré spravidla vyplývajú z prítomnosti nových účelových objektov, ktoré nevznikli z dôvodu „dotvorenia“ krajiny, ale často ako izolované zámery.

Zmeny v krajine sú spôsobené aj zanedbávaním hospodárenia. Zarastaním pred tým harmonicky pôsobiacich štruktúr krajiny. Zanedbaná krajina pôsobí znepokojujúco.

Ďalším faktorom zmien sú prírodné riziká. Pribúda ekologických pohrôm. Povodní, erózie, zosuvov. To všetko mení tvár krajiny a jej vzhľad. Preto je potrebné zamyslieť sa nielen nad poruchami funkčných atribútov krajiny, ale aj ich krajinno-estetickými následkami. Z krajinárskeho hľadiska je to vizuálny dopad udalostí a činností, ktorých následky, v mnohých prípadoch hodnotíme ako vizuálny impakt.

Postupné zmeny v krajine vedú k tomu, že pôvodné prírodné krajiny, ako aj historické kultúrne krajiny, ubúdajú. Pre nás krajinárov ostáva často iba úloha zdokumentovania toho, čo je z hľadiska kvality krajiny ešte zachovalé a prínosné.

Zmeny v krajine, v zmysle krajinno-estetických kritérií môžu však, pri dobrej snahe, vytvárať aj pozitívne „následky“ na vzhľad krajiny. Pochopenie dôvodov, prečo na nás pôsobí príroda tak príťažlivo, prečo harmonická krajina evokuje aj náš vnútorný súlad. Aj novotvary v krajine aj nové stavby, aj zmeny obhospodarovania môžu mať pozitívny účinok na kvalitu krajiny. Zatiaľ sme v „tejto kompozičnej rovine“ nedospeli ku samozrejmemu rešpektovaniu toho, čo charakteristický vzhľad krajiny, či krajinný ráz predstavuje ako hodnotu, či význam. V tomto zmysle progresívny trend v starostlivosti o krajinu, predstavuje Európsky dohovor o krajine (r. 2000), skratka EDoK.

Cieľom dohovoru je integrovať všetky, doteraz navzájom izolované záujmy ochrany v území – predovšetkým prírodného a kultúrneho dedičstva (1). Zaujímavým aspektom je prístup EDoK-u ku krajine: *„Krajina podmieňuje vytváranie miestnych kultúr a je základnou súčasťou európskeho prírodného a kultúrneho dedičstva a prispieva k blahu ľudstva a upevňovaniu európskej identity“*. Cieľom dohovoru je podporiť ochranu, manažment a plánovanie krajiny a organizovať európsku spoluprácu v tejto oblasti. To, čo najviac rezonuje je, že EDoK predstavuje aj integráciu odborných prístupov a vzťah s ľuďmi, ktorí v krajine žijú. S miestnymi obyvateľmi, ktorých tak radi zaškatuľkujeme do pojmu „verejnosť“ (2).

EDoK motivoval aj úsilie o formovanie „našej“ metodiky, podľa ktorej by sa, na vedeckej úrovni, dali identifikovať, zatriediť a hodnotiť, tak charakteristický vzhľad, charakteristické črty krajiny a ich hodnoty.

2 Diagnostika krajiny. Vizuálne vlastnosti krajiny a riziká zániku pozitívnych atribútov kvality krajiny

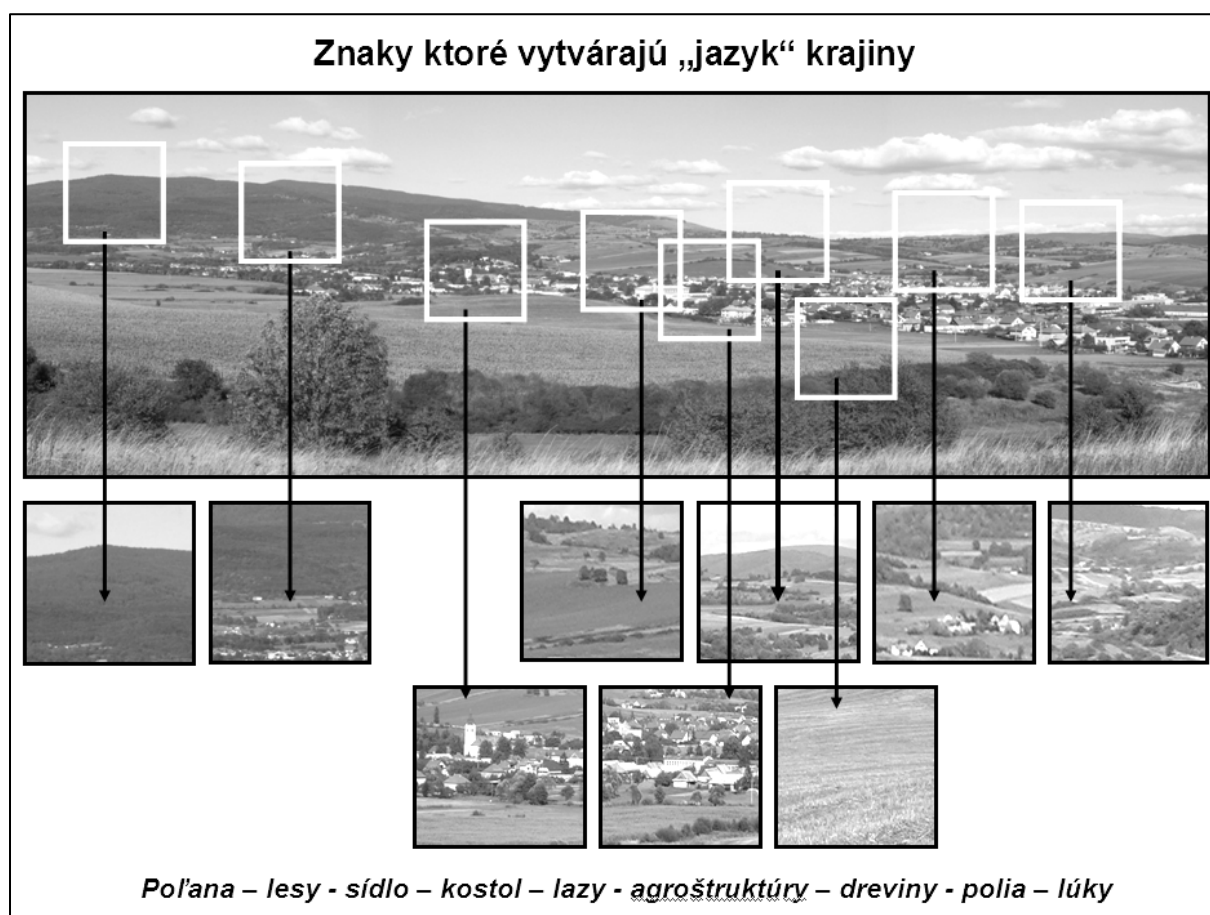
Potrebu identifikovania a interpretácie hodnôt krajiny nemusím detailne rozoberať. Krajinná diagnostika znamená rozoznávanie, určovanie, pomenovanie, v užšom význame, vyhľadávanie funkčných stavov krajiny. To znamená za akých okolností krajina funguje a je „zdravá“. Posudzujeme ju nielen z hľadiska krajinno-ekologických, ale aj krajinno-estetických kritérií. Vtedy vystupuje do popredia pomenovanie tých faktorov, ktoré krajinu pozitívne vytvárajú a formujú a tých, ktoré vyvolávajú disturbancie a jej „chorobné“ stavy. Nielen funkčné, ale aj vizuálne poruchy, respektíve vizuálne poruchy signalizujú funkčné zlyhania, symptómy.

2.1 Vizuálna semiotika a jej aplikácia

Prejavy aktuálneho stavu krajiny identifikujeme prostredníctvom znakov. Krajinu chápeme ako súbor charakteristických znakov. Znaky sa javia ako základné diferenčné jednotky krajiny. Hľadáme výskyt, zastúpenie a kombináciu znakov, z ktorých sa krajina

skladá. Väčšina reprezentatívnych, či charakteristických znakov má „pozitívny“, krajinotvorný charakter. Súbor „formujúcich“ znakov krajiny a ich fyziognómie, vytvára videnú krajinu – krajinný obraz. Problémy v krajine, v jej vzhľade a následne vo fungovaní signalizujú znaky ako symptómy. Zjednodušene povedané, umožňujú hodnotenie „zdravotného“ stavu krajiny. Využitie tohto prístupu je obdobné ako v medicíne, kde všeobecný lekár stanoví diagnózu pacienta a rozhodne, ku ktorému špecialistovi pôjde na vyšetrenie. Alebo sa na základe poznania sa rozhodne pre okamžitú liečbu. Tento prístup by znamenal pomenovanie vlastností krajiny na určitej, priznanej a stanovenej hĺbkovej úrovni, tak výskumu ako aj poznania.

Znaky triedime podľa ich hierarchickej „pozície“, napríklad na reprezentatívne, referenčné a korešpondujúce. Hľadáme adekvátne spôsoby ich grafickej interpretácie, ich vizualizácie. Spravidla to sú modely 3D, blokdiagramy, panorámy, sektorálne snímky, rezy, mapy. Tak sa výstupy stávajú čitateľné a pochopiteľné aj pre neodborníkov.

*Identifikácia základných atribútov krajinného obrazu pomocou rozboru reprezentatívnych znakov krajiny.
Okolie Detvy. (Jančura, 2010)*

Krajinný obraz (KO) chápeme ako vizuálny vzhľad krajiny. Krajinný obraz je nositeľom rozhodujúcich, vizuálne prenosných informácií o charakteristických črtách krajiny. Javí sa ako kombinácia tvarov reliéfu (konfigurácie) a usporiadania zložiek štruktúry krajinnej pokrývky (kompozície) so spolupôsobením geo-klimatických podmienok. Charakteristický vzhľad

krajiny (ChVK), ktorý používa zákon NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, reprezentuje vybrané, charakteristické vlastnosti vzhľadu a charakteru krajiny. Upresňuje tie atribúty, ktoré majú v krajine zvýšený význam, respektíve sú účelovým predmetom záujmu ochrany či pretvárania krajiny. Charakteristické črty krajiny (ChČK), terminologicky používa Európsky dohovor o krajine. ChČK sú jednotlivé znaky reprezentujúce krajinu a spoluvytvárajúce charakteristický vzhľad krajiny. Vo vzťahu ku obyvateľom môžu byť súčasťou ich identity ku územiu. Bez nich si danú krajinu „nevieme predstaviť“. Charakteristické črty vnímame ako to, čo krajinu prezentuje, špecifikuje, vytvára. Ich pozícia v krajine sa dá, vo vzťahu s ChVK, spresniť kritériami výberu.

2.2 Hodnotovo-významové vlastnosti krajiny

Hodnota krajiny súvisí s jej charakterom, krajinným rázom. Vyjadruje vzácnosť krajín a ich častí, podľa výberových kritérií a špecifik ich výskytu. Krajinný ráz (KR) je v medzinárodnom kontexte definovaný ako prírodná, kultúrna a historická hodnota krajiny. Krajinný ráz predstavuje hodnotu toho, čo v krajinnom obraze vnímame ako významné. Napr. zložky (prvky, črty) krajiny. Ďalší frekventovaný termín je krajinná scenéria (KS). Je to pojem, ktorý má dva významy – ako špecifický vzhľad krajiny, súvisiaci s „náladou“ a aktuálnym počasím, časťou dňa, ročnými obdobiami, charakteristickými geo-klimatickými pomermi, alebo ako krajinný priestor (scéna), ktorý vytvára krajinnú kulisu priestoru a je spájaný s konkrétnou výhľadovou lokalitou, odkiaľ môžeme krajinu vnímať.

Riziko zániku významných vlastností krajiny predstavuje výskyt symptomatických znakov (porúch) vzhľadu krajiny. Spravidla je „prezradený“ prítomnosťou cudzorodých objektov, ktoré nie sú v kontexte s prirodzeným krajinným typom. Identifikácia symptómov umožňuje diagnostikovať ohrozenosť krajiny a riziko zániku jej významných prvkov, či celých častí, komplexne jej krajinného rázu.

Za diagnostikou krajiny nasleduje krajinná prognostika. Prognostika určuje, čo sa v krajine udeje a ako sa dá ovplyvniť priaznivý stav vývoja krajiny. Poznatky a predpoklady sa dajú aplikovať na úroveň koncepcií, odporúčaní, návrhov a následných rozhodnutí o cieľovom stave krajiny, v zmysle EDoK.

Výstupom spracovania vizuálnych vlastností krajiny je spravidla krajinárska štúdia spracovaná formou koncepcnej dokumentácie.

2.3 Vhodné začlenenie stavby do krajiny.

Ďalším významným vzťahom, ktorým sa krajinárstvo zaoberá, je vhodné začlenenie stavby do krajiny. Na Slovensku sa ním zaoberá zákon č.50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (v znení neskorších predpisov NR SR). Myslí sa tým osadenie a vizuálny dopad objektov do krajiny, v súlade s charakteristickým vzhľadom krajiny. Vizuálny dopad – vplyv činností na krajinu, chápeme ako vizuálne vnímateľný pozitívny alebo negatívny vplyv pretvárania krajiny. Vhodné, či nevhodné situovanie existujúcich, alebo nových objektov a ich

vplyv na zmeny vizuálnej harmónie krajinného obrazu, z hľadiska axiologického, vplyv na kvalitu krajiny.

Hodnotenie vizuálneho dopadu sa týka vizuálneho narušenia krajiny, vnášania cudzorodých prvkov, nevhodných a nevhodne začlenených stavieb, nepriaznivých zmien krajinných typov, ekologickými hrozbami, prejavov narušenia kompozície krajinej štruktúry, negatívnych zmien krajinného obrazu a krajinného rázu.

3 Čo metodike predchádzalo ?

Postup vychádza z „diferenčnej metódy identifikácie (DMI) krajinného obrazu a krajinného rázu“ vyvinutej na Katedre plánovania tvorby krajiny, Fakulty ekológie a environmentalistiky, TU Zvolen a Slovenskej agentúre životného prostredia, Centra územného rozvoja B. Bystrica, dnes Centra starostlivosti o vidiecke životné prostredie (CSoVŽP SAŽP), (3). Postup bol aplikovaný v desiatkach štúdií, expertíz, územných a krajinných plánov a projektov.

Žiadna metodika nevzniká „sama od seba“. Pre spracovanie našich prístupov sme mali rad inšpirácií z domova a zo zahraničia. Veľmi stručne zhrnieme, len tie najdôležitejšie zdroje. Z anglo-saskej literatúry to bola „klasika“, od prístupov Kevina Lyncha o vnímaní prostredia z r. 1960 (4), cez výklad génia loci, Christian Norberg-Schultz z r. 1980 (5), cez komplexné dielo o vizuálnych analýzach Smardona, Palmera, Fellemana, z r. 1986 (6,7), a novšie diela o krajinnom ráze o krajine a o vzťahu medzi ľuďmi a miestom (8). Formovala nás aj vlastná slovenská tradícia. Zdroje počnúc od architektov Marenčáka, prof. Gála, (9,10) cez geografov a krajinných ekológov prof. Otáheľa, prof. Droša, Ing. Štefunkovej (11, 12, 13). Veľmi inšpiratívna bola spolupráca s kolegami v Poľsku, škola prof. Nováka, na Fakulte architektúry, Polytechniky Krakowskej, ako bol prof. Bogdanowski v krajinej architektúre (14) a stále je prof., Dabrowska-Budzilo, s jej analýzami panorám a kombináciou objektov krajinných štruktúr s reliéfom (15) a súhrnné dielo prof. Böhma, (16). „Najbližšou“ inšpiráciou sú pre nás pochopiteľne výsledky z Českej republiky, ktoré tu netreba podrobne rozvádzať spomeniem len „klasickú“ Tvorbu krajiny, Horký, Vorel, z roku 1988 (17) a „Metodický postup posouzení vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz“ (18).

Súčasný trendy vo výskume sú charakteristické prístupmi vizuálnej semiotiky (19), teóriou a praxou vizualizácie, vrátane počítačových simulácií krajiny (20). Využitie poznatkov pre územné a ekologické plánovanie a vizuálne hodnotenie krajiny (visual impact assessment) v procese EIA.

Náš postup je založený na diferenčnom prístupe (*lat. differre rozlišovať, odlišiť, rozdelenie, odstupňovanie*). Metodika vychádza z identifikácie charakteristických vlastností krajinného priestoru ako systému (jeho štruktúry, funkcie, procesov, významov). Má niekoľko základných krokov, ktoré na seba logicky nadväzujú (viď nižšie). Najprv sa vyčleňujú – diferencujú časti krajiny z jej celku, následne sa identifikujú základné diferenčné jednotky (zložky, prvky) ako znaky. Charakterizujú sa ich vlastnosti a porovnávajú s vlastnosťami iných znakov.

Metodika sa zaoberá predovšetkým vizuálnymi prejavmi usporiadania krajiny. Vychádza z toho, že znaky, z ktorých sa krajina aktuálne skladá, sú výsledkom procesov, funkcií a hodnôt ich samotných, alebo vyplývajúcich z ich kontextu.

Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny (ChVK) sa formovala na SAŽP, Centre starostlivosti o vidiecke životné prostredie Banská Bystrica v spolupráci s Katedrou plánovania tvorby krajiny Fakulty ekológie a environmentalistiky Technickej univerzity vo Zvolene a MŽP SR v rokoch 2007-2010. Autormi metodiky sú doc. Ing. Peter Jančura, PhD., FEE TU Zvolen a SAŽP B. Bystrica, Mgr. Iveta Bohálová, SAŽP B. Bystrica, Ing. Martina Slámová, FEE TU Zvolen. Významný podiel na jej formovaní mala Mgr. Pavlína Mišíková z MŽP SR. Oponentmi boli Prof. RNDr. Ján Oľahel, CSc., z GÚ SAV Bratislava, Ing. Dagmar Štefunková, PhD. z ÚKE SAV Bratislava a doc. Dr. Ing. Alena Salašová z MU v Brne, FZ Lednice n. Morave. Metodika bola po odbornej oponentúre schválená na operatívnej porade ministra MŽP SR dňa 15. februára 2010. Následne bola v júli oficiálne zverejnená vo vestníku Ministerstva životného prostredia.

Vyhľadávanie na Webe: Oficiálna stránky SAŽP www.sazp.sk, ikona Európsky dohovor o krajine, alebo priamo na <http://www.sazp.sk/public/index/go.php?id=1925>

4 Postup, jednotlivé kroky metodiky

Celkový postup má 1 + 5 krokov a je nasledovný:

0. Základné územné charakteristiky – súpis vlastností, ktoré podávajú základné orientačné informácie o predmetnej krajine. Nultý krok smeruje k formulácii *o základných orientačných, už známych informácií o vlastnostiach krajiny ako spracovanie vstupnej databázy o území*

1. Vizuálno-optické vlastnosti a rozľahlosť krajinného priestoru – priestorové a optometrické vlastnosti krajinného priestoru. Spracovanie fotodokumentácie a jej evidencia. Z prvého kroku vyplýva výrok – *„rozľahlosť krajinného priestoru, vizuálne vlastnosti, vizuálne polia, vizuálna exponovanosť lokalít“*.

2. Identifikácia vizuálnych znakov krajiny – krajinný obraz – charakteristika typických vizuálnych znakov krajiny. Výsledkom druhého kroku je výrok: *„identifikácia a charakteristika typických vizuálnych znakov krajinného obrazu“*.

3. Hodnotenie a klasifikácia obsahu a významu znakov – krajinný ráz – charakteristiky špecifických vizuálnych, obsahových a významových atribútov znakov krajiny, hodnota krajiny. Tretí krok smeruje k formulovaniu výroku: *„hodnotenie krajinného rázu, charakteristiky špecifických znakov krajiny, vyjadrenie prírodnej a kultúrnej hodnoty krajiny“*.

V tejto fáze sa postup môže ukončiť konštatovaním o stave krajiny. Zodpovedá preventívnym hodnoteniam. V prípade kauzálnych hodnotení, reálnych zámerov alebo potrebe koncepčných materiálov o krajine, postup pokračuje ďalej.

4. Riziká zániku významných znakov – riziko strát, vizuálna kapacita krajiny, riziká zániku krajinných typov. Výsledky štvrtého kroku vedú k formulácii: *„identifikácia znakov*

CHvK podporujúcich, neovplyvňujúcich alebo znižujúcich hodnotu ChVK, riziká zániku, vyjadrenie vlastností znakov (symptómov) znižujúcich hodnotu ChVK“.

5. Návrh oparení na zachovanie žiaduceho stavu krajiny – opatrenia a regulatívy, náprava porúch, optimalizácia usporiadania štruktúr, dosiahnutie cieľovej kvality krajiny. Z piateho kroku vyplýva formulácia: *„regulatívy a odporúčania, situovanie objektov v krajine, charakter opatrení, návrh manažmentu, monitorovací program“*:

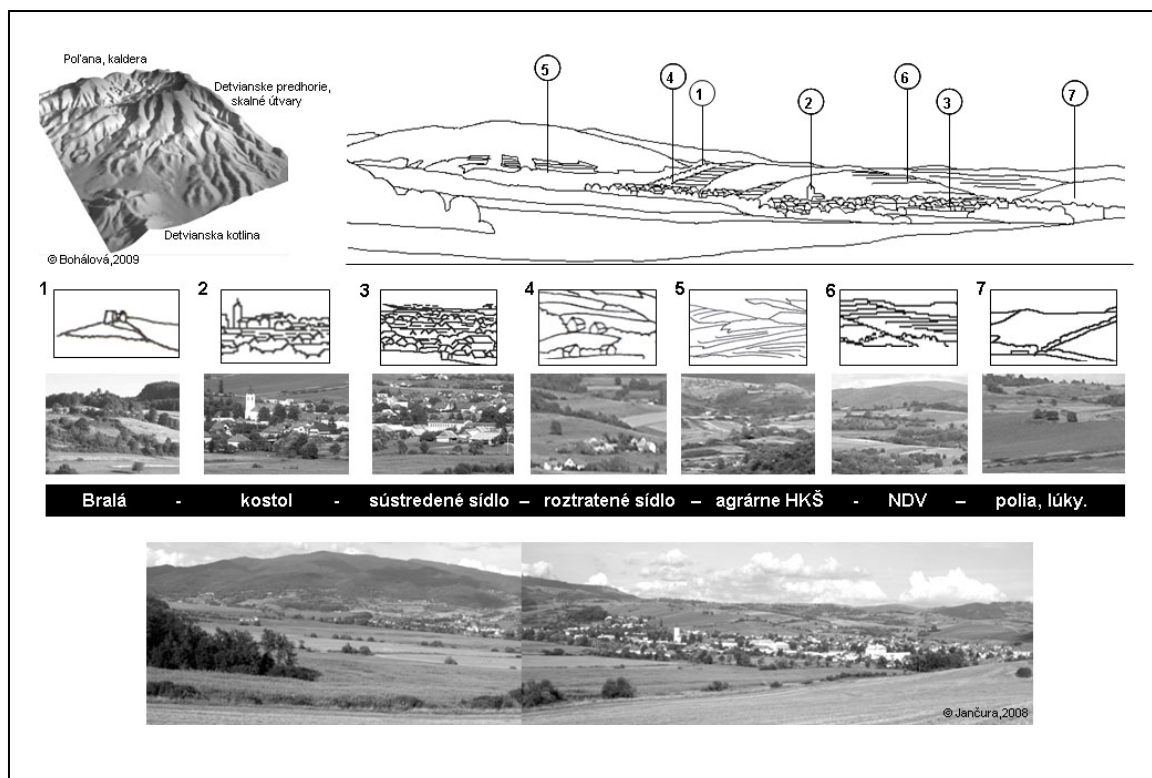
5 Výsledky. Aplikácia metodického postupu

Praktické uplatnenie metodiky ako sme už spomínali vyššie, môže byť preventívne, alebo kauzálne. Preventívne sa uplatňuje tam, kde posudzovanie má charakter hodnotenia významných fenoménov ChVK a krajinného rázu. Používa sa pri identifikácii súčasných hodnôt krajiny a rizikách zániku významných prvkov v krajine. Kauzálne (prípadové), posudzovanie vplyvu pripravovaného zámeru sa využíva tam, kde poznáme zámer možných zmien v krajine (napr. veterné elektrárne, zariadenia cestovného ruchu, priemyselné parky).

Takto získané poznatky o charakteristickom vzhľade krajiny, sú potrebné pre územné plánovanie, tiež pre proces hodnotenia vplyvov na životné prostredie (EIA), pre projekty pozemkových úprav, program obnovy dediny, programy starostlivosti a rozvojové programy. Prínos týchto poznatkov je významný aj pre cestovný ruch. Výsledky nie sú sumáre atraktorov v krajine, čiže súčtom významných (atraktívnych) prvkov v krajine, Výsledky poukazujú na súvis a multiplikačný efekt hodnôt, aj pre doteraz „neznáme“ krajiny. Výsledky sú zaujímavé aj pre obce, ktoré majú záujem vedieť, čo všetko majú vo svojom sídle a chotári, vzácne. Netýka sa to len doteraz chránených prvkov a území prírodného a kultúrneho dedičstva. Dotýka sa aj „nechránených“ častí krajiny. Z nich vynikajú historické krajinné štruktúry, ako sú archaické políčka, staré cesty, kaplnky, studničky, stromy, aleje, zabudnuté historické zákutia.

6 Záver. Ďalšie možnosti prepojenia krajinnno-ekologických a vizuálno-estetických metód

Doteraz prezentované výsledky konkrétne spracovaných území touto metodikou poukazujú na naliehavosť a aktuálnosť potreby hodnotiť špecifiká a identitu krajín. Je dôležité vedieť ich hodnotu. Dovtedy, pokiaľ ešte existujú a pokiaľ hodnotu ešte majú. Krajina je naše národné bohatstvo. V zmysle európskeho dohovoru je spoločným dedičstvom. V súčasnosti nám hrozí to, že obsahom našej práce „ostane“ iba zdokumentovanie toho, čo v krajine zatiaľ nezaniklo. To by ale nemalo byť našim cieľom. Cieľom je kvalita krajiny. Identická krajina, ktorá má svoju pamäť. Naš cieľ je v tom, že to, čo krajinu doteraz charakterizovalo, sa ešte nestratilo. Ozajstný zmysel má starostlivosť o krajinu vo všetkých atribútoch aktívneho pôsobenia v nej. Od ochrany, cez pretváranie, stimulácie, motiváciu miestnych obyvateľov, presviedčanie štátnych štruktúr, vysvetľovanie investorom... však to nemusíme podrobne ozrejmovať !

Príklad ikonografickej interpretácie charakteristických znakov (črty) krajiny. Okolie Detvy (Slámová, 2010)

Rysuje sa rad nových „širších“ prístupov, smerom ku integrácii snáh o dosiahnutie cieľovej kvality krajiny. Pod záštitou Komisie kultúrneho dedičstva v rámci kampane Rady Európy: „Európa – spoločné dedičstvo“ je *Európsky dohovor o krajine (European Landscape Convention)* prvým medzinárodným dohovorom prednostne orientovaným na ochranu, manažment a skvalitnenie európskej krajiny. Stanovuje všeobecné princípy, podľa ktorých sa majú riadiť národné politiky ako i medzinárodná spolupráca pri ochrane krajiny. Pri tvorbe Dohovoru bolo cieľom Rady Európy dosiahnutie väčšej jednoty medzi členskými krajinami nad spoločným dedičstvom, ktorý krajina predstavuje, a to prostredníctvom záväzkov a podnetov pre prijatie nových právnych nástrojov. Nosnou líniou, ktorú Dohovor zdôrazňuje, je dôležitosť spolupráce v záujme ochrany, manažmentu, plánovania všetkých typov krajiny v Európe (2).

Začiatkom XXI. storočia sa tak v Európe objavuje ďalšia koncepcia v podobe „zelenej infraštruktúry“. V marci 2010 Európska rada ministrov stanovila nový cieľ EÚ na ochranu biodiverzity na rok 2020: „EÚ má v úmysle zastaviť do roku 2020 stratu biodiverzity a degradáciu ekosystémových služieb v EÚ a obnoviť ich v čo najväčšej možnej miere a zároveň zvýšiť príspevok EÚ v boji o zastavenie straty biodiverzity na celom svete“. Najlepším spôsobom na docielenie zelenej infraštruktúry je osvojiť si integrovaný prístup k manažmentu krajiny a starostlivé strategické priestorové plánovanie.

Vráťme sa k našej téze z predošlých kapitol. Znak, z ktorých sa krajina aktuálne skladá, sú výsledkom procesov, funkcií a hodnôt ich samotných, alebo vyplývajúcich z ich kontextu.

Vizuálna identifikácia je „to prvé“, čo o krajine vieme a čo nám signalizuje stav krajiny. „To posledné“, keď krajinu spätne hodnotíme, je zase „len“ vizuálna kontrola. Ako inak môžeme hodnotiť napríklad kompozíciu, pri pretváraní krajiny? Je veľmi dobre aby krajinári získali podobný nástroj ako stavební architekti a urbanisti, v podobe infraštruktúry, ktorá tvorí základ fungovania všetkého, čo navrhnu. Po ÚSES, ECONET, green ways, Natura 2000 a iných priestorových sústav, ktoré doteraz „nekomunikovali“, alebo iba okrajovo, máme tu niečo, čo môže zarezonovať, smerom ku spolupráci zainteresovaných profesií, na „lepšej“ krajine.

Zelená infraštruktúra je pojem pochádzajúci zo Spojených štátov z polovice 90.-tych rokov. Podporuje význam prírodného prostredia, dôraz na "podporu života", sieť prírodných ekosystémov s dôrazom na ich prepojenie s tým čo vytvára a potrebuje človek (21). Zelená infraštruktúra je definovaná ako "strategicky plánovaná a riadená sieť prírodných území, využívanej krajiny a ďalších otvorených priestorov, ktoré šetria ekosystémy ich hodnotu a funkcie a ponúkajú výhody pre ľudskú populáciu." Zelená (ekologická) infraštruktúra umožňuje vytvoriť jednotný nástroj pre priestorové plánovanie, tvorbu krajiny a ekologické služby. Jej súčasťou sú tak ekologické siete, zelené cesty, komponované krajiny, ktoré reprezentujú aj hodnotovo-významové a vizuálno-estetické atribúty krajiny. To je šanca aj aplikácie postupov našej metodiky. Prepojenia krajinno-ekologických a vizuálno-estetických metód. Ale to je už ďalšia kapitola, ktorú napíše budúcnosť.

Contribution deals with actual topic about characteristic landscape appearance and official method of identification and assessment used in Slovakia. There is explained historic background and reason of the method development. We present and describe main steps of the method and its application into landscape and spatial planning documentations. It solves actual problematic of visual impact and landscape characteristic features and appearance protection. Content and context of the method is consequential to principles of the European Landscape Convention (Florence, 2000). We suggest possibilities of further visual-aesthetic methodical approaches implementation into landscape and urban planning practice on the example of green infrastructure of the towns and landscape.

Literatúra:

- (1) European Landscape Convention and Explanatory Report, T-Land (2000) 6, Strasbourg, Council of Europe, 19 July 2000, 17 s.
- (2) MIŠÍKOVÁ P. (2006). Rok 2006 štartom pre Európsky dohovor o krajine na Slovensku, *Enviromagazín*, 12, 1, 2007, s. 6–7.
- (3) JANČURA, P. – BOHÁLOVÁ, I. – SLÁMOVÁ, M. – MIŠÍKOVÁ, P. (2010). Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhl'adu krajiny. *Vestník Ministerstva životného prostredia*, ročník, XVIII, čísla 1b, ISSN 135-1567, s. 2–51.
- (4) LYNCH, K. (1960). *The Image of the City*, MA:MIT Press, Cambridge, 310 s.
- (5) NORBERG-SCHULTZ, Ch. (1980). *Genius Loci, Towards a Phenomenology of Architecture* – Rizzoli, New York, 221 s.
- (6) SMARDON, R. C. – PALMER, J. F. – FELLEMAN, J. P. (1986). *Foundations for Visual projekt analysis, Part 1–4*, John Wiley & Sons, New York, 244 s.
- (7) SMARDON, R. C. – PALMER, J. F. – FELLEMAN, J. P. (1986). *Foundations for Visual projekt analysis, Part 5*, John Wiley & Sons, New York, 374 s.
- (8) SWANWICK, C. et al. (2002). *Landscape Character Assessment – Guidance for England and Scotland*. Wetherby-Edinburgh: The Countryside Agency-Scottish Natural Heritage, 84 s.
- (9) MARENČÁK, M. – JANČURA, P. (1997). Štyri úvahy o krajine, *Človek, krajina, kultúra*, II., SAŽP, B.Bystrica, s. 38–42.
- (10) GÁL, P. (ed.) (1998). *Krajinný obraz, národná kultúrna hodnota*, zborník, FA STU, Bratislava, s. 120.
- (11) OŤAHEL, J. (1994). *Visual Landscape Perception Research for the Environmental Planning*, *Geographia Slovaca*, 6, 1994, s. 97–102.
- (12) DRDOŠ, J. (1995). *Krajinný obraz a jeho hodnotenie*, *Životné prostredie*, 29, 4, ÚKE SAV, Bratislava, s. 202–205.
- (13) ŠTEFUNKOVÁ, D. (2000). *Obraz kultúrnej krajiny – postavenie a hodnotenie v krajinnom plánovaní*. Zborník z konferencie *Krajina, človek, kultúra*, SAŽP, B.Bystrica, s. 236–241.
- (14) BOGDANOWSKI, J. (1999). *Metoda jednostek i wnetrz architektoniczno-krajobrazowych (JARK-WARK) w studiach i projektowaniu*, *Polytechnika Krakowska*, 45 s.
- (15) DABROWSKA-BUDZIŁO, K. (1998). *Urbanised Landscape and its Typology*, zborník. *Človek, krajina, kultúra*, III., SAŽP, B.Bystrica, s. 35–39.
- (16) BÖHM, A. (2006). *Planowanie przestrzenne dla architektów krajobrazu. O czynniku kompozycji* Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- (17) Dąbrowska-Budziło, K. (1990). *Wśród panoram Krakowa. O przemianach widoków i o tym, jak je ocalić* Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- (18) HORKÝ, J. – VOREL, I. (1988). *Tvorba krajiny*, ČVUT, Praha, s. 211

- (19) VOREL, I. – BUKÁČEK, R. – MATĚJKA, P. – CULEK, M. – SKLENÍČKA, P. (2004). Metodický postup posouzení vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz, ČVUT Praha.
- (20) SONESSON, G. (2000). Visual signs in the age of digital reproduction. In Gimete Welsh, Adrián, (ed.): *Ensayos Semióticos, Dominios, modelos y miradas desde el cruce de la naturaleza y la cultura*. Proceedings of the 6th International of the IASS, Guadalajara, Mexico, Pourrua, s. 1073–1084.
- (20) ECKART, L. (1994). Integration of computerized visual simulation and visual assessment in environmental planning, *Landscape and Urban Planning*, Volume 30, Issues 1-2, October 1994, s. 99–112.
- (21) BENEDICT, M. –MCMAHON, E. T. (2006). *Green Infrastructure, Linking Landscapes and Communities*. Washington, D. C.: Island Press.

Kontakt:

doc. Ing. Peter Jančura, PhD, Ing. Martina Slámová PhD.,

Katedra plánovania a tvorby krajiny, Fakulta ekológie a environmentalistiky

Technickej univerzity vo Zvolene, T. G. Masaryka 24, 960 53 Zvolen¹

jancura@vsld.tuzvo.sk

slamova@vsld.tuzvo.sk

045/5206 koncovky 335 / 664 / 211

Mgr. Iveta Bohálová

Slovenská agentúra životného prostredia Banská Bystrica

Tajovského 28, 975 90 Banská Bystrica

iveta.bohalova@sazp.sk

048/4374174

Ochrana krajinného rázu v územním plánu – fikce nebo reálná možnost?

*(The protection of the landscape character in the land-use plan
– fiction or the real possibility?)*

Ivan VOREL

Krajinný ráz je ovlivněn přírodními podmínkami krajinného rámce, způsobem obhospodařování krajiny a zapojením sídel do krajinné struktury. Specifické rysy charakteru krajiny tkví nejenom ve vizuálním obrazu krajiny, ale také v obrazu sídla – v jeho exteriéru a interiéru. Tyto specifické rysy je možno ovlivnit prostředky územního plánování. Jedná se o vymezení zastavěného území, o funkce jednotlivých ploch a o podmínky jejich využití. Důležitým aspektem ochrany krajinného rázu jsou podmínky prostorového uspořádání, zejména podlažnost, velikost pozemků a jejich zastavěnost a v některých případech tvary a sklony střech.

1 Rázovitost krajiny

Vlivem rozdílnosti jednotlivých charakteristik nabývá krajina rozdílného charakteru vnímaného jako vizuální a významová vlastnost. Dominance či absence projevu (zejména vizuálního) některých přírodních či civilizačních složek krajiny a přítomnost specifických – v krajině pozorovatelných – jevů je důvodem vzniku specifických znaků krajinné scény. Vzniká rázovitost krajiny, kterou je možno vyjádřit subjektivně – jako osobní vztah pozorovatele či uživatele krajiny k určitému místu či oblasti – a stejně tak i objektivně jako souhrn definovatelných znaků (převážně) vizuálně vnímaných v prostorové struktuře krajiny. Prostorová struktura (charakter, morfologie a uspořádání vnímatelných prostorů a charakter, vzájemná konfigurace a uspořádání a hmotných prvků) zásadním způsobem tvoří celkový obraz krajiny a specifické vlastnosti prostorové struktury se vizuálně promítají do krajinné scény a do jejích dílčích scénérií.

2 Ráz krajiny a sídla – exteriér sídel

Struktura osídlení, struktura jednotlivých sídel i charakter zástavby mohou výrazným způsobem spoluvytvářet ráz krajiny. V obraze úrodné zemědělské krajiny s jasně artikulovanou strukturou osídlení se výrazně projevují siluety vesnic s kompaktní strukturou a drobnými dominantami kostelů. V podhorské krajině s jinými podmínkami a způsoby zemědělského hospodaření je struktura osídlení často rozptýlená, stejně jako struktura sídel, skládající se ze solitérních usedlostí a chalup provázených mohutnými stromy – lípami, javory či jasany, často pak zahrádkou, sadem, políčky a loukami. V obou případech je důležitým –

ne-li hlavním – rysem krajinného rázu zástavba (jednotlivé stavby, skupiny staveb, stavební soubory či siluety zástavby) v krajinném rámci. Sídlo se v harmonických prostorových vztazích uplatňuje dominantními stavbami (statek, tvrz, zámek, kostel, kaple atd.), stejnorodostí hmot a forem jednotlivých staveb, jednotným měřítkem a charakteristickými rozměry staveb (rozdílné jsou např. dimenze broumovských statků nebo jihočeských statků na okraji Vitorazska), často také barevností omítek a střech. Z převládajících typů a forem staveb se vymykaly stavby výjimečné, reprezentující ustálenou hierarchii společenského uspořádání a hodnot a tvořící dnes tradiční dominanty. Je otázkou, do jaké míry se v harmonii sídla a krajinného rámce jedná o vlastnosti a hodnoty, vynikající buďto jedinečností, neopakovatelností, vizuální atraktivností a kulturní hodnotou nebo vyznačující se naopak obtížnou rozlišitelností, běžností, či všedností. Podle toho bude také třeba přistupovat k ochraně krajinného rázu – k velké přísnosti jeho ochrany a trvání na minimalizaci zásahů a změn nebo k menší přísnosti, k benevolenci a umožnění změn ve vizuálním projevu zástavby.

3 Krajina v sídle – krajinný interiér sídla

Rozptýlená zástavba sídla vesnického charakteru se prolíná s krajinou – jednotlivé stavby jsou obklopeny zelení a vytvářejí s krajinným rámcem charakteristické scenérie. Vzniká rázovitost, daná velikostí, měřítkem a formami jednotlivých prvků zástavby a charakterem přírodních prvků a struktur – lesní či nelesní zeleně a obhospodařovaných ploch. Ochrana krajinného rázu bude spočívat mj. v zachování charakteristického způsobu zástavby, její hustoty, charakteru jednotlivých staveb. Charakter krajiny – její rázovitost může být podpořena též převažujícím charakterem zástavby, patrným v dochovaných souborech lidové architektury. Situování staveb zcela odlišného charakteru do kontextu s takto dochovaným souborem lidové architektury může v určitých případech snížit či změnit ráz krajiny. Jiná je situace středního nebo velkého města. Jeho struktura je členěna krajinnými celky – údolími a návršími, které z různých důvodů nebyly a nemohou být souvisle zastavěny. Ve vizuální scéně se proto objevují ozeleněné horizonty, lesní porosty, porosty nezastavitelných svahů údolí, doprovodná zeleň (zelené koridory) vodotečí, kompaktní zelené plochy parků a další prvky a struktury městské zeleně. V takovém prostředí můžeme identifikovat znaky krajinného rázu městské krajiny, přičemž ochrana krajinného rázu se bude především týkat zachování významu přírodních prvků a struktur v harmonickém měřítku a harmonických prostorových vztazích (pokud jsou přítomny) městské krajiny. Důležité bude zachování rozsahu zelených ploch viditelných v krajinné scéně, zachování výraznosti zelených horizontů a dominant nebo nezastavěných svahů a výrazných terénních předělů. Problémem ochrany krajinného rázu v sídlech bývá často zaměňování ochrany přírody a krajiny s urbanistickou tvorbou. Jedná se o to, že zástavba a její uspořádání (kompozice) v obecném smyslu vytváří znaky kulturní a historické charakteristiky. V městském prostředí – v husté souvislé zástavbě – se však již nejedná o znaky rázu městské krajiny, protože prostředí městského interiéru nemá povahu krajiny a takové prostředí ani příliš neodpovídá definici krajiny dle zákona. Jedná se o urbánní strukturu s urbanistickými a architektonickými soubory a stavbami, se skladbou veřejných

prostorů a prvky a systémy dopravní a technické infrastruktury. Uplatňování hledisek ochrany krajinného rázu bývá v takovém prostředí (zejména ze strany občanů nebo nevládních organizací) zcela nesprávně zaměřeno k urbanistické a architektonické problematice, jejíž řešení podléhá stavebnímu zákonu. Takové přístupy nemohou být akceptovány, tím spíše zastávány orgány ochrany přírody, protože by došlo k překročení rámce zákona č. 114/1992 Sb.

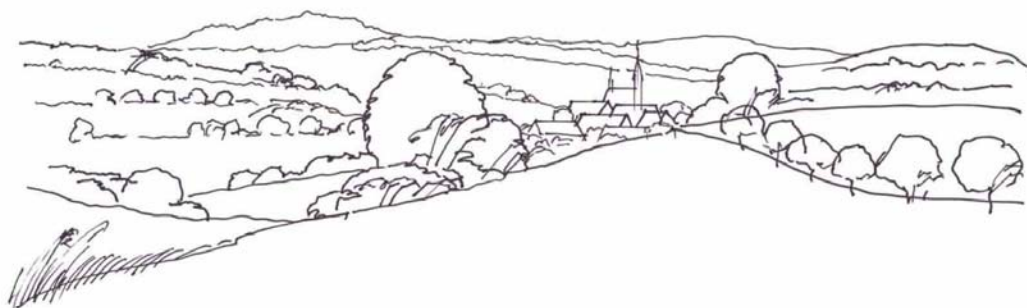
4 Ochrana krajinného rázu v sídlech

Umístování staveb v zastavěném území vesnických sídel může výrazně ovlivnit charakteristické či jedinečné zapojení sídla do krajiny, ovlivnit jeho charakteristickou či jedinečnou siluetu, degradovat (snížit) význam dochovanosti struktury zástavby a charakteru jednotlivých staveb jakožto znaků spoluurčujícího ráz krajiny. Umístování staveb v zastavěném území městských sídel může ovlivnit zapojení města do krajiny a degradovat význam vizuálního projevu přírodních složek v městské krajině. Ochrana krajinného rázu se vztahuje především k usměrňování výstavby takovým způsobem, aby nedocházelo ke změně nebo snížení cenných estetických a přírodních hodnot krajinného rázu (viz §12 zák. č. 114/1992 Sb. – *...zásahy do krajinného rázu, zejména umístování a povolování staveb...atd.*). Pokud hovoříme o ochraně KR jako o usměrňování způsobů výstavby, jedná se především o ovlivnění krajinné scény – vizuální atraktivnosti, harmonického měřítko a harmonických prostorových vztahů. Krajinný ráz je především kategorií vizuální (estetickými hodnotami je míněna především vizuální atraktivnost krajinné scény, přírodními hodnotami jsou vedle v zákoně vyjmenovaných VKP a ZCHÚ myšleny vizuální projevy přírodních složek krajiny, resp. městské krajiny. Většina staveb je umístována do zastavěného území a do zastavitelných ploch v něm, proto uplatnění odst. (4) § 12 přinese v konečném důsledku omezení možnosti ochrany krajinného rázu pouze na určité stavby v nezastavěném území (viz § 18, odst. (5) zákona. č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (Stavební zákon). Je proto nutno vizuálně se projevující záměry územních plánů a jejich změn podrobně posoudit, pokud jsou k tomu dostatečné podklady. Vystává otázka, jak může způsob využití (hlavně zástavby) území ovlivnit krajinný ráz?

5 Vymezení zastavěného území a podmínky využití ploch a krajinný ráz

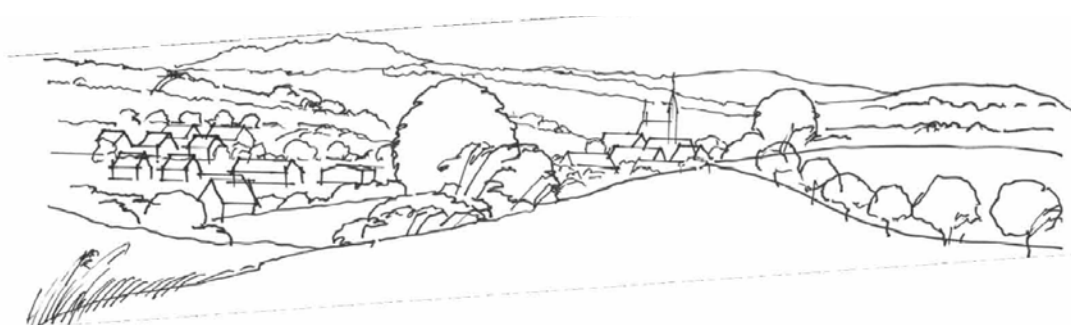
Územní plán stanoví základní koncepci rozvoje území obce, ochrany jeho hodnot, jeho plošného a prostorového uspořádání, uspořádání krajiny a koncepci veřejné infrastruktury (§43, odst. 1 zák. č.183/2006 Sb.). Tyto záměry jsou do územního plánu zakotveny především vymezením zastavěného území a stanovením podmínek pro využití jednotlivých ploch. Zejména o tyto části územního plánu se musí opírat posouzení předpokládaného vlivu záměrů územního plánu na krajinný ráz.

Vztah sídla a krajiny – vliv siluety sídla a přechodu zástavby do krajiny může být ovlivněn vymezením zastavěného území, kdy se stanovuje, resp. mění vztah – poměr – zastavěných a nezastavěných ploch.

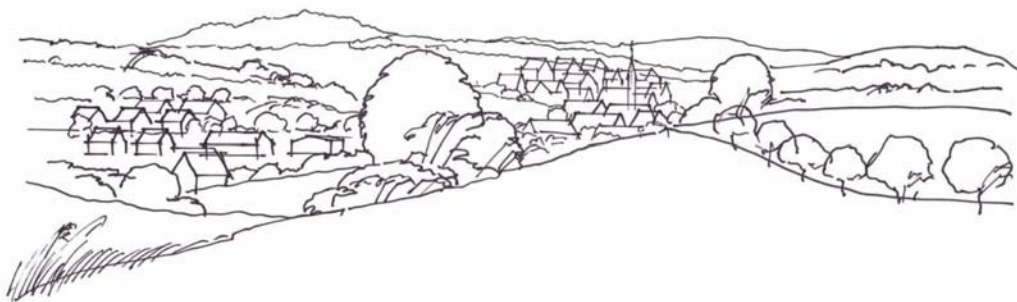
*Původní stav sídla vyniká harmonickým zapojením siluety obce a okrajů zástavby do krajinného rámce.
(Kresba: Ivan Vorel, 2011)*

Obrázek ukazuje původní stav zástavby fiktivního sídla a existující harmonické vztahy v krajině. Ty se projevují zapojením siluety obce a okrajů zástavby do krajinného rámce a také absencí rušivých staveb. Linie mezí a cest podtrhují „ukotvení“ sídla v těžišti krajinného prostoru.

Rozšíření zastavěného území mění vztah sídla ke krajině a pravidelností velké plochy nové zástavby potlačuje význam původní siluety. (Kresba: Ivan Vorel, 2011)

Obrázek ukazuje důsledek zvětšení zastavěného území do velmi atraktivní polohy bývalých agrárních teras tvořících výraznou liniovou strukturu krajinné scény. Racionální pravidelnost navrhované zástavby, kterou i v plošném vyjádření navrhovaného rozvoje v územním plánu můžeme předpokládat, vtiskuje obci změněný charakter, což v případě jedinečné původní scenérie představuje snížení estetických hodnot, změnu harmonického měřítká harmonických vztahů a potlačení významu kulturní dominanty. Malá výměra pozemků, která způsobuje kompaktnost zástavby je již záležitostí podmínek prostorového uspořádání (v tomto případě evidentně diskutabilních).

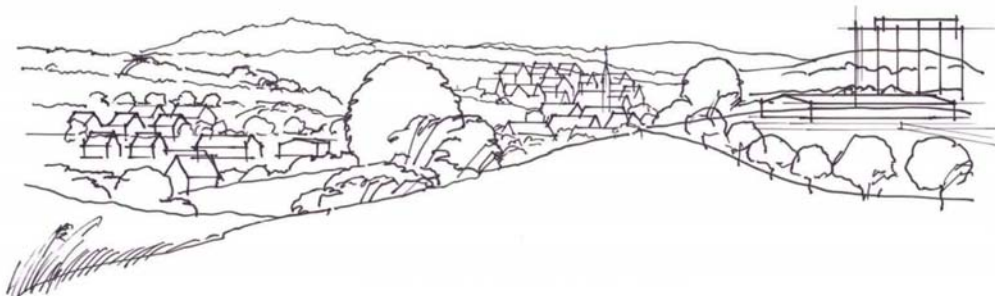

Rozšíření zastavěného území do pohledově exponované polohy v pozadí siluety sídla a kulturní dominanty kostela je velmi nepříznivé a výrazně zasahuje do cenných hodnot krajinného rázu. (Kresba: Ivan Vorel, 2011)

Obrázek dokumentuje na dalším rozšíření zastavěného území do pohledově citlivé podoby pozadí historické siluety sídla změnu vztahu zástavby vůči nezastavěnému území, zánik (setření) cenných znaků kulturní, historické a vizuální charakteristiky a celkovou změnu zapojení zástavby do krajinného rámce. Jedná se o problematický záměr rozšíření zástavby, protože právě v harmonii zapojení sídla do krajinného rámce a ve výrazné harmonii krajinné scény tkvěly hodnoty krajinného rázu, chráněné zákonem.

6 Funkce ploch s rozdílným funkčním využitím

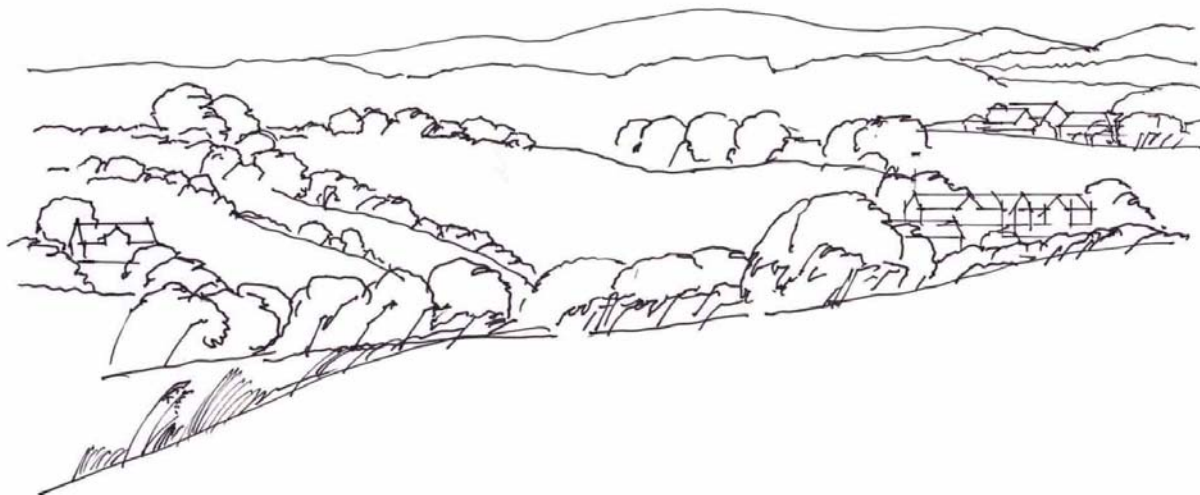
Krajinný ráz mohou nepříznivě ovlivnit (v případě, že jsou přítomny cenné znaky a hodnoty krajinného rázu) funkce ploch s rozdílným funkčním využitím. Je třeba si uvědomit, že určité funkce je možno realizovat pouze s určitými typy staveb, což se může projevit např. velkým měřítkem halových objektů, výškami objektů (sila, zásobníky), velkými zpevněnými plochami (manipulační a odstavné plochy, venkovní sklady materiálu) nebo velkými zastavěnými plochami (fotovoltaické elektrárny). Je proto třeba předem zvažovat prostorové a objemové nároky různých funkcí a vyžadovat stanovení podmínek jejich prostorového uspořádání (např. maximální půdorysné a výškové dimenze objektů).

Vymezení plochy pro zemědělskou farmu nebo jinou výrobní funkci může přinést do krajinné scény nové dimenze a nové měřítkové vztahy, které odpovídají stanovené funkci. Setření cenných hodnot krajinného rázu se prohlubuje. (Kresba: Ivan Vorel, 2011)

7 Podmínky prostorového uspořádání

Podmínky prostorového uspořádání mohou významně ovlivnit budoucí obraz krajiny. Jedná se v první řadě o velikost pozemků, která ovlivňuje výraz urbanistické struktury – jednoduše řečeno – vytváří dojem stísněnosti a velké hustoty nebo naopak rozvolněnosti zástavby. Pokud navrhovaná kompaktní zástavba s malými pozemky a velkou hustotou objektů navazuje na existující rozvolněnou zástavbu s regionálně typickou strukturou (např. rozvolněná skladba solitérních usedlostí), vznikne disproporce, která se promítne do charakteru krajiny – do krajinné scény. Může dojít k setření významných hodnot krajinného rázu, jakými jsou harmonické měřítko krajiny a harmonické prostorové vztahy v krajině, stejně jako k setření typických rysů regionální identity krajiny a s tím související vizuální atraktivnosti, resp. estetických hodnot krajiny. Územní plán může velikostí a tvarem zastavitelných ploch předurčit i strukturu zástavby – do určitých ploch bude možno navrhnout zástavbu pouze jedním způsobem. Je nutno prověřit, zdali tento způsob zástavby nebude snižovat hodnoty krajinného rázu nebo zdali nebude měnit výrazný a cenný ráz krajiny. S velikostí pozemků a strukturou zástavby souvisí i míra využití pozemků, která se projevuje v dimenzích a měřítku jednotlivých objektů.

Příklad rozptýlené vesnické zástavby v členitém terénu vrchoviny se solitérními usedlostmi a malými skupinami zástavby vzniklými rozšiřováním původní usedlosti uprostřed vlastních zemědělských pozemků. Harmonické měřítko krajiny a harmonické vztahy bez rušivých prvků vytváří vizuální atraktivnost krajinné scény. (Kresba: Ivan Vorel, 2011)

Hustá struktura nové zástavby na malých parcelách vytváří velkou skupinu, která mění rozptýlený charakter urbanistické struktury. (Kresba: Ivan Vorel, 2011)

Doplnění rozptýlené zástavby solitérními objekty přinese sice změnu v krajinné scéně a v dílčích scénériích, v celkovém obrazu krajiny však nedojde k setření harmonického měřítka ani k degradaci harmonických vztahů krajiny. (Kresba: Ivan Vorel, 2011)

V situacích, kde se navrhovaná zástavba promítá do krajinné scény v kontextu s existující zástavbou, jejíž charakter výrazně ovlivňuje ráz krajiny, je třeba věnovat pozornost i dalším podmínkám prostorového uspořádání. Takovými podmínkami je výška objektů, objem a tvar hmoty (včetně půdorysných rozměrů) a rovněž tvar střechy. V Příloze č. 7 k vyhl. č. 500/2006 Sb., část I. Obsah územního plánu, odst. (1), písm. f) se uvádí: „Textová část územního plánu obsahuje stanovení podmínek pro využití ploch s rozdílným způsobem využití a určením převažujícího účelu využití (hlavní využití), pokud je možné jej stanovit, přípustného využití, nepřípustného využití, popřípadě podmíněně přípustného využití těchto ploch a stanovení podmínek prostorového uspořádání, včetně základních podmínek ochrany krajinného rázu

(například výškové regulace zástavby, intenzity využití pozemků v plochách). Příklady uvedené v závorce poslední části odstavce však nevyčerpávají všechny možnosti stanovení podmínek prostorového uspořádání. Pokud některé orgány územního plánování trvají pouze na uvedených dvou podmínkách (výšková regulace, intenzita využití pozemků), jedná se o nesprávný výklad vyhlášky. Slovo „například“ je ve vyhlášce uvedeno bezpochyby proto, že územní plán může řešit např. území města, kde tvary střech a podrobné regulace velikosti objektů jsou přílišným detailem, který může v oprávněných případech být řešen regulačním plánem. U drobné vesnice však s velkou pravděpodobností nebude regulační plán pořizován a podmínky prostorového uspořádání musí být v územním plánu zakotveny poměrně podrobně. Příklady z vesnické zástavby dokumentují konfliktnost rozdílnosti objemů a dimenzí jednotlivých staveb.

Nesoulad forem a měřítka staveb (hmoty, způsob zastřešení, šířky průčelí) narušuje v určitých situacích harmonické vztahy v zástavbě. (Foto Ivan Vorel)

V textové části územního plánu obce Pochvalov, zpracovaného Ing.arch. J. Mejsnarovou (05/2010) se uvádí k odstavci „Podmínky prostorového uspořádání“, že *„účelem těchto podmínek je jasné a srozumitelné vyjádření vlastností např. zástavby, jednotlivých staveb, uspořádání a využívání zeleně apod., požadovaných z důvodů zachování a ochrany kladně hodnocených vlastností řešeného území“*. V podmínkách prostorového uspořádání tohoto územního plánu se dále uvádí:

„Nové rodinné domy mají nejvýše dvě nadzemní podlaží a podkroví se střechou sedlovou nebo valbovou o sklonu min. 25° nebo stavbu s rovnou střechou max. 2 nadzemní podlaží.

Nově vzniklé pozemky rodinných domů mají minimálně 1000 m². Zastavěnost pozemku vč. zpevněných ploch maximálně 35 %. Provoz chovatelství nesmí negativně ovlivňovat sousední pozemky!

V textové části návrhu územního plánu obce Obruby, zpracovaného Ing. arch. V. Poláčkou (09/2010) se v části podmínek prostorového uspořádání uvádí:

„maximální hladina zástavby: dvě nadzemní podlaží a podkroví, jedno podzemní podlaží, maximální výška římsy vzhledem k nejnižší části rostlého terénu: 7 m, typ střech: šikmé

symetrické se sklonem větším než 35° a menším než 45°, nejlépe sedlové ev. polovalbové, u „doplňkových“ staveb při obdobném sklonu je možno použít též pultové, ve výjimečných případech u architektonicky vysoce kvalitních domů (projektovaných autorizovaným architektem) je po individuálním posouzení stavebním úřadem přípustná plochá střecha...“

Je evidentní, že jak z díkce vyhlášky č. 500/2006 Sb., tak z příkladů územních plánů zpracovaných zkušenými projektanty vyplývá možnost takové regulace, která je pro ochranu krajinného rázu dostatečná.

8 Možnost, resp. nemožnost dohody o podmínkách ochrany krajinného rázu

Ne všechny územní plány mají podmínky pro využití ploch s rozdílným způsobem využití a podmínky prostorového uspořádání stanoveny tak, aby zaručovaly ochranu krajinného rázu. Vychází proto otázka – je vždy možno dohodnout podmínky ochrany krajinného rázu v zastavěném území? Posouzení předpokládaných vlivů využití území na krajinný ráz představuje velmi složitou odbornou úlohu, která je tím složitější, čím je rozloha posuzovaného území větší, čím je rozmanitější funkční využití území a čím je rozdílnější kvalita a cena prostředí (kulturní, přírodní a estetické hodnoty) v jednotlivých částech území. Posouzení může vycházet pouze z takových podkladů, které jsou v jednotlivých fázích pořízení územního plánu k dispozici (zadání, koncept, návrh ÚPn), tedy z formulace koncepce rozvoje území obce, plošného (funkčního) a prostorového uspořádání a koncepce krajiny.

Podmínky ochrany krajinného rázu nelze dohodnout ve dvou případech:

- o V případě, že povaha úlohy (pořízení územního plánu nebo jeho změny), rozloha a charakter území neumožňují dohodnout podmínky ochrany krajinného rázu pro každou z ploch s rozdílným funkčním využitím, resp. pro každé z míst krajinného rázu, která lze na území obce (města) vymezit.
- o V případě, že podmínky prostorového uspořádání jsou stanoveny nedostatečně a neumožňují dosáhnout ochrany hodnot území, tkvících ve výrazném krajinném rázu s přítomností hodnot přírodních a estetických.

Zejména v sídlech s velmi složitými přírodními podmínkami je někdy velmi obtížné pro orgán ochrany přírody posoudit koncepci a podmínky územního plánu a bylo by nutno zpracovat samostatné vyhodnocení vlivu záměrů územního plánu na krajinný ráz. Nemusí se přitom jednat pouze o střední nebo velké město. Naopak u středních a velkých měst s přehledným terénem a bez výrazného uplatnění přírodních prvků a struktur může být dohodnutí podmínek ochrany krajinného rázu dobře řešitelné. V některých případech to však možné není a orgán ochrany přírody nemůže rezignovat na svou zákonnou povinnost ochrany krajinného rázu. Ve stanovisku orgánu ochrany přírody (jakožto dotčeného orgánu k návrhu územního plánu), které se bude vyjadřovat k dalším aspektům návrhu (koncepce rozvoje obce, vymezení zastavěného území, koncepce krajiny, koncepce infrastruktury), je třeba

výslovně uvést, že nelze projednání uzavřít s tím, že došlo k dohodě s orgánem ochrany přírody o podmínkách ochrany krajinného rázu ve smyslu § 12, odst. (4) zák. č. 114/1992 Sb.

The landscape character is influenced by nature conditions of the landscape frame, by the way of taking care of the land and by the integration of man's residences into the land structure. Specific attributes of land character are in visual land scenery and also in the view of man's residence – in its exterior and interior. These specific attributes can be affected by the process of land-use planning. It is a question of definition of the settled area, the question of the function of particular areas and of the conditions of the areas utilization. The important aspects of protection of the landscape character are conditions of space organization, mainly floor count, size of the grounds and their occupancy by the buildings and in some cases shapes and tilt of roofs.

Literatura:

- (1) VOREL, I. – KUPKA, J. (2011). *Krajinný ráz. Identifikace a hodnocení*. Praha: ČVUT.
- (2) POLÁČKOVÁ, V. (2010). *Obruby – návrh územního plánu obce*.
- (3) MEJSNAROVÁ, J. (2010). *Pochvalov – územní plán obce*.
- (4) Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (Stavební zákon)
- (5) Vyhláška č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti

Kontakt:

doc. Ing. arch. Ivan Vorel, CSc

Fakulta stavební ČVUT v Praze, Katedra urbanismu a územního plánování

Thákurova 7, 166 29 Praha 6

ivan.vorel@fsv.cvut.cz

Hledání možností eliminace předpokládaných negativních dopadů na krajinný ráz města Holešova v rámci zpracování územního plánu

(Searching Possibilities for Elimination of Predicted Negative Impacts upon Holešov's Landscape Character in the Municipal Plan Framework)

Vladimír DUJKA

Příspěvek se zabývá návrhem krajinných a kompenzačních opatření, jejichž řešení vyplynulo z očekávaných negativních důsledků lokalizace záměrů nadmístního významu a popisuje nový přístup k řešení koncepce upřádání krajiny v rámci zpracovaného konceptu územního plánu Holešov.

1 Návrh řešení krajinných a kompenzačních a opatření vyvolaných lokalizací záměrů nadmístního významu

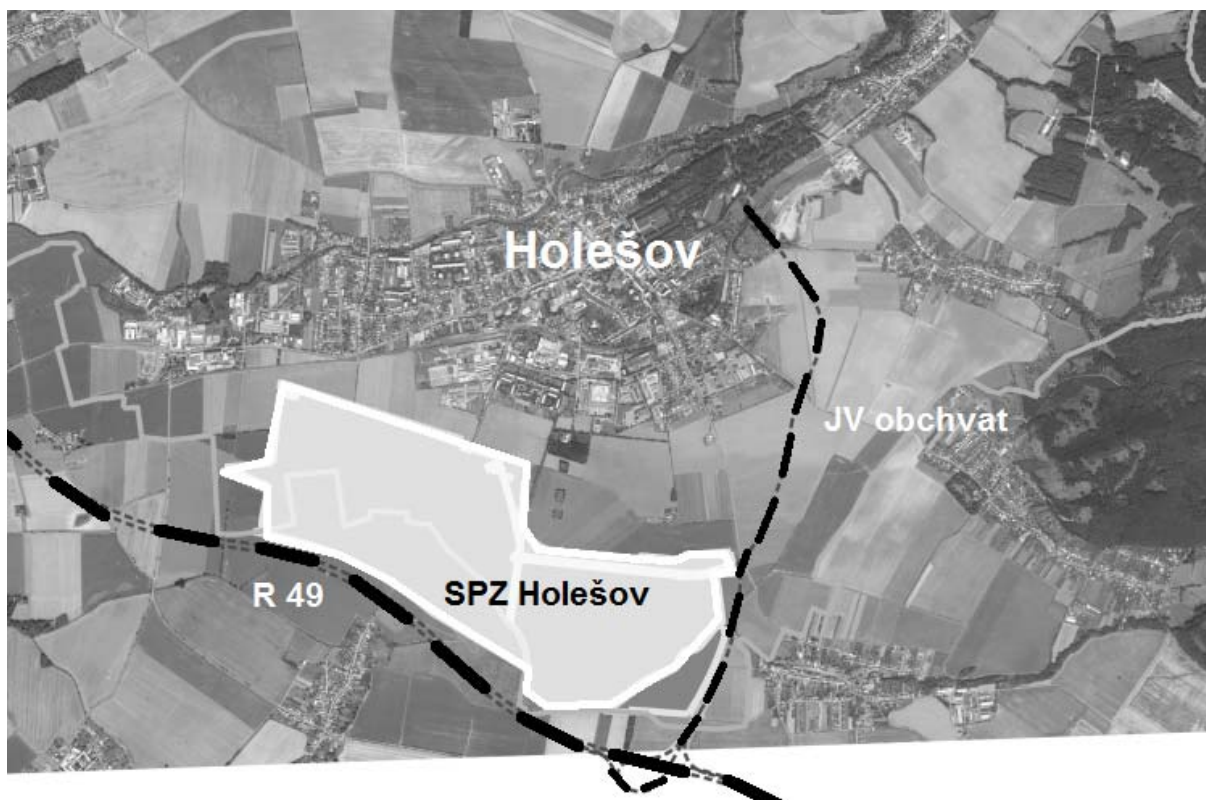
1.1 Základní údaje, charakteristika řešeného území a jeho potenciály

Město Holešov leží na západním okraji Zlínského kraje, na rozhraní rovinaté Hané a nastupujícího hornatého Valašska, v údolní nivě řeky Rusavy. Se svými více než 12 tisíci obyvateli patří do kategorie menších měst České republiky. Holešovem procházejí tři významné silnice II. třídy a jižně od města je vymezena trasa plánované rychlostní silnice R49 (Hulín – Lidečko – Púchov) a plochy Strategické průmyslové zóny (SPZ) Holešov. Významnější průmyslové podniky, které by generovaly větší dojížděku za prací, se zde nenacházejí. Více než jako průmyslové, se tak Holešov dosud profiluje jako středisko správních, kulturních, obchodních a školských funkcí. Z hlediska širších sídelně regionálních vazeb leží město v urbanizační ose (mikro)regionálního významu Kroměříž – Hulín – Holešov – Bystřice pod Hostýnem, která představuje důležitý prvek regionální struktury severní části Zlínského kraje. S výjimkou uvedených měst se však jedná o území méně urbanizované, jehož rozvojový potenciál vykazuje určité známky omezení, neboť je, v souladu s přírodními podmínkami, v převážné míře využíváno pro zemědělskou výrobu. Největší impulzem pro budoucí rozvoj města by se měla stát realizace průmyslové zóny na jižním okraji města a výstavba rychlostní silnice R49. Současně je ale třeba uvést, že je rozvoj řešeného území, kromě jiného, omezován existencí významných vodních zdrojů pitné vody, které se nacházejí v bezprostředním kontaktu s vymezenou průmyslovou zónou. Určitou bariéru pro rozvoj města také tvoří také navržená trasa jihovýchodního obchvatu města, ložiska a plochy těžby nerostných surovin.

1.2 Strategická průmyslová zóna Holešov

Klíčovou koncepční změnou uplynulého desetiletí, která bude mít zcela zásadní dlouhodobý a nevratný vliv na celkové uspořádání a provoz města Holešova, byla postupná stabilizace nové strategické průmyslové plochy jižně od města na území bývalého Letiště Holešov. Toto bývalé mezinárodní, později vnitrostátní, letiště během 90. let minulého století postupně utlumovalo svoji činnost. V roce 2001 schválila vláda ČR usnesení o situování strategických rozvojových ploch na území jednotlivých krajů. Po podrobnějším prověření přibližně patnácti vytipovaných rozvojových ploch pro výrobu, byla v roce 2003 zařazena plocha holešovského letiště mezi krajské priority Zlínského kraje a v roce 2005 mezi strategické průmyslové zóny. Koncem téhož roku byla ve smyslu vládního usnesení zahájena investiční příprava lokalit Ostrava – Mošnov, Nošovice a Holešov jako území strategických průmyslových zón, které nejlépe splňovaly požadavky budoucího strategického investora. Do původního územního plánu byla plocha holešovského letiště implementována formou dvou změn (2005, 2006). Zarážející skutečností je, že v rámci jednotlivých změn nebyl vznesen požadavek na vyhodnocení vlivů na udržitelný rozvoj území! V roce 2008 byla v rámci zpracování Zásad územního rozvoje Zlínského kraje převzata jako záměr krajského významu. V letech 2008 – 2009 proběhla realizační příprava této průmyslové zóny a byla vybudována páteří dopravní a technická infrastruktura. Realizace SPZ Holešov se má stát hlavním impulzem pro další rozvoj nejen města Holešova, ale také značné části zlínského regionu, protože by zde mělo být dle oficiálních informací zaměstnáno až 8 tisíc pracovníků.

Ještě před zahájením realizace dopravní a technické infrastruktury bylo iniciováno zpracování Územní studie dopadů strategické průmyslové zóny Holešov, jejímž úkolem bylo vyhodnotit stávající podmínky využívání území, stanovit dopady vyvolané vlastní realizací SPZ a navrhnout opatření, která by případné negativní dopady eliminovala, případně zlepšila udržitelný rozvoj daného území. Řešené území zahrnovalo celé správní území města Holešova a 8 okolních obcí. Po přípravné etapě Průzkumy a rozboru (12/2008) byla v první polovině r. 2009 zpracována návrhová část, která poměrně velkoryse řešila návrh kompenzačních opatření formou návrhu lesoparků vodních a mokřadních ploch, plošné a liniové krajinné zeleně a také nových ploch ÚSES nad rámec původního řešení obsaženého v platném územním plánu. Z ne zcela zřejmých důvodů však následně došlo ke zpomalení prací (územní studie nebyla dosud dokončena), částečnému odklonu od původně velkoryse nastavené koncepce a postupnému zmenšování rozsahu a plošné výměry navrhovaných kompenzačních opatření. Naopak byl (nad rámec původně vymezené SPZ) postupně zvětšován rozsah dalších zastavitelných ploch pro výrobu, nespecifikovanou občanskou vybavenost a v jednu chvíli zde byla snaha umístit i logistické centrum o výměře 16 ha.

Letecký snímek města Holešova a jeho okolí s vyznačením lokalizace průmyslové zóny a připravované dopravní infrastruktury. (Územní plán Holešov, 03/2011)

1.3 Územní plán Holešov

V roce 2010 rozhodlo Zastupitelstvo Města Holešov o pořízení nového územního plánu, jehož koncept byl zpracován v březnu 2011. Součástí konceptu bylo i Vyhodnocení územního plánu na udržitelný rozvoj území.

Mezi hlavní úkoly řešení nového územního plánu bylo, kromě zapracování požadavků z nadřazené ÚPD, zejména prověření nových požadavků a záměrů a aktuálnosti již dříve navržených ploch z původního územního plánu, vytvoření optimálních podmínek pro zajištění udržitelného rozvoje území a vyrovnanosti jeho tří pilířů (hospodářský, sociální a environmentální). Jako největší problémy pro v území, vyžadující zvláštní zřetel, byly identifikovány předpokládané dopady z provozu SPZ Holešov, budoucí trasy rychlostní silnice R49 a připravovaného jihovýchodního obchvatu města. Monofunkční výrobní plocha SPZ Holešov je svou velikostí (cca 280 ha) téměř srovnatelná se současným zastavěným územím sloučených městských částí Holešov a Všetuly, silnice R49 prochází těsně za jižním okrajem průmyslové zóny a JV obchvat se poměrně těsně přibližuje k dříve navrženým a částečně již realizovaným plochám bydlení. Dle údajů z let 2006 a 2008 se město Holešov nachází v oblasti se zhoršenou kvalitou ovzduší. Všechny uvedené záměry (v případě, že budou realizovány) tedy představují významnou hrozbu pro další zhoršování ovzduší a životního prostředí, a to nejen ve správním území města Holešova, ale také jeho širším okolí, což dokladuje i aktualizovaný Rozbor udržitelného rozvoje území ORP Holešov. Pokud dojde v

rámci SPZ Holešov skutečně k vytvoření deklarovaných osmi tisíc pracovních míst, bude tato situace ještě vážnější a bude se projevovat zejména ve formě zvýšené dopravní zátěže nejen na silnicích R49, II/490 a II/432, které protínají řešené území ve východo-západním směru, ale také na silnicích směřujících k Holešovu ze severu (silnice II/490 ze směru od Přerova), jihu (silnice II/438 ze směru od Otrokovic a Uherského Hradiště) a severovýchodu (silnice II/138 ze směru od Bystřice p. Host., resp. Valašského Meziříčí). Zvýšená dopravní zátěž se bude jednoznačně podílet na dalším zvyšování a překračování imisních limitů. Zastavěním území SPZ Holešov (a také mimoúrovňových křižovatek na silnici R49) rovněž nelze vyloučit zhoršení provětrávání území a vznik mrazových jezer. Realizace průmyslové zóny bude mít, kromě jiného, také nevratný vliv na městskou vedutu, zejména při pohledech z jihozápadní, jižní a jihovýchodní strany a pochopitelně ze všech vyvýšených míst (východně a severně od města).

S ohledem na výše uvedené skutečnosti, proto byl v územním plánu, mezi jižním okrajem města Holešov a připravovanou SPZ, navržen relativně spojitý pás (ochranné) zeleně, tvořené novými lesoparky, biocentry a biokoridory. Tento zelený pás by měl jednak eliminovat negativní účinky z navržených ploch výroby (doprovodnými jevy výroby bude zvýšená dopravní zátěž, přehřívání ovzduší ze zpevněných a zastavěných ploch, zvýšení množství emitovaného polétavého prachu a přízemního ozónu ad.), jednak by měl alespoň částečně kompenzovat budoucí snížení koeficientu ekologické stability (KES) v důsledku postupného zániku stávajících travnatých ploch na bývalé ploše Letiště Holešov. Plochy pro navržený zelený pás, se mohou zdánlivě jevit jako předimenzované, nicméně je potřeba uvážit, že po celkové realizaci SPZ Holešov a zprovoznění rychlostní silnice R 49 vznikne cca 220 – 230 ha nových zpevněných ploch. Z celkové výměry ploch je totiž plánována jejich cca 75 – 80 % zastavěnost.

Na východním okraji Holešova je mezi stávající a navrženou obytnou zástavbou v lokalitě Sadová a budoucí trasou jihovýchodního obchvatu města navržena plocha, v níž by měl být založen nový lesopark, který by měl kromě své základní relaxační a ekologické funkce plnit i funkci ochranné (zejména protihlukové) a dilatační bariéry, oddělující plochy bydlení od ploch silniční dopravy. Severně od této plochy volně navazuje území bývalého zemníku (žopské) cihelny, jehož v současnosti devastované, plochy, využívané k ukládání inertního odpadu, by měly být v budoucnu rekultivovány a měl by zde vzniknout příměstský lesopark, který by měl umožňovat provozování volnočasových a relaxačních aktivit, a tím i volně navázat a doplňovat stávající sportovní areál na jihovýchodním okraji zámeckého parku. Kromě těchto klíčových zelených ploch, které by měly v budoucnu vytvořit páteř celého ochranného systému zeleně, jsou v územním plánu navrženy ještě další, rozlohou však nepoměrně menší plochy, které budou mít spíše lokální význam a měly by v převážné míře sloužit jako dilatační prvky oddělující navzájem kolizní urbanistické funkce (výroba, bydlení, doprava apod.).

Zásadním systémovou chybou je však skutečnost, že přestože územní plán vytváří podmínky pro realizaci kompenzačních opatření a navrhuje plochy pro ochrannou a izolační

zeleň, nebudou, po zkušenostech z jiných území, tato opatření s největší pravděpodobností nikdy realizována, resp. budou realizována pouze jejich torza. Jako hlavní důvody bývají uváděny zejména majetkoprávní nedostupnost pozemků navržených pro kompenzační opatření a chybějící finanční prostředky. Prioritou většinou nebývá kvalitativní růst, spočívající ve zlepšování obytného a pracovního prostředí, dopravní, technické a sociální infrastruktury, postupné a cílevědomé naplňování principů a zásad udržitelného rozvoje, ale kvantitativní ekonomické ukazatele.

2 Koncepce uspořádání krajiny

2.1 Východiska a principy

Součástí návrhové části Územního plánu Holešov je vymezení systému sídlení zeleně a koncepce uspořádání krajiny. Vymezení systému sídlení zeleně je (v souladu s přílohou č. 7 k vyhlášce č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence plánovací činnosti) v textové části součástí kapitoly *Urbanistická koncepce, včetně vymezení zastavitelných ploch, ploch přestavby a systému sídelní zeleně*, koncepce uspořádání krajiny uvedena v kapitole *Koncepce uspořádání krajiny, včetně vymezení ploch a stanovení podmínek pro změny v jejich využití, územní systém ekologické stability, prostupnost krajiny, protierozní opatření, ochrana před povodněmi, rekreace, dobývání nerostů a podobně*. Grafická část návrhu územního plánu obsahuje samostatný (nepovinný) výkres *Koncepce upořádání krajiny*, v němž je sloučena problematika vymezení systému sídelní zeleně i návrh koncepce uspořádání krajiny. Sídelní zeleň, která je vymezována v zastavěném území, je zde pojímána jako parciální část (podmnožina) krajiny, protože téměř vždy dochází ke vzájemnému prolínání (i ovlivňování) sídelní a krajinné zeleně, takže by nebylo účelné oba systémy vzájemně oddělovat.

Na první pohled by se mohlo zdát, že dochází ke zbytečnému zvyšování počtu výkresů grafické části návrhu územního plánu, protože část jevů, jako například krajinná zonace, plochy ÚSES či návrh ploch pro protierozní opatření, je obsažena v již hlavním výkrese. Co v hlavním výkrese však nenajdeme, je např. vymezení systému sídelní zeleně, návrh vymezení ochranných pásem krajinných horizontů, vymezení ploch s návrhem změn v uspořádání krajinné matrice apod. Tento výkres „navíc“ má analogickou odezvu v povinném výkrese územního plánu, jímž je *Základní členění území*, který rovněž obsahuje řadu shodných navrhovaných jevů s Hlavním výkresem (hranice zastavěného území, zastavitelné plochy, nezastavitelné plochy uvnitř zastavitelného území, ad.). Výkres *Základní členění území* je určen pro rychlou orientaci v základních druzích ploch územního plánu (zastavěné území, navržené zastavitelné i nezastavitelné plochy), navržených kvalitativních změnách v území (plochy přestavby a asanací) a požadavcích na řešení některých ploch (plochy s povinností zpracování územní studie). Obdobným způsobem je koncipován i samostatný výkres *Koncepce uspořádání krajiny*, který se tak stává dílčím krajinným (územním) plánem, přehledně zobrazujícím řešení neurbanizovaného území.

2.2 Hlavní záměry a cíle návrhu koncepce uspořádání krajiny

Hlavním záměrem návrhu koncepce uspořádání krajiny v Územním plánu Holešova bylo vytvoření konsenzuálních podmínek umožňujících jak budoucí rozvoj území v urbanizovaných a k urbanizaci navržených plochách, tak ochranu a tvorbu krajiny a přírodního prostředí v plochách, které urbanizovány nebudou. Budoucí využívání území v nezastavěném (krajinném) prostředí je založeno na principu udržitelného rozvoje, s preferencí ochrany stávajících hodnot území a jeho optimálního využívání.

Cílem koncepce, jako dlouhodobé vize budoucího uspořádání území, bylo stanovit takové zásady budoucího využívání území, které by umožňovaly optimalizování, korigování, eliminaci či redukci opakujících se krátkodobých konjunkturálních záměrů, zejména s ohledem na stále se zvyšující tlaky na zastavování volné krajiny a požadavky na její neomezené (neregulované) využívání. Současně byla ale stanovena zásada, že koncepce musí umožňovat zachování základních produkčních (i mimoprodukčních) funkcí území.

Prioritním cílem koncepce budoucího uspořádání krajiny řešeného území města Holešova je eliminace předpokládaného antropogenního ovlivnění řešeného území realizací navržené strategické průmyslové zóny Holešova, rychlostní silnice R49 a jihovýchodního obchvatu města Holešova a v těch částech území, kde nebude docházet k rozvoji urbanizace území, vytvořit podmínky pro zvýšení ekologické stability území, snížení erozního ohrožení krajiny, optimalizace krajinné matrice, ochranu krajinného rázu, krajinných horizontů a dalších přírodních (i urbánních) hodnot území.

2.3 Součásti návrhu koncepce uspořádání krajiny

V územním plánu je KUK rozdělena do čtyř základních částí – *Krajinná zonace*, *Územní systém ekologické stability*, *Protierozní opatření* a *Krajinný ráz*, k nimž je ještě přiřčeno *Vymezení systému sídelní zeleně*.

2.3.1 Krajinná zonace

V řešeném území města Holešova byly vymezeny tyto základní krajinné plochy (zóny):

- plochy zemědělské (plochy zemědělského půdního fondu s převažujícím zemědělským využitím, včetně pozemků staveb, zařízení a jiných opatření pro zemědělství a pozemků související dopravní a technické infrastruktury)
- plochy lesní (lesní porosty v souvislých celcích, případně i izolované lesní segmenty v zemědělsky využívané krajině plnící hospodářskou a ekologicko stabilizační a funkci včetně pozemků staveb a zařízení lesního hospodářství a pozemků související dopravní a technické infrastruktury)
- plochy přírodní (plochy biocenter, které jsou prvky ÚSES)

- plochy smíšené nezastavěného území (plochy území bez rozlišení převažujícího způsobu využití, kde není účelné jeho další členění, zahrnující menší lesní segmenty, pozemky zemědělského půdního fondu, vodní toky a plochy, biokoridory, související dopravní a technická infrastruktura)
- plochy krajinné zeleně (plochy pro biokoridory, které jsou prvky územního systému ekologické stability, ostatní plochy nelesní a krajinnotvorné zeleně a plochy pro protierozní opatření na ZPF)
- plochy vodní a vodohospodářské (pozemky vodních ploch, koryt vodních toků a jiné pozemky určené pro převažující vodohospodářské využití)
- plochy specifické (nezastavěné plochy střelnice a výcvikového areálu Ministerstva vnitra)

2.3.2 Územní systém ekologické stability

Na upřesněné trasy nadregionálního a regionálního biokoridoru jsou v řešeném území navázány další, dílčí, trasy lokálních biokoridorů spojující lokální biocentra. V souvislosti s plánovanou změnou dopravní situace a připravovanou realizací SPZ Holešov byly v řešení územního plánu revidovány prvky ÚSES vymezené v předešlých územně plánovacích dokumentacích. ÚSES byl dále rozšířen se záměrem posílení a zvýšení ekologické stability v silně antropogenizovaném území. Vzhledem k existenci metodiky a dlouhodobé praxi při vymezování ÚSES, zde není tato problematika dále rozváděna.

2.3.3 Protierozní opatření a zajištění prostupnosti krajiny

Plochy územního systému ekologické stability by měly (zejména v nelesní části území) tvořit základní ekologicko stabilizační skelet – zelenou páteř území. Vzhledem k tomu, že se často jedná skutečně jen o nejnezbytnější (povinnou) kostru, je vždy účelné navrhnout ještě její doplnění o interakční prvky např. v podobě pásů krajinné zeleně, které mohou současně plnit funkci protierozních opatření, jednak opticky rozčleňovat nedělené nadměrné plochy polí. Realizace těchto interakčních prvků, by měla mít i kladný vliv na krajinný ráz.

V textové části Územního plánu Holešov je uvedeno, že rozsáhlé zemědělské celky nesmí být dále zvětšovány, naopak že je žádoucí provést diverzifikaci zemědělského půdního fondu s vytvářením protierozních bariér, celkové zvyšování ekologické stability, včetně zvýšení počtu nezpevněných účelových (polních) komunikací zvyšujících prostupnost krajiny. V grafické části dokumentace jsou tyto plochy, vyžadující změnu nebo úpravu způsobu obhospodařování dle zásad udržitelného rozvoje, označeny jako plochy určené pro realizaci opatření pro obnovu krajiny a zvyšování ekologické stability. Vzhledem k tomu, že se navržené řešení týká zejména nezastavěné části řešeného území, mělo by mít pozitivní vliv na vytváření příznivého životního prostředí včetně zvyšování jeho kvality.

2.3.4 *Krajinný ráz*

Nedílnou součástí řešení územního plánu by vždy mělo být i vyhodnocení ovlivnění krajinného rázu, resp. vyhodnocení, jestli navržené řešení územního plánu je v souladu s cílovými charakteristikami území a zda realizace územního plánu přispěje ke zlepšení, či zhoršení krajinného rázu, nebo zda bude ke krajinnému rázu indiferentní.

Téměř celé řešené území města Holešov náleží dle Zásad územního rozvoje Zlínského kraje do krajinného celku Holešovsko, který je dále členěn na jednotlivé krajinné prostory. Cílovou charakteristikou je *krajina intenzivní zemědělská*, charakterizovaná jako rovinatá oblast až plochá pahorkatina na spraších s intenzivním zemědělstvím zaměřeným především na obilnářství. Navržené řešení respektuje tyto zásady využívání stanovené pro cílovou charakteristiku území, tj., respektuje historicky cenné architektonické a urbanistické znaky sídla, nepotlačuje (s výjimkou SPZ) historické dominanty v pohledově exponovaných prostorech a vytváří podmínky pro rozšíření ploch liniové a rozptýlené dřevinné vegetace v krajině a pro rozšíření parkových úprav v zastavěné části sídla. Navržené řešení také preferuje dostavbu nezastavěných proluk v zastavěném území, včetně ploch přestavby, avšak vzhledem k velkým plochám navrženým pro výrobu nerespektuje zásadu racionální redukce rozvoj sídla mimo zastavěné území a vzhledem k výše uvedenému nevytváří dostatečné podmínky pro ochranu a hospodárné využívání zemědělského půdního fondu. Protože byly krajinné horizonty definovány jako základní krajinné hodnoty území, byla pro zajištění jejich ochrany vymezena ochranná pásma krajinných horizontů. V takto vymezených plochách nesmí dojít k narušení nebo zhoršení krajinného rázu výstavbou vertikálních dominant. Maximální výška staveb zde nesmí přesahovat výšku 20 m.

2.3.5 *Vymezení systému sídelní zeleně*

Zeleň v zastavěném území bývá někdy definována jako soubor záměrně založených nebo spontánně vzniklých prvků živé a neživé přírody, které jsou dle významu a polohy v sídle pravidelně udržovány zahradnickými nebo krajinářskými metodami. Systém sídelní zeleně vymezuje základní kostru zeleně v zastavěné části sídla a je tvořen soustavou ploch a linií, případně i bodů. Plošné zastoupení zeleně v jednotlivých vymezených plochách sídelní zeleně může být převažující nebo jen částečné. Rozhodující jsou její bioklimatické, ekologické, ochranné a estetické funkce.

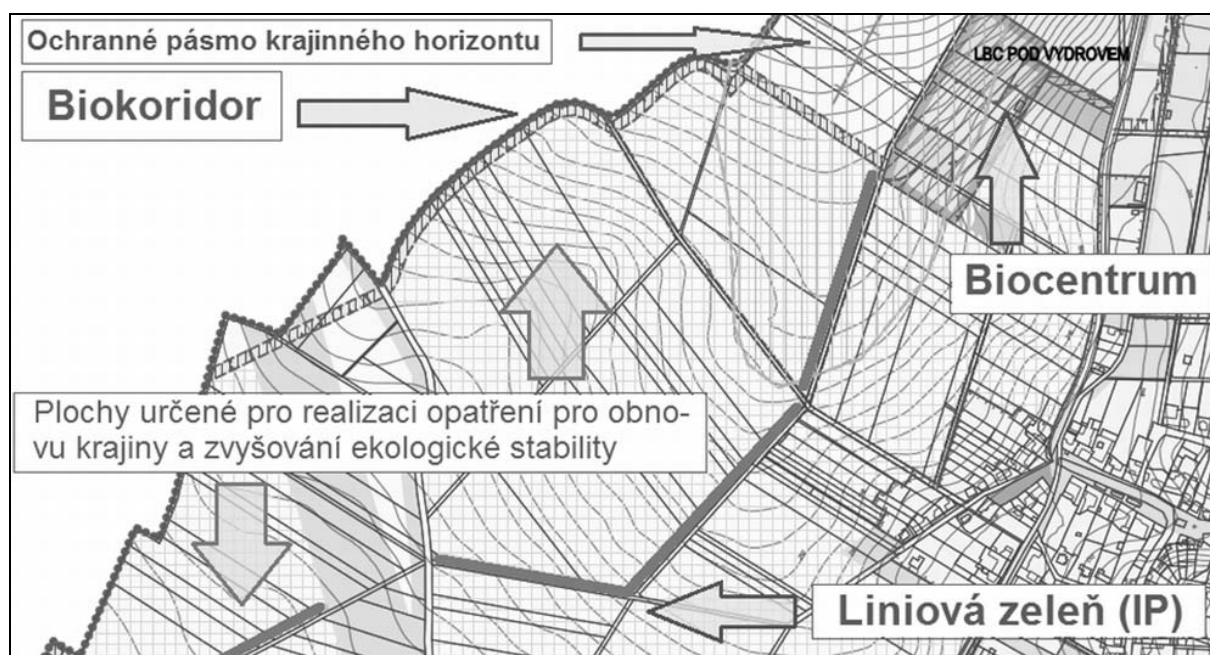
V řešeném území města Holešova bylo vymezeno pět základních kategorií (druhů, skupin) sídelní zeleně.

- *Veřejná zeleně* je tvořena plochami veřejné zeleně, které tvoří základ systému sídelní zeleně, a byly do ní zařazeny městské parky, veřejně přístupné městské sady, návesní prostory městských částí, významnější plochy liniového charakteru podél místních komunikací a navazující plochy veřejných prostranství s pásy liniové zeleně. Zelenou páteř celoměstského systému sídelní zeleně tvoří doprovodná zeleně podél řeky Rusavy, která, doplněná pěšími a cyklistickými komunikacemi, umožňuje nekolizní

spojení jednotlivých městských částí. V územním plánu byly navrženy další nové plochy pro veřejnou zeleň.

- *Vyhrazená zeleň* zahrnuje vybrané plochy zeleně v uzavřených areálech občanské vybavenosti, tj. zejména sportovní a školské areály, s vyšším podílem zeleně, včetně hřbitovů.
- *Obytná zeleň*. Do ploch obytné zeleně byly zařazeny plochy hromadného bydlení s vyšším zastoupením veřejně přístupné zeleně.
- *Užitková zeleň*. Jako plochy užitkové zeleně, byly vymezeny plochy zahrádkových osad, které vytvářející specifické plochy zeleně s minimální zastavěností objekty.
- *Specifická zeleň*. Zahrnuje plochy zeleně, které navazují na stávající vodní plochy a jsou součástí zastavěného území.

Z uvedeného textu je patrné, že koncepce uspořádání krajiny není, co do obsahu, nic nového. Krajinná zonace je bývalá funkční zonace nezastavěného území, územní systémy ekologické stability jsou součástí územních plánů téměř více než 15 let, návrhem protierozních opatření a krajinným rázem se část projektantů zabývala již ve starších územních plánech a systém sídelní zeleně byl dříve nazýván generelem zeleně. Nová je zde pouze snaha o formalizaci grafického výstupu integrujícího problematiku krajiny a zeleně do jednoho výkresu, umožňujícího přehledné zobrazení celkové koncepce uspořádání krajiny.

Výřez z výkresu *Koncepce uspořádání krajiny s doplňujícími vysvětlivkami* (Územní plán Holešov, 03/2011)

The contribution is concerned with landscape and compensative measures based on supposed negative results of localisation of supraregional projects. There is described a new approach how to solve the conception of land use arrangement in the Municipal plan Holešov framework.

Kontakt:

Ing. arch. Vladimír Dujka

Kamenná 3858, 760 01 Zlín

dujka@volny.cz

Udržitelný rozvoj zástavby v NP Šumava s ohledem na zachování vesnického charakteru území

Sustainable development of house-building in the NP Šumava in relation to preservation of its rural character

Laura JABLONSKÁ

Tomáš DOHNAL

Jaroslav NOVÁK

Článek stručně představuje druhou (Hodnocení kulturní krajiny) a třetí (Podrobné hodnocení sídelních enkláv) část projektu „Zachování krajinného rázu NP Šumava“ zpracovaného fa LÖW & spol. Brno pro Správu NP Šumava. Druhá část, Hodnocení kulturní krajiny, byla rozdělena na tři celky tzv. manuály – urbanistický, architektonický a kulturní bezlesí. Tématické zaměření manuálů bylo voleno tak, aby podchytily maximum činností a procesů, které narušují dochovaný krajinný ráz. Urbanistický manuál klasifikuje sídla podle půdorysných typů a uvádí zásady pro novou výstavbu tak, aby zřetelnost jednotlivých urbanistických struktur zůstala zachována. Architektonický manuál charakterizuje jednotlivé typy objektů lidového stavitelství a v odstupňované škále přísnosti stanovuje architektonická pravidla pro výstavbu nových a rekonstrukce původních budov. Část Kulturní bezlesí popisuje jednotlivé typy plužin, vyjmenovává místa jejich nejdochovalejších segmentů a nastiňuje základní zásady péče o ně. Část třetí, Podrobné hodnocení sídelních enkláv, se individuálně věnuje jednotlivým sídlům a jejich specifikům.

1 Úvod

Na Šumavě dochází v posledních letech k intenzivnímu stavebnímu rozvoji. V sídlech i ve volné krajině vznikají rodinné domy, objekty individuální i hromadné rekreace, naproti tomu plužiny s dochovaným historickým členěním masivně zarůstají – tyto skutečnosti hmatatelně ohrožují charakteristický krajinný ráz oblasti. Cílem tohoto projektu bylo pojmenovat hodnoty území a formulovat takové podmínky rozvoje, které by pomohly je chránit a posilovat. Vycházíme z předpokladu, že rušivý účinek naprosté většiny stavebních záměrů na obraz sídel a krajiny pramení především z neznalosti tradičních architektonických forem lidového stavitelství a nízké stavební kultury projektů, nikoli z primární snahy přítomné hodnoty negovat. Základním úkolem tedy bylo seznámit stavebníky s urbanistickými a architektonickými hodnotami území a poukázat na možnosti, jak novou výstavbu koncipovat a přirozeně začlenit do existujícího organismu sídel. Materiál postihuje jak individuální stavební záměry, tak řešení veřejných prostor. Vytváří jednotná kritéria a objektivizuje posuzování

stavebních záměrů a pojmenovává hlavní nedostatky a chyby při projektování rekonstrukcí a novostaveb.

Práce je založena na konfrontaci pozitivních a negativních příkladů řešení, popis je pro názornost doplněn o grafické schéma, či fotografii. Obecné poznatky a doporučení jsou formulovány v částech „urbanistický manuál“, „architektonický manuál“ a „kulturní bezlesí“, konkrétní pak v samostatných složkách pro jednotlivé obce.

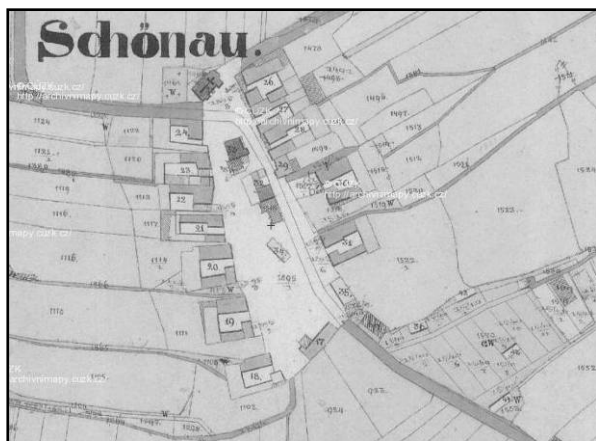
2 Urbanistický manuál

Identifikuje urbanistické hodnoty území, z nichž základní je zejména čitelnost historické urbanistické formy. V území byla identifikována řada půdorysných typů sídel: návesní, silniční, hromadné silniční, hromadné, lánové, rozptýlené, novodobé ulicové a novodobé kobercové. Všechny historické urbanistické struktury byly stručně charakterizovány, doplněny mapovým vyobrazením a pro každou z nich stanoveny zásady pro novou výstavbu tak, aby původní půdorysná forma zůstala zachována.

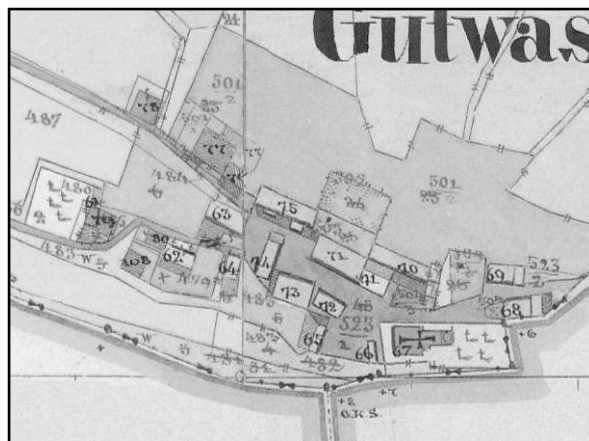
Dále byly pojmenovány a stručně popsány hlavní problémy v novodobém obraze sídel: a) likvidace původního stavebního fondu, b) výstavba průmyslových, vojenských a zemědělských areálů, c) výstavba nerespektující původní urbanistickou formu, d) individuální i skupinová výstavba ve volné krajině, e) plošná výstavba ve volné krajině, f) zahušťování rozptýlené zástavby. Pozornost byla věnována i práci se stávajícími rušivými elementy zasahujícími do sídelního obrazu.

Důležitou kapitolou jsou zásady pro umístění stavby na pozemku a ve svažitém terénu, další oddíly se věnují i menším doprovodným stavbám, ohraničení pozemku, zeleni na pozemku, obslužným zpevněným plochám a také řešením veřejného prostoru, tzn. místním komunikacím, parkovacím plochám, veřejné zeleni a drobné architektuře (zastávky, přístřešky, informační systémy, zábradlí).

Ukázky urbanistických typů sídel na území NP Šumava

Návesní ves Pěkná (1826)

Hromadná silniční ves Dobrá Voda (1837)

Silniční ves Dobrá (1826)

Hromadná ves Svojše (2008)

Lesní lánová ves Horní Cázov (1826)

Rozptýlená zástavba Stožec (1952)

3 Architektonický manuál

Identifikuje architektonické hodnoty území, kterými jsou především dochované objekty lidového stavitelství, a podává přehled o základních architektonických typech regionální venkovské zástavby. Nejtypičtější a na území Národního parku Šumava nejrozšířenější je *Šumavský roubený dům* (*Dům šumavských plání*). Okrajově do území v obci Dobrá zasahuje *Dům ovlivněný znaky Volarského domu*. Na jihovýchodě v širokém údolí Vltavy pak *Dům Českokrumlovska a Horního Povltaví* (*Vierkant*).

Achitektonický manuál dále stanovuje základní zásady pro navrhování a rekonstrukce staveb formulované pro jednotlivé, architektonicky specifické oblasti regionálního stavitelství, zohledňující celkovou architektonickou hodnotu sídla. Základním principem je diferencovaná péče o dochované architektonické dědictví se třemi stupni přísnosti. Nejprísněji jsou chráněny nejlépe dochované sídelní útvary.

S cílem ochránit přítomné architektonické hodnoty práce seznamuje s hlavními specifiky regionálního stavitelství a poskytuje inspiraci pro jednotlivé stavební záměry až do podrobností konstrukčních a materiálových řešení. Popisy jsou doprovázeny množstvím fotografií, představujících příkladná i nevhodná řešení.

Šumavský roubený dům (2009)

Dům ovlivněný znaky Volarského domu (2009)

Dům Českokrumlovska a Horního Povltaví (2009)

Architektonický manuál se primárně zabývá stavbami pro bydlení a individuální či hromadnou rekreaci, funkčně výjimečné typy objektů (obecní úřady, kostely, hasičské zbrojnice, knihovny, muzea atp.) se mohou svým architektonickým ztvárněním oproti běžné zástavbě vymezovat, každý takový projekt však musí být individuálně posouzen.

4 Kulturní bezlesí

Další část se zabývá kulturním bezlesím, tedy plužinami existujících i zaniklých sídel. Podle velikosti a tvaru pozemků a jejich prostorového uspořádání můžeme na území NP Šumava vymezit několik typů plužin: traťová, úseková, dělená úseková, záhumentová a okrajově dominikální. Plužiny jsou nedílnou součástí kulturní krajiny a zásadním způsobem spoluvytvářejí charakter území. V místech kde sídla zanikla, ale kulturní bezlesí zůstalo zachováno, vznikl specifický typ kulturní, avšak neosídlené krajiny, který je významnou součástí genia loci současné Šumavy. Na rozdíl od naprosté většiny území České republiky si velká část plužin na Šumavě zachovala své vnitřní členění, které je dokladem rozličného historického uspořádání krajiny, zde navíc v podmínkách, kde bylo velmi komplikované krajinu kultivovat. De facto se tedy jedná o kulturní památku. Charakter kulturního bezlesí je tak další významnou hodnotou území.

Práce dále vyjmenovává nejlépe dochované segmenty různých typů plužin, které by měly být přednostně zachovány, poukazuje na formy narušování plužin a stanovuje základní zásady pro jejich zachování.

5 Podrobné hodnocení sídelních enkláv

Samostatnou částí projektu bylo podrobné hodnocení jednotlivých sídelních enkláv. Každé sídlo doprovází stručný popis historického vývoje, charakteristika terénní pozice enklávy a její vizuální uplatnění v krajině. Z historických mapových podkladů byla určena historická urbanistická struktura sídla a její utváření až do současnosti. Porovnáním původního a stávajícího stavu půdorysné formy byla stanovena míra zachovalosti historické struktury sídla.

Na základě studia historických fotografií a dochovaných původních objektů byl určen převažující architektonický typ historické zástavby v enklávě. Porovnáním se současným stavem byla stanovena míra dochovanosti charakteristických typologických znaků původních staveb a celková architektonická hodnota sídla. Pro každou enklávu byly stanoveny podmínky pro zachování krajinného rázu, provedeno celkové zhodnocení a analyzovány záměry navržené v územním plánu z hlediska jejich vlivu na krajinný ráz.

Celá práce je k dispozici na Správě NP Šumava, architektonický a urbanistický manuál je k dispozici na jejích webových stránkách: <http://www.npsumava.cz/cz/1444/2170/clanek/urbanisticka-prirucka---obecne-zasady-ochrany-krajiny/>

This article briefly presents the second and third part of the project „Preservation of Landscape character NP Šumava“, compiled by LÖW & spol. Brno. The second part called „Evaluation of cultural landscapes” was divided into three manuals – urban, architectural and cultural non-forest. Manuals describe variability of activities and processes that damage well-preserved landscape character. Urban manual classifies settlements according to platform types and provides principles for their conservation. Architectural manual describes the various types of folk – houses and defines rules for construction and reconstruction of houses. The part deals with cultural non-forest writes up types of field patterns and sets out the basics principles of care. The third part called “A detailed assessment of residential enclaves” describes in detail individual settlements and their specifics.

Kontakt:

Ing. arch Laura Jablonská

Ústav urbanismu, Fakulta architektury

ČVÚT Praha

Laura.Jablonska@seznam.cz

Mgr. Tomáš Dohnal

Mgr. Jaroslav Novák

LÖW a spol, s.r.o., Vranovská 102, Brno

Lowapol@lowapol.cz

Ukázky katalogových listů z urbanistického a architektonického manuálu:

3. HLAVNÍ PROBLÉMY V NOVODOBÉM OBRAZU SÍDEL NP ŠUMAVA

Období od 90. let 20. století

▪ **individuální i skupinová výstavba ve volné krajině**

Zástavba bez urbanistické koncepce zakládající izolované stavby či malé enklávy včetně obslužných komunikací mimo hlavní obrys sídla. Ignoruje charakteristickou strukturu formovaných sídel a existující prostorové rezervy.

Chlum, ortofoto 2008

▪ **plošná výstavba ve volné krajině**

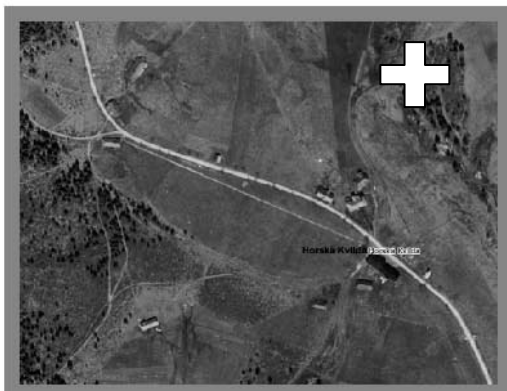
Plochy urbanizované bez ohledu na historický půdorysný typ sídla, bez citlivé urbanistické koncepce a v rozsahu nepřiměřeném existující půdorysné struktuře.

Borová Lada, ortofoto 2008

▪ **zahušťování rozptýlené zástavby**

Ve výjimečně dochovaných enklávách s rozvolněnou půdorysnou strukturou dochází výstavbou nových objektů v bezprostřední blízkosti existující zástavby k setření charakteristické urbanistické formy.

Horská Kvilda, 1947–1951, Zdroj: www.kr-plzensky.cz

Horská Kvilda, ortofoto 2008

Ukázky katalogových listů z urbanistického a architektonického manuálu:

4.1.2. Zásady formulované s ohledem na půdorysný typ sídla

4.1.2.2. sídla hromadná (shluková)

Téměř všechna hromadná sídla, která se nacházejí v NP Šumava, mají poměrně kompaktní a velmi zachovanou formu bez zásadních rušivých prvků, je proto nezbytné přistupovat k eventuelnímu sídelnímu rozvoji velice citlivě.

zástavba v přímé vazbě na historickou půdorysnou strukturu

doporučené:

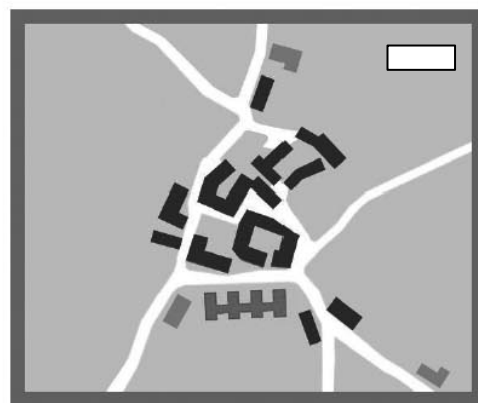
- Zvláště zachovaná sídla je žádoucí ponechat ve stabilizované podobě a nové objekty povolovat v rozsahu jednotlivých staveb a pouze jako nerušící doprovod stávající půdorysné formy.
- Vždy je žádoucí přednostně doplňovat rezervy po zaniklé zástavbě v sídelním jádru.
- Vhodnými lokalitami pro novou výstavbu v rámci historického půdorysu jsou pozice:
 - v přirozených volných prostranstvích v zástavbě
 - s malým převýšením
 - ve vazbě na existující a funkční komunikace
- Je nezbytné, aby nově navrhovaná zástavba respektovala a přirozeně doplňovala nepravidelnou sídelní formu a nebyla její negací.

- historická zástavba
- novodobá zástavba (od poloviny 20. stol.)
- ▨ objekty navrhované na půdoryse zaniklých staveb
- nové objekty navrhované v doporučených pozicích

nevhodné:

- U sídel, která se dochovala do současné doby v původní podobě, aniž by do jejich půdorysu významně pronikla novodobá zástavba, je nevhodné podporovat stavební rozvoj.
- Při realizaci nové zástavby v přímé vazbě na historický stavební fond je zcela nevhodné navrhovat příliš pravidelně formované skupiny zástavby.

- historická zástavba
- novodobá zástavba (od poloviny 20. stol.)
- nově navrhovaná zástavba v nevhodných pozicích

Ukázky katalogových listů z urbanistického a architektonického manuálu:

3.1. OBLAST DOMU ŠUMAVSKÝCH PLÁNÍ (ŠUMAVSKÝ ROUBENÝ DŮM)

Je typologicky zastoupený v urbanistických formách :

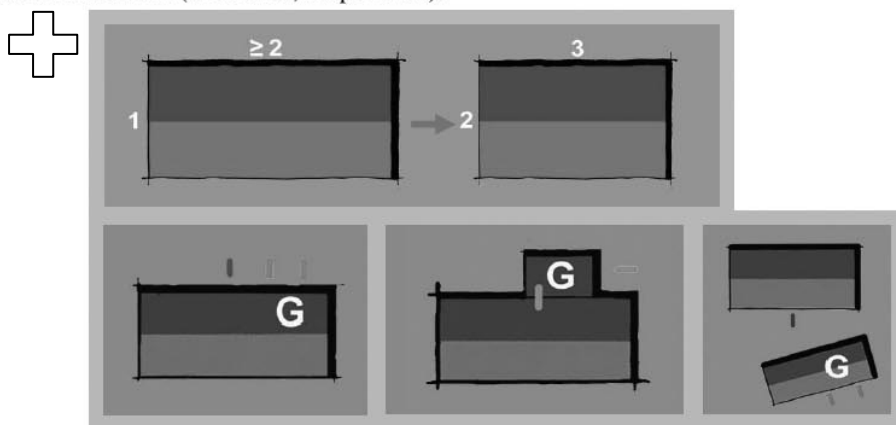
- **komunikační** (silniční, hromadná silniční, soustředěná lánová)
- **hromadná** (s rozptýlenou zástavbou, shluková)

3.1.1. výšková hladina zástavby

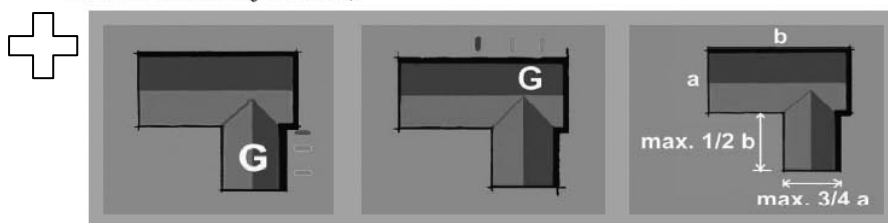
- stupeň 1** - V nejceňnějších lokalitách je z hlediska zachování přítomných hodnot možná pouze jednopodlažní zástavba (**1 np**) s obytným podkrovím.
- stupeň 2, 3** - V ostatních lokalitách je možno navrhovat jednopodlažní, zcela výjimečně i dvou-podlažní zástavbu s obytným podkrovím (**1 np, 2 np**), podlažnost však vždy musí vycházet ze specifických podmínek lokality a charakteru související zástavby. Doporučená výška zástavby je proto v pasportech sídel uváděná pro každou enklávu zvlášť.

3.1.2. základní objem staveb**3.1.2.1. půdorysné proporce****stupeň 1**

- Půdorysná forma by měla být co nejjednodušší – obdélník o poměru stran 1:2 (a více), v situacích stísněných podmínek parcely může výjimečně klesnout až na 2:3. Specifickou výjimkou jsou kvíldské enklávy – Hamerské Domky, Vilémov, Sv. Ján, jejichž dnešní podoba pochází až z počátku 20. století. Jejich půdorys se nejčastěji přibližuje proporcím 2:3. Ty budou podrobněji popsány v samostatné kapitole.
- **Zástavba by měla být pokud možno bez přístaveb**, nejvýše s drobnými objemy při delší fasádě či s přidruženým jednoduchým objemem pro garáž - v sídlech s rozptýlenou zástavbou je možno v odůvodněných případech navrhnout pro parkování samostatný objekt, vždy však jako stavbu se sdruženou funkcí (skladovací, hospodářská).

stupeň 2

- **1 np** Základní půdorysné proporce zůstávají shodné jako u lokalit s nejvyšším stupněm ochrany, u komunikačních sídel je přednostní zásadou přizpůsobit se půdorysné délce souvisejících staveb. Objekty mohou být rozšířeny o kolmou přístavbu, hlavní hmota by však měla mít výrazně obdélné proporce (min 1:2). Rameno by mělo být půdorysně užší a vůči štítu stavby mírně posunuto – v případě členitého terénu je možno přístavbu řešit jako zahlobenou (viz obrázek na následující straně).

Ukázky katalogových listů z urbanistického a architektonického manuálu:

3.1.2.5. konstrukce, materiály**3.1.2.5.1. obvodová konstrukce, vnější plášť**

Kapitola se zabývá způsoby exteriérového řešení vnějšího pláště navrhovaných staveb – vzhledem k příbuznosti tématu formuluje i základní zásady pro rekonstrukce staveb.

- rekonstrukce -** Poměrně zásadním problémem z hlediska uchování historické výpovědi původní zástavby jsou rekonstrukce fasád a střech. Stavby jsou často nepřiměřeně „vylepšovány“ a ztrácejí tak často čitelnou informaci o době svého vzniku. Základním pravidlem pro kvalitní a citlivou renovaci stavby je co možná nejmenší zásah do původní konstrukce.
- novostavby -** Je-li stavebním záměrem použití původních konstrukčních postupů, je třeba docílit poměrně pečlivé interpretace. V opačném případě může být výsledkem karikatura historické formy, která v kontextu původních staveb bude působit násilně a komicky.

stupeň 1**roubená či sloupková (event. zděná) konstrukce s výdřevou****rekonstrukce**

- V případě obnovy celé historické roubené konstrukce či jejích dílčích částí je žádoucí, aby tvar prvků a použitých konstrukčních spojů co možná nejvíce odpovídal původnímu řešení a zůstala tak zachována výpovědní hodnota historické stavby.
- Při obnově výdřevy historických objektů vysoké architektonické hodnoty je žádoucí vycházet z tvaru a uložení původních prvků – svisle ložená prkna, nejlépe z nepravidelného výřezu, přeskládaná či s krycí lištou, případně fasádní šindel.
- Při obkládání omítaných objektů je žádoucí ctít historickou konvenci v rozsahu a způsobu uložení dřevěných prvků.

novostavby

- U novostaveb je možno volit konstrukci z hladce opracovaných trámů, s hladkým nárožím, s přesahem zhlaví pouze bezprostředně pod pozednicí či sloupkovou konstrukci s vnější výdřevou, celoplošnou nebo pouze ve štítě, nejlépe se svisle ložených prken.
- V enklávách s převahou staveb s kompletní výdřevou obvodového pláště je žádoucí u novostaveb tuto úpravu respektovat.

Příklady tradičního roubení

Vkusná soudobá interpretace historické konstrukce

Ukázka listu z podrobného hodnocení sídelních enkláv:

KvC I (Borová Lada)**Urbanistická charakteristika**

Historický půdorysný typ: hromadná silniční rozvolněná s lokálními hromadnými celky

Stávající urbanistická struktura:

centrální (pravobřežní) část sídla:

partie podél komunikace v blízkosti Vltavy si zachovává hromadný silniční charakter, struktura jádrové části je zcela proměněna novodobou výstavbou a vytváří kobercovou strukturu.

jihovýchodní partie při komunikaci na Novou Boubskou:

samostatné objekty volně uspořádané podél komunikace

partie při křižovatce komunikací na Nový Svět a Horní Vltavici:

hromadná silniční struktura

levobřežní část mezi řekou a komunikací na Horní Vltavici:

plošně rozsáhlá výstavba soustředěná podél obslužné komunikace

Dochovanost půdorysného typu:

historické jádro sídla: **2 velmi dobrá**

JV partie při komunikaci na Novou Boubskou: **4 částečná**

Architektonická charakteristika

Převažující architektonický typ historické zástavby:

převažující část sídla: **šumavský roubený dům**

centrální část sídla: zástavba první třetiny 20. stol s městskými prvky

Míra zachovalosti historického architektonického typu:

centrální (pravobřežní) část sídla: 4 částečná

původní stavební fond z velké části zaniklý či velmi silně narušený nevhodnými rekonstrukčními zásahy.

jihovýchodní partie při komunikaci na Novou Boubskou: 2-3 velmi dobrá – dobrá

původní stavební fond výrazné architektonické hodnoty mírně až středně narušený nevhodnými rekonstrukčními zásahy

partie při křižovatce komunikací na Nový Svět a H. Vltavici: 2-3 velmi dobrá – dobrá

dochovaný fond vysoké architektonické hodnoty lokálně mírně narušený rekonstrukčními zásahy.

Celková architektonická hodnota zástavby:

centrální část sídla: 4 velmi nízká

nový urbanistický soubor (jihovýchodně od sídelního jádra): 2 vysoká

Plužina

Typ plužiny: úseková a dělená úseková

Dochovanost plužiny: 4 částečná

Obecné zásady**Urbanistické:**

části s dochovanou hromadnou silniční strukturou (severovýchodní část sídla):

viz Urbanistický manuál - zásady týkající se hromadných silničních vsí.

části sídla se stavbami volně řazenými podél komunikací – (při cestě na Nový svět): nestavět žádné objekty, případně viz

Urbanistický manuál - zásady týkající se komunikačních sídel, nezahušťovat formu, zachovat rozvolněnou strukturu

části se zástavbou prostorově neuspořádanou (kobercovou), či řazenou podél komunikací – zahušťovat formu, kultivovat parter, vytvářet identifikovatelné veřejné prostory

Architektonické:

viz Architektonický manuál pro stavby oblasti šumavského roubeného domu, nejnižší stupeň přísnosti

výšková hladina – 1 np (v sídelním jádru případně i 2 np)

Stanovení ochranných podmínek pro výstavbu ve vesnických sídlech na území CHKO Broumovsko

(The determination of the protecting conditions for the development in villages in the protected landscape area Broumovsko)

Jiří KUPKA,
Kateřina ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ
Ivan VOREL

V chráněných územích typu CHKO je velmi často orgány ochrany přírody a krajiny posuzován vliv navrhovaných záměrů (staveb) na krajinný ráz. Standardním materiálem pro jejich rozhodování a podkladem pro územní plánování bývá preventivní hodnocení krajinného rázu. Protože se jedná o rozlehlá území, je plošná a jednotná regulace výstavby na území celé CHKO značně problematická a někdy i nesprávná. Na příkladu Preventivního hodnocení krajinného rázu CHKO Broumovsko (Atelier V,² 2010) je ukázána možnost rozlišeného přístupu k regulaci stavební činnosti na základě prostorové a charakterové diferenciací území a kategorizace jednotlivých sídel, kdy jsou ochranná opatření stanovena v několika úrovních a s různou podrobností. Tento přístup zohledňuje různorodost chráněných území a přehledně stanoví ochranná opatření skutečně identifikovaných hodnot.

1 Preventivní hodnocení krajinného rázu

Nejvýznamnějším a v praxi nejčastějším způsobem realizace požadavků na ochranu krajinného rázu je tzv. preventivní hodnocení krajinného rázu území, které se zpracovává v různých měřítkových úrovních a podrobnostech (území kraje,³ CHKO,⁴ přírodního parku,⁵

² Kolektiv ATELIERU V (<http://www.atev.cz>) tvoří doc. Ing. arch. Ivan Vorel, CSc., Ing. arch. Jana Vorlová, doc. Ing. arch. ThLic. Jiří Kupka, Ph.D. a Ing. arch. Ing. Kateřina Hronovská Štréblová.

³ Autoři se podíleli na několika studiích, např.: VOREL, Ivan – KUPKA, Jiří – VORLOVÁ, Jana – HRONOVSKÁ, Kateřina – VYHNÁLEK, Vojtěch et al. (2009). *Generel krajinného rázu Jihočeského kraje*; VOREL, Ivan – KUPKA, Jiří – VORLOVÁ, Jana – HRONOVSKÁ, Kateřina – BUKÁČEK, Roman et al. (2008, 2009). *Studie vyhodnocení krajinného rázu na území Středočeského kraje (1. a 2. část)*.

⁴ např.: VOREL, Ivan – KUPKA, J. – HRONOVSKÁ, Kateřina (2007). *Preventivní hodnocení krajinného rázu CHKO Český les*; VOREL, Ivan – KUPKA, Jiří – VORLOVÁ, Jana – HRONOVSKÁ, Kateřina (2008) *Preventivní hodnocení CHKO Kokořínsko z hlediska krajinného rázu*; VOREL, Ivan – KUPKA, Jiří – VORLOVÁ, Jana – KIBIC, Karel – HRONOVSKÁ, Kateřina (2008). *Preventivní hodnocení území CHKO Český kras z hlediska krajinného rázu*; VOREL, Ivan – KUPKA, Jiří – VORLOVÁ, Jana – ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ, Kateřina (2010). *Preventivní hodnocení CHKO Broumovsko z hlediska krajinného rázu*.

⁵ např.: VOREL, Jiří – KUPKA, Jiří (2008). *Branžovský hvozd*.

obce⁶⁾ podle cílů, které má naplnit. Je obvykle zpracováno jako krajinářsko-analytický dokument s návrhovou částí věnovanou odstupňované ochraně krajinného rázu na vymezeném území, jehož výsledky slouží pro rozhodovací činnost orgánů ochrany přírody a krajiny při ochraně krajinného rázu a zároveň představují materiál, kterým je možno přenést poznatky a zájmy ochrany přírody a krajiny do nástrojů územního plánování (VOREL – KUPKA 2011). Zkušenosti z řady hodnocených území ukazují výhody vyhodnocení celého území z hlediska krajinného rázu, neboť má úzkou obsahovou i terminologickou vazbu na zákonnou úpravu ochrany krajinného rázu a na v praxi osvědčený Metodický postup (VOREL et al. 2004), který zužuje prostor subjektivního přístupu při následných konkrétních posuzováních vlivu záměrů na krajinný ráz, protože není – jak je někdy chápáno – subjektivní záležitostí typu „líbí – nelíbí“, ač subjektivní složku nelze nikdy zcela vyloučit (VOREL – KUPKA 2009).

Preventivní hodnocení vychází z předpokladu, že území chráněných krajinných oblastí, což bývají rozsáhlá území, jsou značně různorodá. Nacházejí se zde segmenty (mnohdy dominantní) lesní krajiny, četné lokality přírodního či přírodě blízkého charakteru a další lokality vykazující význačné či jedinečné znaky přírodní charakteristiky krajinného rázu (VOREL et al. 2008).

Dále se však na území chráněných krajinných oblastí nachází segmenty zemědělské krajiny s venkovskou zástavbou, někdy dokonce, a to zejména v okrajových částech těchto území, segmenty krajiny urbanizované či industrializované. Jsou zde sídla s dochovanou tradiční architektonickou formou, hmotou, měřítkem a výrazem objektů, sídla s dochovanou urbanistickou strukturou, s dochovanou strukturou osídlení a strukturou krajiny (cestní síť, plůžina...). Nacházejí se zde objekty lidové architektury i objekty a soubory zapsané mezi kulturní nemovité památky či národní kulturní památky (někdy ovšem v dezolátním stavu), některé z těchto sídel či segmentů kulturní krajiny mohou být prohlášeny podle za památkové zóny nebo dokonce za památkové rezervace (VOREL et al. 2008, KUPKA 2009a, KUPKA 2010).

Vedle toho se však na území chráněných krajinných oblastí nachází i lokality s architekturou novodobou, nehodnotnou, neodpovídající tradičním regionálním znakům, četné přestavby, dostavby, přístavby, provizorní objekty, opuštěné zemědělské, technologické a vojenské areály, devastované vsi a chatové osady. V řadě takových území se navíc objevují i sídla zaniklá nebo částečně zaniklá, torza původní zástavby či pozůstatky již neexistujících krajinných struktur.

Právě z této různorodosti vyplývá požadavek na diferencovanou ochranu a úpravu budoucí zástavby, nikoli její celoplošnou regulaci. Nelze totiž stejně přísně regulovat ve zcela rozdílně hodnotných lokalitách, ač v rámci jedné CHKO. V osadách, kde se žádné tradiční znaky architektury či urbanistické struktury nedochovaly, nebo kde se zástavba vizuálně téměř neuplatňuje, jsou striktní vzhledové konvence zbytečně omezující, neboť chrání neexistující

⁶ např. VOREL, Ivan – KUPKA, Jiří – VORLOVÁ, Jana – HRONOVSKÁ, Kateřina (2008). *Třinecko – studie vyhodnocení krajinného rázu dle §12 zákona 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, údaje pro územně analytické podklady dle vyhlášky 500/2006 Sb. na území ORP Třinec.*

hodnoty a jsou vzhledem ke kontextu zbytečně tvrdé (VOREL et al. 2009a, VOREL et al. 2009b).

Objevuje se proto naléhavý požadavek na diferencovanou ochranu a odstupňovanou regulaci budoucí zástavby. Principem hodnocení krajinného rázu a následných omezení eventuální budoucí zástavby musí tedy být charakterová diferenciací řešeného území, delimitace pásem odstupňované ochrany, kategorizace sídel a poté posouzení rozvojových možností pro jednotlivá sídla (VOREL et al. 2008, VOREL – KUPKA 2011).

Heřmánkovice. Na území CHKO Broumovsko je dodnes zachováno velké množství objektů specifické lidové architektury broumovského typu. (Foto: Atelier V, 2010)

2 CHKO Broumovsko

Konkrétním materiálem, na kterém lze představit principy preventivního hodnocení krajinného rázu, a to se zaměřením na regulaci výstavby ve venkovských sídlech, je preventivní hodnocení CHKO Broumovsko (VOREL et al. 2010). Tato CHKO je v celostátním kontextu chráněných krajinných oblastí jedinečná svou geologickou stavbou a typickým reliéfem, rozsáhlými skalními městy a svérázným urbanismem a lidovou architekturou uchovanou v krajině, která byla po staletí citlivě obhospodařována, přičemž má tato „barokní kulturní krajina“ v rámci ČR jedinečný krajinný ráz (VOREL et al. 2010). *K typickým znakům CHKO Broumovsko náleží zejména její povrchové utváření, včetně vodních ploch a toků, její rostlinstvo a volně žijící živočišstvo, rozvržení a využití lesního a zemědělského půdního fondu*

a ve vztahu k ní také rozmístění a urbanistická skladba sídlišť a místní zástavba lidového rázu.⁷

Venkovské osídlení, rozvíjející se na historicky vzniklé struktuře a nevybočující z tradičních měřítek a forem, zde dotvořilo harmonický obraz venkovské krajiny. Urbanistická struktura venkovských sídel (městeček a vesnic) ve vazbě na zemědělskou půdu a architektonický výraz (hmoty, měřítko, formy a tvary střech, materiály a barevnost) výrazným způsobem dotvářejí rázovitost krajiny a její regionální charakter (VOREL 2006a, VOREL 2006b, KUPKA 2009a). Specifická povaha zástavby a urbanistická struktura tedy náleží na území CHKO Broumovsko k významným hodnotám krajiny a musí být předmětem ochrany krajinného rázu dle §12 (součástí preventivního hodnocení).

Olivětín. Na území CHKO Broumovsko jsou ovšem i sídla či jejich části, které se nevyznačují ani zřetelně dochovanou urbanistickou strukturou, ani tradiční architektonickou formou objektů. (Foto: Atelier V, 2010)

2.1 Prostorová diferenciací území

Postup hodnocení CHKO směřoval v závislosti na odlišnosti rázu krajiny, na specifických vlastnostech krajinného obrazu, na jedinečnosti a neopakovatelnosti určitých scénérií, které spoluvytvářejí identitu krajiny, k rozčlenění území, charakterové a prostorové diferenciaci krajiny, tj. rozdělení hodnoceného území na prostorově ohraničené a charakterově definovatelné části, které obecně představuje rozdělení celkového problému na problémy dílčí. Preventivní hodnocení krajinného rázu, což předjímá i zákon pojmem oblasti a místa krajinného rázu, se tedy děje na různých měřítkových úrovních (Kupka 2010). Cílem členění krajiny pro účely hodnocení krajinného rázu je proto vystihnout souvislé, z určitého hlediska relativně homogenní celky vystihující jedinečné, neopakovatelné vlastnosti území, tj. typické

⁷ Vyhláška MŽP ČR č. 157/91 Sb., o zřízení CHKO Broumovsko

znaky krajinného rázu v daném regionu (oblasti krajinného rázu – krajinné celky a místa krajinného rázu – krajinné prostory). Vymezení charakterově specifických oblastí a míst krajinného rázu nakonec koresponduje i s požadavky Evropské úmluvy o krajině z roku 2000, která byla Českou republikou ratifikována v roce 2004. V ní se Česká republika zavazuje *vymezit své vlastní typy krajiny na celém svém území; analyzovat jejich charakteristiky, síly a tlaky, které je mění; zaznamenávat jejich změny a vyhodnotit takto vymezené krajiny s ohledem na zvláštní hodnoty, které jsou jim připisovány zainteresovanými stranami a dotčeným obyvatelstvem*⁸ (VOREL – KUPKA 2011).

Na území CHKO Broumovsko byly v rámci prostorové a charakterové diferenciacie vymezeny krajinné celky (KC) na úrovni oblastí krajinného rázu a krajinné prostory (KP) na úrovni míst (souborů míst) krajinného rázu. Členění bylo důsledně odvozeno od charakterových odlišností pozorovatelných vizuálně v obrazu krajiny, zejména od georeliéfu, vegetačního krytu a charakteru osídlení (VOREL et al. 2010, ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ 2011). Nutno podotknout, že v tomto konkrétním případě bylo přihlíženo i k vymezení provedenému ve starším, metodicky mírně odlišném, hodnocení krajinného rázu CHKO (BRICHTOVÁ 2001, 2002⁹), které bylo tímto hodnocením aktualizováno.

CHKO Broumovsko je jedinečná svou geologickou stavbou a typickým reliéfem, rozsáhlými skalními městy a svérázným urbanismem a lidovou architekturou (Foto: Atelier V, 2010)

⁸ Evropská úmluva o krajině (v ČR publikována jako 13/2005 Sb. m. s.), European Landscape Convention CETS No.176, kap. II, článek 6, bod C

⁹ *Chráněná krajinná oblast Broumovsko. Hodnocení krajinného rázu. 1. část Policko-teplická oblast, Jesťřebí hory* (BRICHTOVÁ, Jitka 2001); *Chráněná krajinná oblast Broumovsko. Hodnocení krajinného rázu. 2. část Broumovská kotlina, Javoří hory* (BRICHTOVÁ, Jitka 2002)

2.2 Krajinné celky a krajinné prostory

Na území Broumovska byly na úrovni oblastí krajinného rázu vymezeny tři krajinné celky (A Polická vrchovina – B Jestřebí hory a Radvanická vrchovina – C Broumovská kotlina a Javoří hory) a na úrovni míst, resp. souborů míst krajinného rázu, 31 krajinných prostorů. Zatímco krajinné celky (oblasti) jsou určitá území vymezená na základě podobného rázu krajiny, který může být popsán a charakterizován soustavou znaků pro danou oblast příznačných, přičemž se na této na úrovni jedná o základní charakteristické rysy prostorového uspořádání krajiny a znaků jednotlivých charakteristik (přírodní, kulturní a historické, vizuální), jsou krajinné prostory (místa – soubory míst) v krajině prostorově ohraničené a vnímatelné segmenty krajiny (konkávní či konvexní), do jisté míry homogenní, vizuálně oddělené, pohledově spojitě z většiny pozorovacích stanovišť nebo vnímatelné díky své výrazné charakterové odlišnosti (srv. VOREL et al. 2004, BUKÁČEK – CULEK 2009, KUPKA 2010, VOREL – KUPKA 2011).

Na těchto dvou úrovních byla také definována ochranná opatření z hlediska zachování identifikovaných a klasifikovaných hodnot krajinného rázu. Na základě krajinářské analýzy byly jednak stanoveny základní cíle a obecné podmínky ochrany identifikovaných znaků pro každý ze tří krajinných celků (A, B, C) – v tomto případě se jedná o individuální ochranná opatření pro každý celek, vycházející z přítomnosti konkrétních znaků krajinného rázu – jednak pro jednotlivé krajinné prostory. Ty byly dle soustředěnosti, cennosti a významu znaků a hodnot krajinného rázu rozděleny (delimitovány) do tří „pásem odstupňované ochrany“ podle nutnosti různé přísnosti v ochraně jednotlivých znaků při hodnocení vlivů navrhovaných záměrů (nejvyšší – vysoký – zvýšený). V tomto případě se jedná o ochranná opatření „typologická“, která představují druhou úroveň ochrany krajinného rázu na území CHKO.

V rámci popisovaného materiálu byl vytvořen jakýsi katalog všech krajinných prostorů, kde byl každý prostor fotograficky zdokumentován, identifikován, označen, zařazen do krajinného celku, bylo popsáno jeho vymezení a základní charakteristika a následně zařazení do pásma odstupňované ochrany se stanovením ochranných opatření.

Změny ve využití území a stavební akce budou směřovány v naprosté většině mimo lesní porosty do enkláv bezlesí, do existujících sídel a do jejich okolí. Proto musí být ochrana krajinného rázu směřována především do těchto území a je třeba se vyjádřit především k usměrnění takových záměrů. Vzhledem k tomu, že obecnou podmínkou ochrany je zákaz výstavby ve volné krajině a nutnost nové výstavby (v obcích k tomu vymezených) v kontaktu se zastavěným územím sídel, eventuálně v kontaktu s rozptýlenou strukturou zástavby, je třeba pozornost věnovat otevřeným segmentům krajiny, ve kterých se vyskytuje zástavba sídel nebo prvky osídlení (samoty, rozptýlená zástavba). Na území Broumovska byla proto vymezena dílčí území ležící mimo souvislé lesní porosty a zahrnující kulturní krajinu, drobné lesní porosty a rozptýlenou zeleň a v každém případě sídla nebo prvky osídlení. Tyto vizuálně otevřené segmenty zahrnující zástavbu a její prvky byly ve studii nazvány „lokalitami se zástavbou (LOsZ)“

Lokality se zástavbou a sídla v nich ležící – zpravidla vizuálně otevřené segmenty krajiny se zástavbou sídla nebo s prvky osídlení (LOsZ) – ve kterých se zástavba výrazně uplatňuje v krajinné scéně a ovlivňuje ráz krajiny, které byly vymezené v rámci jednotlivých krajinných prostorů, byly rozděleny do čtyř kategorií (I – II – III – IV), a to v závislosti na dochovanosti urbanistické struktury a možnosti změn v této struktuře, dochovanosti architektonických hodnot a typického charakteru zástavby. Pro jednotlivé kategorie lokalit se zástavbou byly stanoveny poměrně podrobné podmínky ochrany krajinného rázu (regulativy) k účelu ochrany struktury zástavby a ochrany charakteru zástavby.

Specifickým typem lokalit se zástavbou byly segmenty urbanizované krajiny (městečka na území CHKO), kde urbánní složka vytváří převažující rys krajinného rázu, tzv. „segmenty urbanizované krajiny (SUK)“. V těchto lokalitách je ochranu krajinného rázu nutné uplatňovat přiměřeně a individuálně, zejména v rámci územního plánování. (VOREL et al. 2010)

2.3 Kategorizace sídel a lokalit se zástavbou

Kategorizace LOsZ představuje třetí a z hlediska pojednávaného tématu nejvýznamnější úroveň ochrany krajinného rázu na území CHKO, přičemž je nutné klást důraz především na záměry, které by mohly vytvořit nové vizuální dominanty krajiny a na záměry, které vytvářejí nové formy přechodu zástavby urbanizovaného území do okolní krajiny.

Následující přehled představuje příklad možné kategorizace sídel z hlediska krajinného rázu a stanovení ochranných opatření k jeho zachování:

Sídla a lokality se zástavbou I. kategorie. Jedná se zpravidla o vizuálně otevřené segmenty krajiny, v jejichž obraze se sídlo projevuje. Zahrnuje území, ve kterých má zástavba mimořádně silný vliv na vznik výrazného rázu krajiny a kde přírodní rámeček (morfologie terénu a vegetační kryt) dotváří estetické hodnoty a harmonii krajiny. Zejména zahrnuje území se zástavbou, která má dochované tradiční formy, zřetelný architektonický výraz, architektonické a památkové hodnoty. Též se jedná o krajinné segmenty, kde výrazně dochovaná historická struktura zástavby je zcela typická, dokládá způsob osídlení území, obhospodařování zemědělských ploch a spoluvytváří typickou krajinnou scénu.

K účelu ochrany struktury zástavby byly v této kategorii definovány podmínky ohledně zachování historické struktury zástavby, zpravidla bez možnosti jejího rozšíření (tzn. rozvoj obce je ukončen a bude dále směřovat k přestavbě a obnově existujících objektů a nová výstavba je možná pouze výjimečně). Nutná je také ochrana dochované siluety sídla a jeho vizuálního projevu v krajině (je třeba vyloučit stavby, které by měřítkem, formou, materiálem nebo barevností vytvářely nový znak vizuálního projevu sídla v krajině).

K účelu ochrany charakteru zástavby bylo stanoveno, že při přestavbách, obnově nebo nové výstavbě bude vždy chráněn charakter zástavby při využití tradičních architektonických forem, prvků a materiálů (zejména v kontextu s objekty a soubory se zřetelnými architektonickými hodnotami a s kulturními památkami) a nová výstavba se dále bude podřizovat formám a výrazu tradičních objektů (půdorysný tvar, výška, tvar střechy, materiály a barevnost).

Hlavňov a Chlívce. Zdařilá rekonstrukce lomenic v Hlavňově je součástí souboru lidových stavení malebně usazených v terénu. Ves Hlavňov je v rámci preventivního hodnocení krajinného rázu zařazena do I. kategorie sídel a lokalit se zástavbou. Druhý snímek zachycuje lidovou architektura v závěru vsi Chlívce, která je zařazena do I. a II. kategorie (Foto: Atelier V, 2010)

Sídla a lokality se zástavbou II. kategorie. Tato venkovská sídla a lokality se zástavbou se zpravidla projevují ve vizuálně otevřených segmentech krajiny. Zahrnují území, ve kterých je doposud dochovaná rázovitá struktura zástavby nebo taková zástavba, která výrazně dotváří hodnoty krajinné scény. Samotná zástavba v těchto případech nemusí vynikat významnými architektonickými nebo památkovými hodnotami, ale spoluvytváří harmonii prostředí po stránce měřítkové a estetické.

K účelu ochrany struktury zástavby byly definovány podmínky, dle kterých bude respektována historická struktura zástavby s možností jejího úměrného doplnění, zejména na starých stavebních parcelách. Nová výstavba bude situována do kontaktu s existující zástavbou, přičemž jiné řešení je možné pouze u specifických typů rozptýlené zástavby. Je třeba omezit zásahy ovlivňující siluetu sídla a vyloučit stavby, které by vytvářely nový výrazný znak siluety existující zástavby, přizpůsobit hmotové a materiálové řešení charakteru zástavby tradičním formám a to i mimo přímý kontakt s dochovanými objekty lidové architektury.

Velké Petrovice. Různorodá zástavba vsi se projevuje i v pohledu z krajiny. Velké Petrovice jsou zařazeny do II. a III. kategorie sídel a lokalit se zástavbou. (Foto: Atelier V, 2010)

Podmínky pro ochranu charakteru zástavby zahrnují nutnost ochrany charakteru zástavby (zejména měřítko a hmoty) při architektonickém výrazu korespondujícím s dochovanou architekturou. Nová výstavba se musí podřizovat formám a výrazu dochovaných objektů – měřítko, hmoty, půdorysný tvar, výška, tvar střechy.

Sídla a lokality se zástavbou III. kategorie. Do této kategorie spadají venkovská sídla a lokality se zástavbou, které nevynikají významnými urbanistickými ani architektonickými či památkovými hodnotami, jejich projev v obrazu krajiny je však do značné míry harmonický.

Petrovičky. Fotografie zachycují nevhodné hmotové řešení novostavby a nevhodné řešení rekreačních objektů. (Foto: Atelier V, 2010)

K účelu ochrany struktury zástavby byly v této kategorii definovány podmínky, dle nichž může být urbanistická struktura sídla upravena a doplněna v souladu s dochovanými znaky vývoje urbanistické struktury sídla, rozvoj sídla je však možný pouze v návaznosti na existující zástavbu sídla. Nová výstavba na okrajích existující zástavby bude navržena s cílem vytvoření harmonického přechodu sídla do krajiny. Doplnění a přestavby struktury sídla musí být směřovány k vytvoření nových hodnot harmonie měřítka a vztahů v krajině. Při ochraně charakteru zástavby bude zachován charakter zástavby (zejména měřítko a hmoty) při individuálním architektonickém výrazu. Dále budou respektovány architektonické hodnoty stávajících objektů ležících ve vizuálním kontextu a to řešením hmot, objemů a použitých materiálů ve vnějším výrazu navrhovaných staveb.

Sídla a lokality se zástavbou IV. kategorie. Jedná se o sídla, která se projevují v krajině siluetou s rušivými prvky – měřítkově a tvarově cizorodými stavbami či se setřenou historickou urbanistickou strukturou a s převážně různorodou výstavbou bez zřetelných architektonických hodnot a bez jednotlících rysů. Dále se jedná o sídla v přetvořené, esteticky neatraktivní agrární krajině se setřenými stopami historické kultivace.

K účelu ochrany struktury zástavby se nestanovují specifická omezení v zásahu do struktury sídla. Doplnění a přestavba struktury sídla musí být směřována k vytvoření nových hodnot harmonie měřítka a vztahů v krajině. Nová výstavba a přestavby stávajících objektů

nebudou vytvářet prvky měřítkově, hmotově a barevně cizorodé venkovskému prostředí. Formy a architektonický výraz staveb budou posuzovány individuálně vzhledem k vizuálnímu projevu v krajině a ke kontextu s okolní zástavbou.

Na území CHKO Broumovsko nebylo žádné sídlo do této kategorie zařazeno.

Segmenty urbanizované krajiny. Urbanizované plochy větších sídel – území malých měst v CHKO zahrnující historické jádro, okrajové partie zástavby, výrobní a dopravní stavby a zařízení, kde v obrazu krajiny převládají civilizační (antropogenní) prvky a struktury – byly zařazeny do zvláštního pásma „segmenty urbanizované krajiny“ (SUK). V tomto pásmu je třeba uplatňovat ochranu krajinného rázu na základní (nikoliv zvýšené) úrovni, specifickým způsobem s ohledem na dané krajinné podmínky a na specifický charakter zástavby. V segmentech urbanizované krajiny je třeba zejména věnovat pozornost negativním dopadům výstavby na krajinná panoramata a na změny v siluetě měst a podporovat opatření odstraňující nebo minimalizující existující negativní projevy zástavby a využití území v krajinné scéně (negativní dominanty a negativní dominantní rysy krajiny).

Ochrana krajinného rázu se zde řeší především v rámci projednávání územních plánů eventuelně jejich změn. Důraz se při tom klade na zapojení zástavby do krajinného rámce a na uplatnění siluety zástavby v krajinných panoramatech. Na území CHKO Broumovsko bylo vymezeno pět segmentů urbanizované krajiny (Teplice nad Metují, Police nad Metují, Hronov, Meziměstí, Broumov).

Šonov. S územím Broumovska je spojen také jedinečný soubor barokních kostelů (tzv. „broumovská skupina kostelů“). Jedním z nich je kostel svaté Markéty v Šonově postavený v letech 1727 až 1730 podle plánů K. I. Dienzenhofera (Foto: Atelier V, 2010)

Součástí materiálu preventivního hodnocení je katalog všech sídel a lokalit se zástavbou, který obsahuje identifikaci daného LOsZ (obec, katastrální území), jeho zařazení do krajinného celku a krajinného prostoru (vč. stanovení pásma odstupňované ochrany krajinného rázu), soupis institucionálně chráněných hodnot v území, popis a charakteristiku celé lokality, popis vizuálního projevu zástavby (urbanistické struktury a charakteru zástavby) a následně

podmínky ochrany krajinného rázu v závislosti na kategorizaci sídla (ochrana struktury a charakteru zástavby), přičemž v případě dlouhých lánových vsí může celá lokalita se zástavbou náležet k více různým kategoriím.

3 Závěr

Předcházející úvahy a příklad konkrétního preventivního hodnocení krajinného rázu CHKO Broumovsko ukazuje možnou cestu diferenciací území a kategorizace sídel jako podklad pro jednání orgánů ochrany přírody a krajiny při rozhodování o výstavbě ve vesnických sídlech na území CHKO, která zohledňuje různorodost takových typů území lépe než obecná a mnohdy zbytečně přísná a svazující regulace celého území.

Jednoznačné zařazení každého sídla (lokality se zástavbou) do krajinného celku (KC) s jeho ochrannými opatřeními, krajinného prostoru (KP) s různými požadavky na přísnost ochrany krajinného rázu (pásma odstupňované ochrany) a kategorie dle jeho vlastních hodnot (urbanistických a architektonických ve vztahu ke krajinnému rámci) navíc představuje přehledný a dobře uchopitelný nástroj (forma katalogu krajinných prostorů a sídel a lokalit se zástavbou) použitelný jak při vlastním rozhodování, tak při argumentaci správy CHKO.

Authorities acting in the nature protection adjudicate very often the impact of the proposed design of new buildings in protected landscape areas. Standard material for their decision is often the preventive classification of landscape area. The unified regulation is problematic and sometimes even incorrect because the materials cover very large areas. The possibility of differentiated approach to the regulations of building works based on space and character differentiation of the particular area is shown in the example of Preventive classification of landscape character in protected landscape area Broumovsko (Atelier V, 2010). This approach takes care of the diversity of protected areas and specifies the protecting precautions really identified values digestedly.

Literatura:

- (1) BUKÁČEK, R. – CULEK, M. (2009). Vymezování oblastí a míst krajinného rázu a jejich charakterizace pro potřeby územního plánování. In: VOREL, Ivan – KUPKA, Jiří [eds.]. *Aktuální otázky ochrany krajinného rázu 2009*. Praha: Centrum pro krajinu.
- (2) HRONOVSKÁ, K. (2010). Problematika vztahu krajinných typů a struktury vesnického osídlení. In: *Člověk, stavba a územní plánování IV*. Praha: ČVUT.
- (3) HRONOVSKÁ, K. (2009). Různé způsoby regulace výstavby v CHKO (uvedeno na příkladu preventivního hodnocení CHKO Český les). In: *Člověk, stavba a územní plánování III*. Praha: ČVUT, s. 145–151.

- (4) KUPKA, J. (2009a). Regionální rozdíly – důležitý znak kulturně historické charakteristiky krajinného rázu. In ŠIMŮNEK, Robert (ed.), *Regiony – časoprostorové průsečíky?* Opera instituti historici Pragae Vol. 21. Praha. s. 38–46.
- (5) KUPKA, J. (2009b). Ochrana kulturní krajiny formou ochrany krajinného rázu. In: *Člověk, stavba a územní plánování III*. Praha: ČVUT, s. 109–118.
- (6) KUPKA, J. (2009c). Historická krajina a institut krajinného rázu. Možnosti ochrany dochovaných znaků historické krajiny formou ochrany krajinného rázu dle §12 zákona 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny. *Historická geografie / Historical geography* 35. 2009/1, s. 7–26.
- (7) KUPKA, J. – HRONOVSKÁ, K. – VOREL, I. (2009). Vyhodnocení krajinného rázu území ORP Trinec – údaje pro ÚAP a tříúrovňový podklad pro ochranu krajinného rázu. In: VOREL, Ivan – KUPKA, Jiří [eds.]. *Aktuální otázky ochrany krajinného rázu 2009*. Praha: Centrum pro krajinu, s. 20–23.
- (8) KUPKA, J. (2010). *Krajiny kulturní a historické. vliv hodnot kulturní a historické charakteristiky na krajinný ráz naší krajiny*. Praha: ČVUT.
- (9) ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ, K. (2011). Preventivní hodnocení území CHKO Broumovsko z hlediska krajinného rázu. In: *Člověk, stavba a územní plánování V*. Praha: ČVUT, s. 111–122.
- (10) VOREL, I. – BUKÁČEK, R. – MATĚJKA, P. – CULEK, M. – SKLENIČKA, P. (2004). *Metodický postup posouzení vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz*, Praha: N. Skleničková.
- (11) VOREL, I. (2006a). Krajinný ráz a jeho ochrana. 1. část – Charakter, ráz a identita krajiny. *Ochrana přírody* 61, 9/2006, s. 262–265.
- (12) VOREL, I. (2006b). Krajinný ráz a jeho ochrana. 2. část – Proměnlivost krajinného rázu – typické a rozlišující znaky. *Ochrana přírody* 61, 10/2006, s. 301–303.
- (13) VOREL, I. – KUPKA, J. – HRONOVSKÁ, K. (2008). Usměrnění stavební činnosti v CHKO a přírodních parcích na základě evaluace znaků kulturní a historické charakteristiky krajinného rázu (CHKO Český les). In: VOREL, Ivan – KUPKA, Jiří (eds.). *Aktuální problémy ochrany krajinného rázu 2007*. Praha: Centrum pro krajinu. s. 74–81
- (14) VOREL, I. – KUPKA, J. (2009). Metoda posouzení vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz. *EIA-IPPC-SEA XIV*, 2/2009. s. 7–14.
- (15) VOREL, I. – KUPKA, J. – HRONOVSKÁ, K. (2009a). Landscape character assessment at the regional level. *Journal of Landscape Studies* 2, 1/2009, s. 17–25.
- (16) VOREL, I. – KUPKA, J. – HRONOVSKÁ, K. (2009b). Preventive Evaluation of Landscape Characteristics and Scenery as a Basis for Regulating Construction in Protected Areas. *Journal of Landscape Studies* 2, 3-4/2009, s. 69–75.

- (17) VOREL, I. – KUPKA, J. – ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ, K. – VORLOVÁ, J. (2010).
Preventivní hodnocení území CHKO Broumovsko z hlediska krajinného rázu.
- (18) VOREL, I. – KUPKA, J. (2011). *Krajinný ráz. Identifikace a hodnocení.* Praha: ČVUT.

Kontakty:

doc. Ing. arch. ThLic. Jiří KUPKA, Ph.D.

Fakulta stavební ČVUT v Praze, Katedra urbanismu a územního plánování

Thákurova 7, 166 29 Praha 6 – Dejvice, jiri.kupka@fsv.cvut.cz

Fakulta životního prostředí ČZU v Praze, Katedra biotechnických úprav krajiny

Kamýcká 1176, 165 21 Praha 6 – Suchdol

Ing. arch. Ing. Kateřina ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ

Fakulta architektury ČVUT v Praze, Ústav urbanismu

Thákurova 9, 166 34 Praha 6 – Dejvice, strebl.hronovska@gmail.com

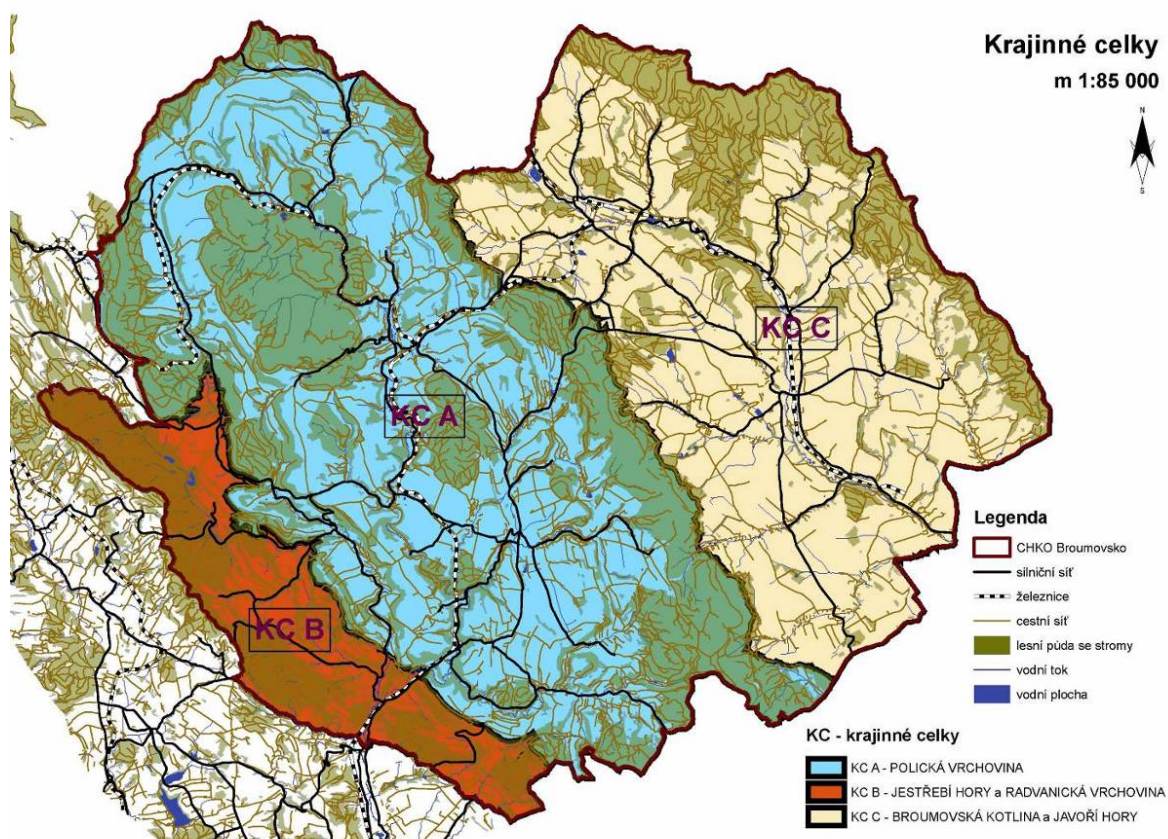
doc. Ing. arch. Ivan VOREL, CSc.

Fakulta stavební ČVUT v Praze, vedoucí Katedry urbanismu a územního plánování

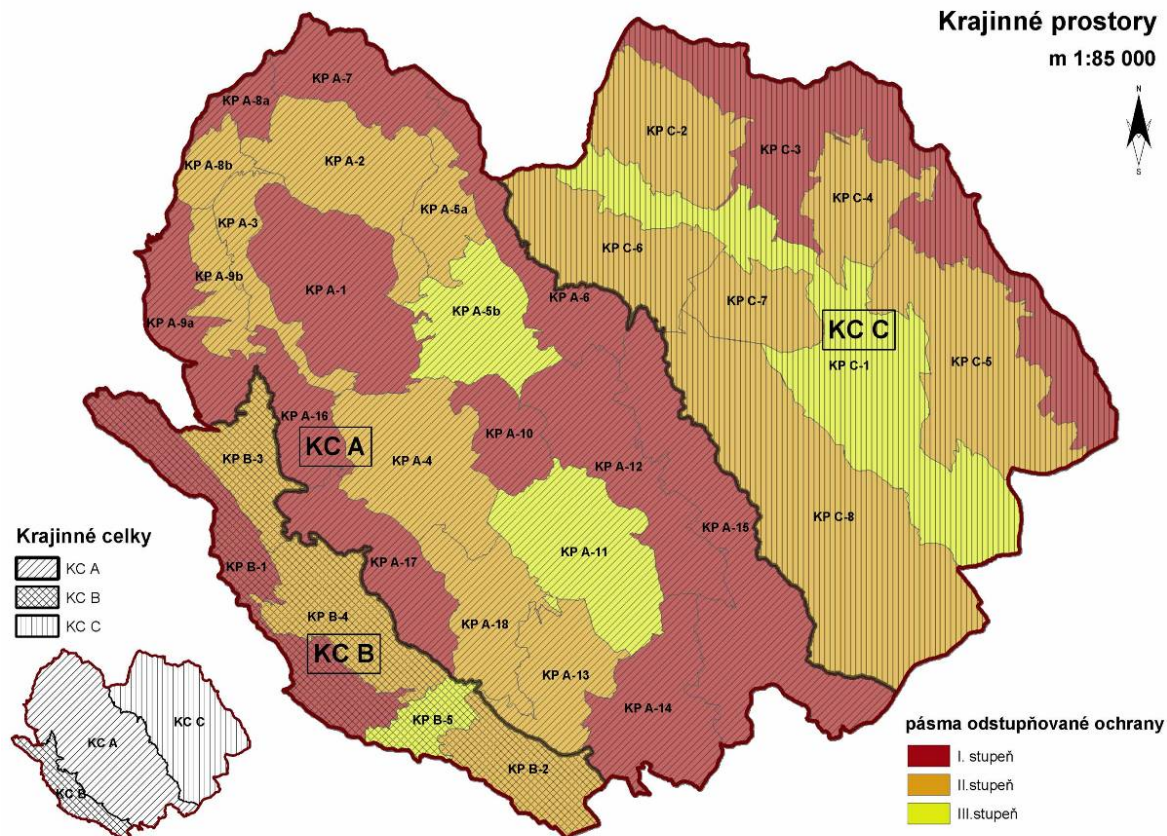
Thákurova 7, 166 29 Praha 6 – Dejvice, ivan.vorel@fsv.cvut.cz

Fakulta životního prostředí ČZU v Praze, Katedra biotechnických úprav krajiny

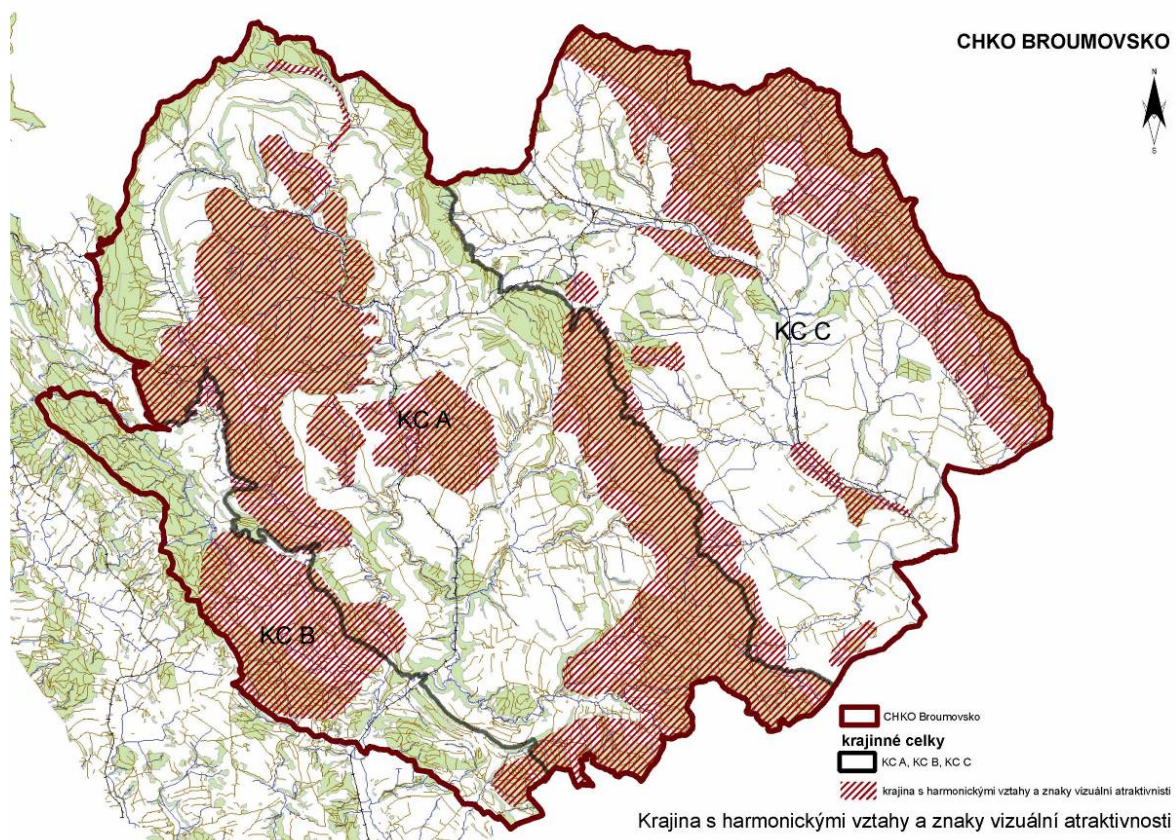
Kamýcká 1176, 165 21 Praha 6 – Suchdol

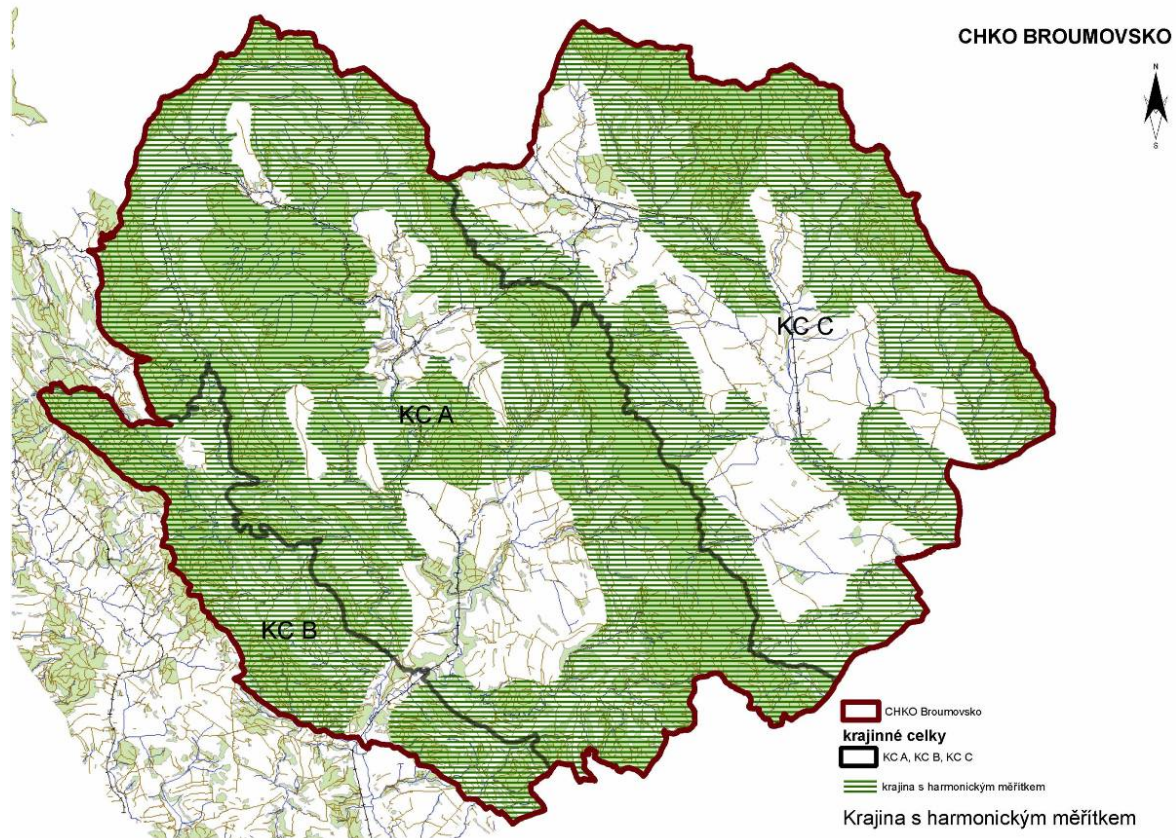
Vymezení krajinných celků A, B, C. (Atelier V, 2010)

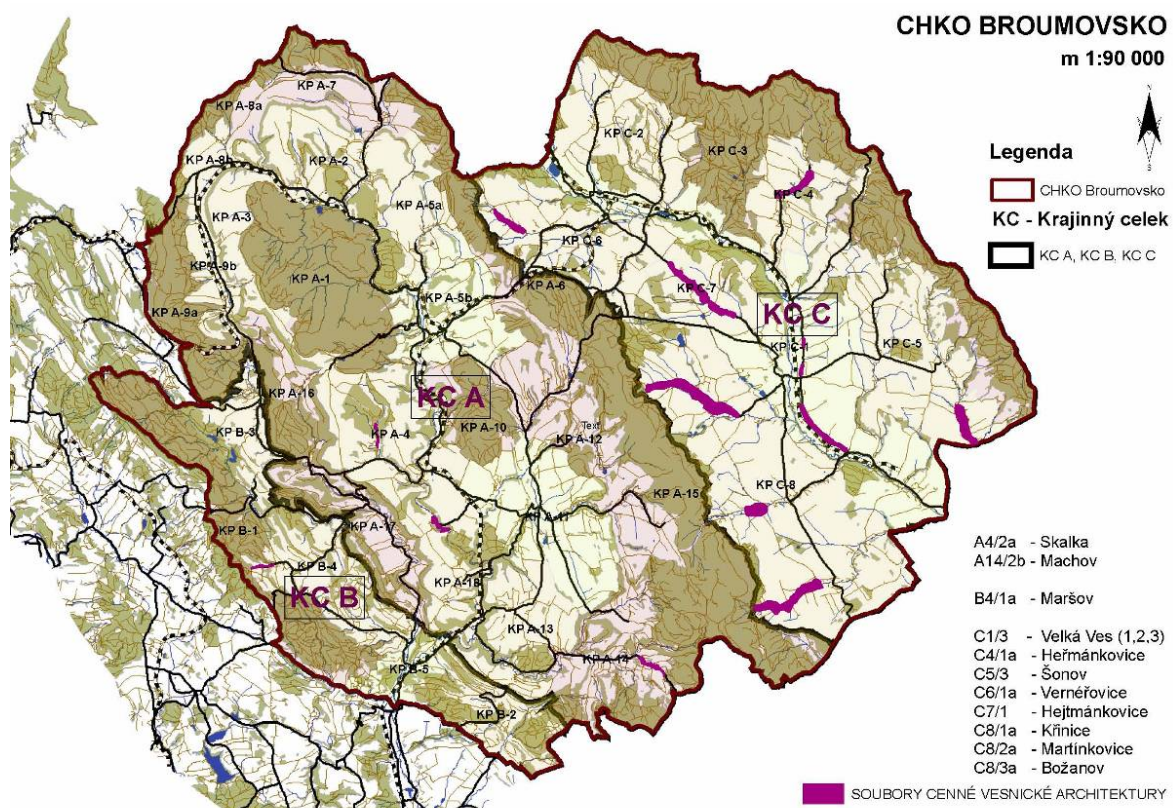
Vymezení krajinných prostorů vč. zařazení do pásem odstupňované ochrany. (Atelier V, 2010)

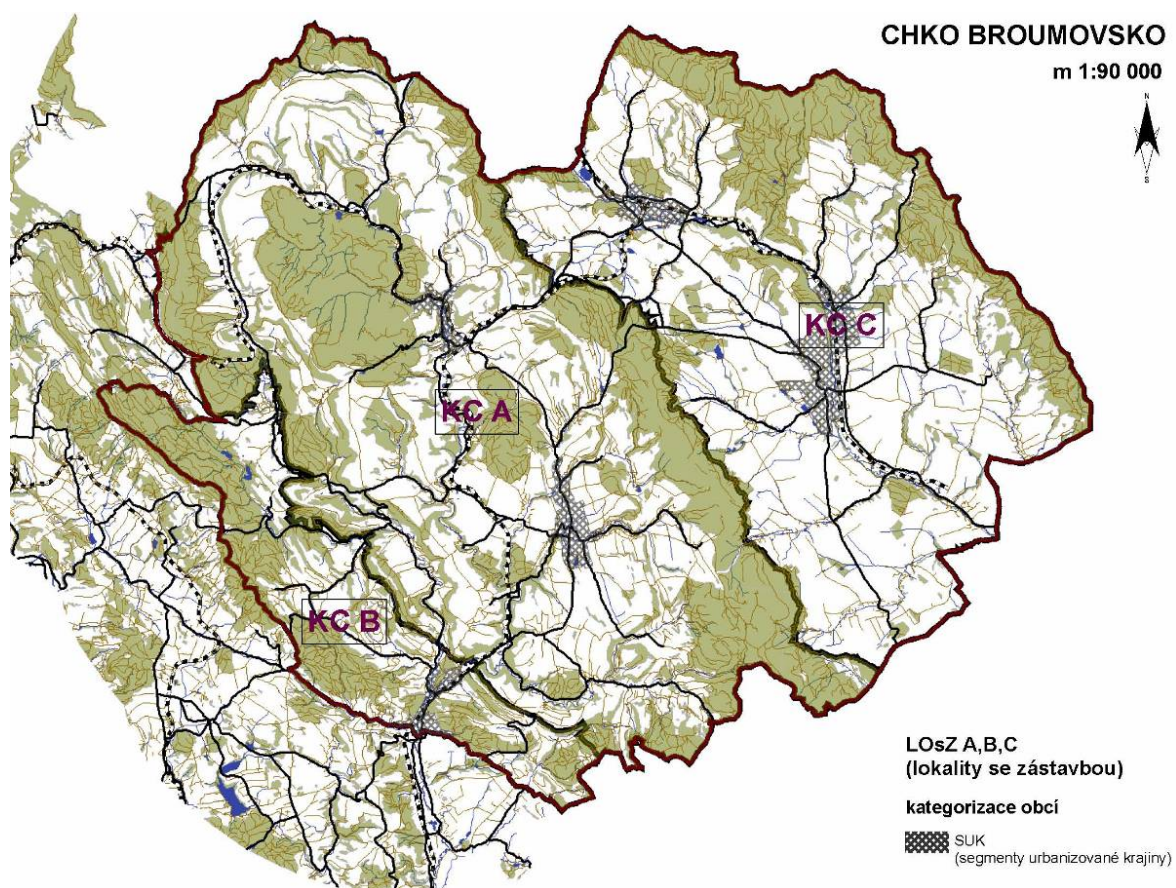
Krajina s harmonickými vztahy a znaky vizuální atraktivnosti. (Atelier V, 2010)

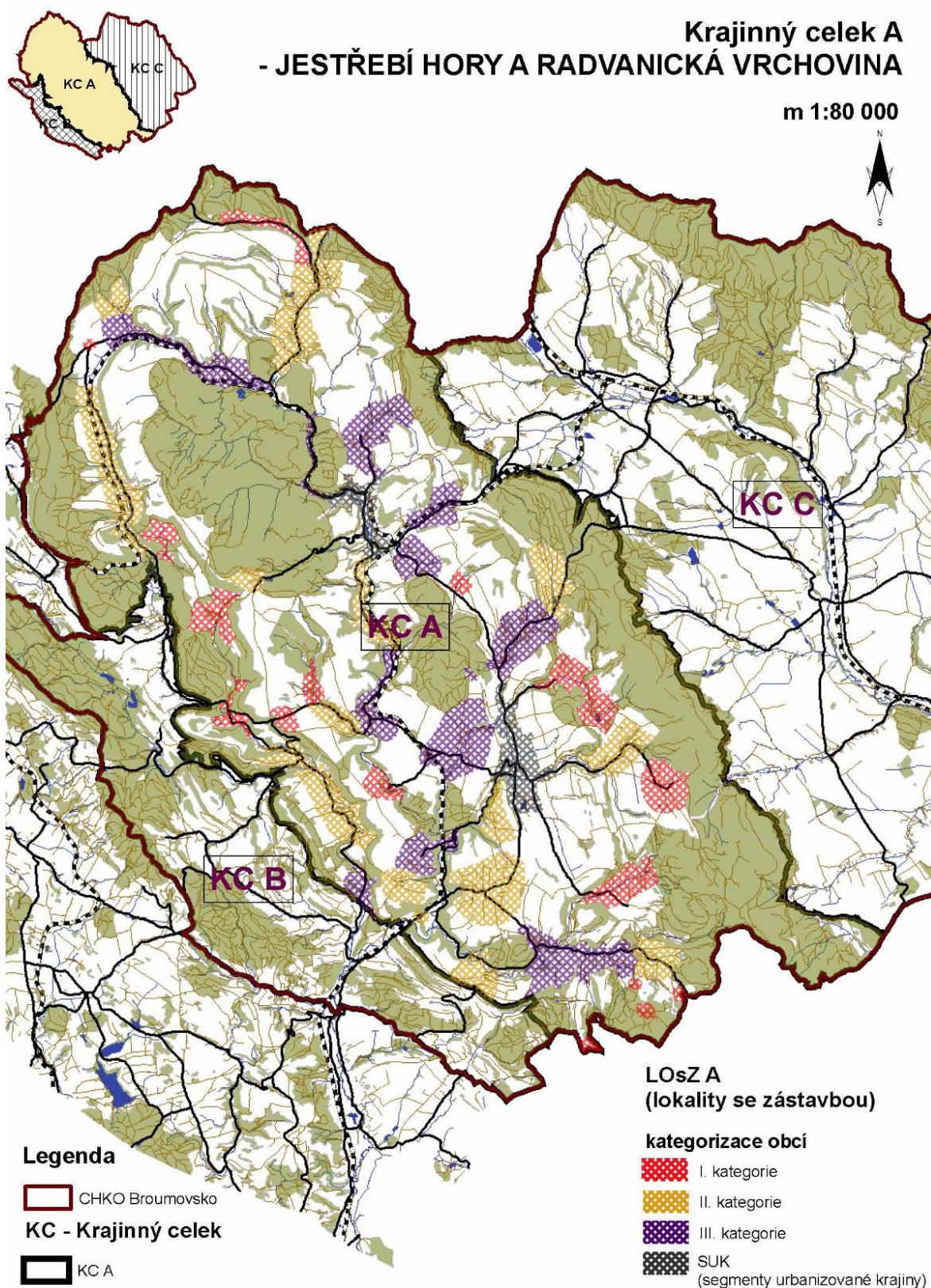
Krajina s harmonickým měřítkem. (Atelier V, 2010)

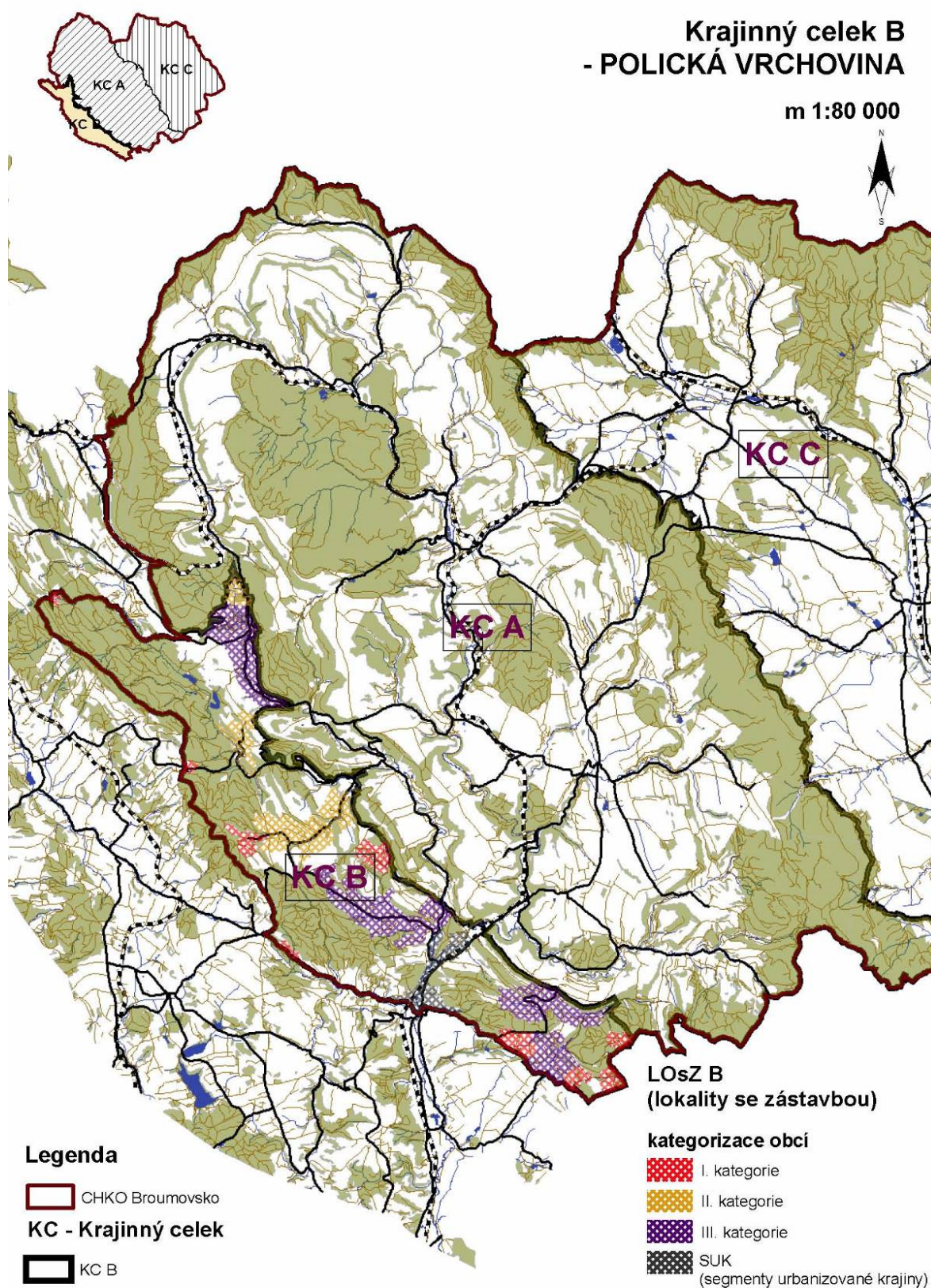
Soubory cenné vesnické architektury na území CHKO. (Atelier V, 2010)

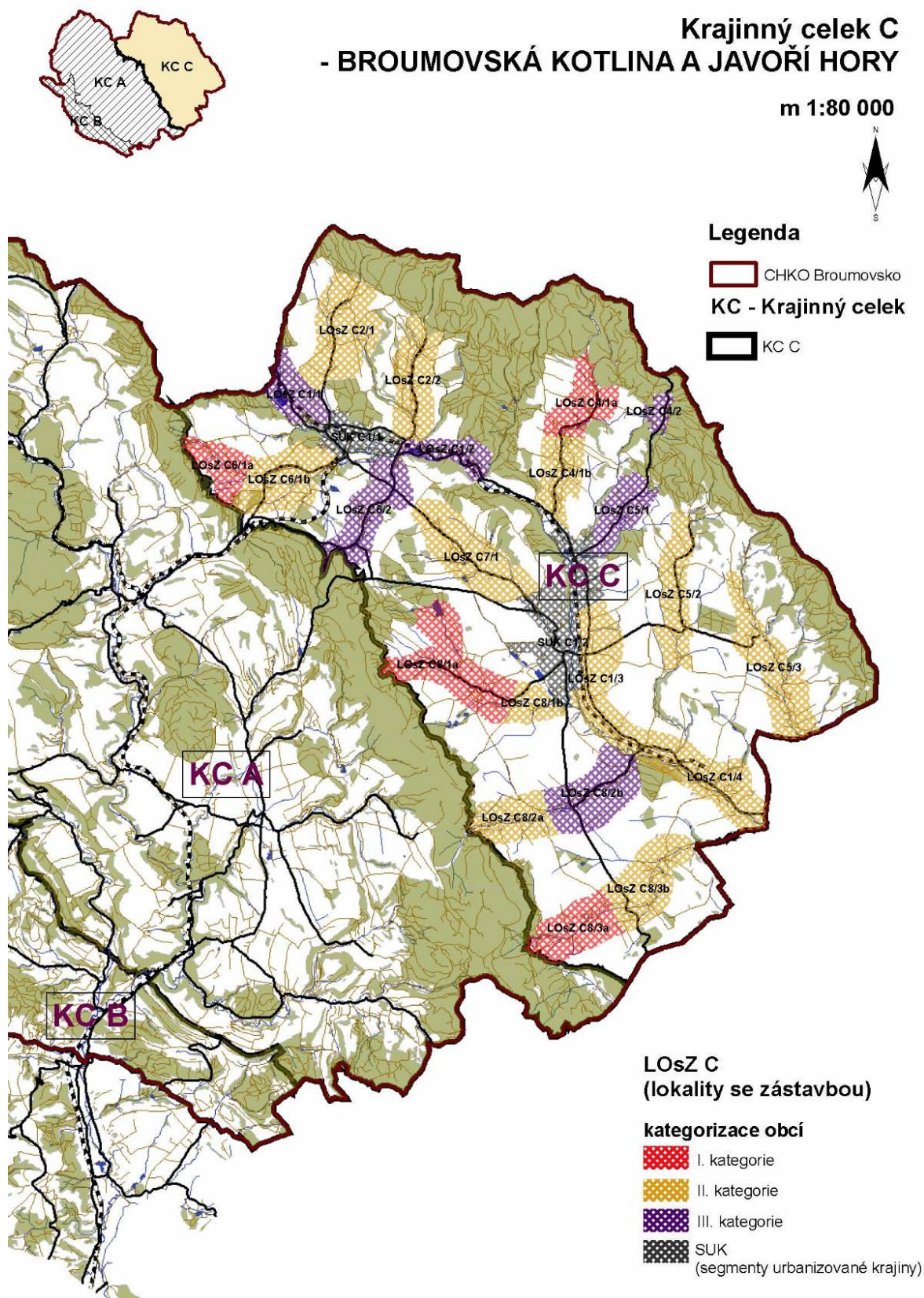
Segmenty urbanizované krajiny (SUK) na území CHKO. (Atelier V, 2010)

Kategorizace obcí a lokalit se zástavbou v krajinném celku A. (Atelier V, 2010)

Kategorizace obcí a lokalit se zástavbou v krajinném celku B. (Atelier V, 2010)

Kategorizace obcí a lokalit se zástavbou v krajinném celku C. (Atelier V, 2010)

Zamyšlení nad vztahy sídla a jeho krajinného rámce a jejich ochranou

(Reflections on relations between settlement and its landscape framework and on their protection)

Roman Bukáček

Krajina je prostor, ve kterém se odehrává příběh. Je to divadelní scéna, která má své aktéry a která se odehrává v různě uspořádaných a různě využívaných kulisách. Aktéři buď procházejí, nebo zůstanou a zanechají čitelnou stopu. Příběh sám o sobě nemá konec, neznámý je i začátek a scéna se mění podle tohoto příběhu. Každý, byť jen drobný, účastník tohoto příběhu se podílí na celkovém obrazu a projevu.

Krajina je prostředí, ve kterém živly vytvořily prostor, jež má takovou povahu, že v něm lze pozorovat život. Ten si tvoří místo svého záměru a místo své existence. Proto je krajina soubor jedinečných míst různé povahy, a při jejich vnímání vždy záleží na zvoleném úhlu pohledu. K poznání celého děje není třeba být polyhistorem a přetekat vzdělaností, stačí mít dostatečnou vůli se vcítit do celého děje, poslouchat, dívat se a třeba se ho i zúčastnit. Celý děj je jako tanec. Vše se chce projevovat a vše reaguje vzájemně na sebe. Zvolený úhel pohledu je zásadní pro uvědomění určitých souvislostí, stejně jako je zásadní na něm nelpět. Krajina se pak může jevit jako příroda, cesta, scéna, místo, děj, prostor určitého zájmu, ale i jinak.

Lidé tvořili společenství, aby mohli spolupracovat a spolu se rozvíjet. Jeden ovlivňoval a stále ovlivňuje druhého. Spolupráce je základním kamenem vzniku společenských entit (spolupráce je i na počátku vzniku demagogie a diktátorství, je však zneužita). Proto také asi vznikla potřeba vytvořit sídlo. To je vždy umístěno do nějakého místa v krajině a to má svůj charakter a vztahy. Každé společenství navíc má svá pravidla. Sídlo tato pravidla manifestuje ve svém uspořádání a vztahu k okolí. Sídlo je děj, cesta, člověk, tvorba, rozvoj. Opět záleží na úhlu pohledu. A prosím netrvejte na něm.

Jedno je však společné pro krajinu i sídlo. Obraz. Obraz daného okamžiku. Je možné jej vidět, procítit, prohmatat. Jsou v něm patrné všechny vnitřní vztahy a je vidět jejich manifestace v podobě objektů či jevů. Podobně jako obraz umělcův, je i tento výslednicí snažení a spolupráce člověka a přírody, nebo naopak destrukce a vymezování se vůči něčemu nebo čemukoliv. Sídlo a krajina jsou sdělení všeho, co je vytvořilo.

Obraz sídla v krajině je velmi důležitým sdělením nejen pro návštěvníka, ale zejména pro ty, kteří jej teď vytváří. Na jejich pochopení, přístupu, spolupráci závisí jeho podoba v budoucnosti. Je důležité jej chránit ne proto, že je vidět, ale proto, že vyjadřuje vztahy, jejich potenciál, kvalitu, zpětnou vazbu a zpětně ovlivňuje pocity. A na tom závisí kvalita života. Když vidíme krásnou tvář člověka, cítíme se oblaženi. Když však vidíme člověka, v jehož tváři je mnoho výrůstků a deformací, cítíme lítost a mnoho z nás se odvrátí. Stejně pocity jsou i tam, kde sníme

své sny, kde přebýváme, kde hledáme přátelství a spolupráci. Sídlo, kde není spolupráce a přátelství nežije, je jeho obraz deformován řadou nevhodných prvků.

1 Sídlo a jeho krajina, vztahy

Lidská sídla jsou nedílnou součástí krajiny a jejich zasazení do krajiny a vývoj po staletí z nich dělá významný, trvalý krajinotvorný prvek ovlivňující nejen vlastní urbanizovaný prostor, ale zejména krajinu kolem, kterou využívá od nepaměti ke své obživě i odpočinku. Sídlo bylo vždy s krajinou ve vztahu, který byl na jednu stranu dosti patrný (tvar plužiny, komunikace, stavby v krajině aj.), a na druhou stranu věděný či tušený (vlastnictví, místa poskytující odpočinek, duchovní či tajemná místa, výjimečnost a chápáná hodnota objektů či jevů apod.). Vztah sídla a jeho krajiny byl vždy koherentní. Jedno ovlivňovalo druhé ve vzájemné interakci. Na každou změnu vždy následovala reakce v podobě zpětné vazby a to již od vzniku vztahu. Necitlivé odvodnění způsobilo třeba až nedostatek vody, necitlivé odlesnění změnilo větrné podmínky a vodní režim v krajině, ale také změnu obsahu anorganických látek v půdě a tím i změnu kvality půdy. Citlivý výběr pozemků s optimální expozicí a s optimální ochranou vedl naopak k vyšším výnosům, respektování přírodních podmínek při založení sídla vedlo k jeho postupnému rozvoji.

1.1 Interakce sídla a krajiny, přírodní charakteristika

Představíme-li si, že vzájemný vztah sídla a krajiny se odehrává v určitém vlnění, pak zákonitě musíme dojít k pravidlu, že působení sídla se odehrává v mnohem kratších vlnových délkách s četnější frekvencí než působení krajiny. Z pohledu krajinné ekologie je sídlo disturbančním činitelem vytvářejícím soubor trvalých i nahodilých disturbancí. Což opět úzce souvisí s vlnovou délkou představující frekvenci tlaku na krajinné prostředí. Disturbance představuje tlak měnící dosavadní vztahy a zákonitosti a je buď soustavná, opakovaná v určitých intervalech, nebo jen jednorázová. Její dopad je pak buď trvalý, nebo dočasný, což závisí na stabilitě (odolnosti) narušovaného. Je-li jeho stabilita vyšší než samotný tlak, pak narušovaný odolává, nebo má tendenci se vracet do původního stavu. Proto když člověk opustí krajinu, ta respektuje základní vztahy vyplývající z přírodních podmínek a postupně vyrůstá les, vrcholné stádium naší přírodní krajiny. Z pohledu činitele je disturbance ze strany sídla vždy antropogenní (např. trvalé využití krajiny, zábor půdy, odlesnění, odvodnění, pastva...), zatímco ze strany krajiny je přirozená (přírodní – např. zemětřesení, povodeň). Trvalé působení vytvoří postupem času vyladěnou vzájemnou interakci, vztah. Vyladění je nutné, neboť vede k obecnému udržitelnému prospěchu (nejen k ekonomickému). Minimalizuje ztráty a maximalizuje prospěch vycházející ze spolupráce. Vzniká ideální stav. Obyvatelé sídla se s krajinou a sídlo tento stav vyjadřuje harmonickými vztahy, které je možné zachytit bližším zkoumáním. Krajina dostane svou typickou texturu i strukturu, jež je udávána vztahy a jejich kvalitou a která je typická proto, že je stabilizována. Sídlo získá svůj typický

obraz, který vytvoří jeho vnitřními vztahy i vztahy vůči krajině a který je typický proto, že je stabilizován. Cítíme, že jde o harmonický vztah, který je vyjádřením prospěšné spolupráce napříč mezi aktéry. Ideální stav nevyjadřuje však dokonalost nebo ideální krásu. Je jen výslednicí vzájemného působení sídla a krajiny v určitém bodě, kdy se dlouhé vlny krajiny a krátké vlny sídla potkají a vytvoří stabilizovaný oboustranně prospěšný vztah. Takový vztah je harmonický, ne však rigidní, tedy neměnný, je životaschopný, a proto rozvíjející se.

Vztah krajiny a sídla je stejný jako komunikace mezi lidmi navzájem. Komunikace dvou neznámých lidí buď vede ke spolupráci a k pochopení, nebo k nepochopení a destrukci. Je-li komunikace vedena ke spolupráci, je vztah harmonický a postupně se vyladí. Opak způsobí odpor, aroganci a souboj dvou osobností a těžko se vyladí. Výsledkem je nepochopení. První přináší obecný prospěch všem zúčastněným, druhé je destrukcí vztahů a nevede k prospěchu. Prospěchem nemyslím materiální zisk nebo zisk moci. Ten je dočasný a nepřináší udržitelný růst. A přirozený život chce růst.

Harmonický vztah vytváří vzájemná úcta a respekt vedoucí k porozumění a spolupráci. V krajině je to úcta ke krajině, mezi lidmi jejich vzájemná úcta. Člověk je jedinec a chce si užít svoji individualitu. To je v pořádku. Je tvořivý, proto je životaschopný. Avšak za normálních okolností se cítí nejlépe, je-li prospěšný a vyladěný ke spolupráci. A spolupráce je sdílení informací.

1.2 Interakce sídla a krajiny, historická charakteristika

Krajinný ráz je vyjádřením všech existujících vztahů mezi aktéry, jenž krajinu tvoří, je jejich vizualizací. Vztahy však nechtějí být pořád stejné, mění se, rozvíjí, jsou pozvánkou pro vznik nových, které se postupně vyladí. Je to nezastavitelný proces. Jiný ráz měla krajina před stoletím a jiný má dnes a je to zcela logické a přirozené, vyjadřuje to vývoj a růst. Prospěšné, osvědčené a tím životaschopné zůstává, vše, co toho není schopno, se vytrácí. Manifestace vztahů, které se na sebe postupně vrství a berou konkrétní podobu, však stále připomíná vztah k počátku. Každé období nese určité znaky, které jej reprezentují, a ty se pak uplatní v určité vrstvě. Krajinný ráz je vyjádřením celé posloupnosti dějů zanechávajících konkrétní vztahy a tím i konkrétní obraz. Stejně tak to platí pro obraz sídla v krajině.

Vztahy se změnou zdokonalují, přetváří do jiných, nejsou stálé a rigidní. Existují, dokud jsou vyhovující a vedou k růstu entit, které vztah vytváří. Na základě toho se mění i krajinný ráz a to je přirozená manifestace života.

1.3 Interakce sídla a krajiny, kulturní charakteristika

Z tohoto pohledu jsou stará sídla v dokonalé jednotě s krajinou i uvnitř sebe. Tedy za předpokladu, že v nich žije člověk, který vztahy aktivně vytváří a který zde není na rekreaci, který zde žije. Avšak česká krajina trpí do jisté míry velkou deformací přirozených a stabilizovaných vztahů. Současné vsi chybí pravidelný nádech a výdech, kdy na jaře vyrazí obyvatelé vsi do polí, aby zaseli, a během roku se lopotí, aby na podzim sklídili a radovali se.

Dnes je takový přístup považován za něco neobvyklého či exotického a alternativního. Potravinu vyrobené přirozenými postupy, které byly dříve normální, jsou dnes bio. Normální jsou uměle vyrobené. Jak může být zdravé mléko s minimální trvanlivostí několika let? Zemědělec je buď traktorista, nebo ošetřovatel hospodářských zvířat. A nikdo nechce být zemědělec. Společenský žebříček tuto roli neumí zařadit asi proto, že se ztratil pojem sedlák i jeho selský rozum, podobně jako z města vymizel pojem měšťan a jeho hrdost. Hrdí byli oba. Jeden na svou práci i místo a druhý na své město a své postavení. Oba stabilizovali vztahy. Byli příčinou životaschopné změny. Dnes však panuje ekonomicko-lobbistický diktát a ten přináší stres a vytváří jednostranně prospěšné vztahy. Ale kdo z lidí dnes zhluboka a pravidelně dýchá a žije bez toho, že by se niterně trápil tím, co bude? Přitom smát se a dýchat je dobré pro život.

1.4 Interakce sídla a krajiny, měřítko

Interakce krajiny a sídla probíhá vždy v určitém měřítku. Měřítko je zde vyjádřením proporcí času a prostoru a konečného objektu. Nejde tedy jen o velikosti, vzdálenosti, ale i časovou souslednost. Vývoj vztahů není generován pouze z vnitřní vazby sídla a krajiny, ale je ovlivněn řadou vnějších vlivů na úrovni regionu, státu či dokonce celého kontinentu. V současné době jsme svědky globální změny ve společnosti napříč kontinenty. To se projevuje v růstu vzájemné komunikace se vzdálenými místy, ve změně chápání vzdáleností, centralizovanou unifikací a standardizací napříč kontinentem, sdílením způsobu života, přenosem značeného množství látek a organismů atd. Tato změna má samozřejmě vliv na konkrétní stát, jeho regiony i na jednotlivá místa. Na základě ní se mění se i vztah člověka a krajiny. Řada vsí již nehospodaří ve svém okolí a jejich krajina je obdělávána z jiného místa. Mění se chápání tradičního pojmu vesnice. Vzniká zástavba, která ztrácí kontext s krajinou již od počátku svého vzniku. Krajina představuje kontrast ekonomického zájmu a rekreačního využití. Chybí soulad mezi aktivitami a živelný rozvoj je řízen dotacemi. A lze ve výčtu stále pokračovat, tak velká změna to už dnes je. Není však první. Změny tohoto rozsahu se děly i v minulosti. Jednoduše to lze rozsahem přirovnat ke stěhování národů. Globální měřítko mění vztahy na úrovni státu, regionů i míst. Proporce v tomto měřítku ignorují místní měřítko vztahů a jejich význam. Jak jinak si vysvětlit existenci halových objektů o půdorysu několika hektarů na okraji vsi, která má tu smůlu, že je v blízkosti důležitého tahu, nebo instalaci souboru větrných elektráren nazvaných nadneseně větrný park o celkové výšce 150 m u vsi vynikající dominantou kostelní věže o výšce 25 m, která je dnes pouhým trpaslíkem? Drobný řemeslník opustil dílnu a dojíždí do fabriky, ta se stala součástí nadnárodního koncernu, místní obchod koupil řetězec, který jej zásobuje zbožím ze všech koutů Evropy. S tím vším se pere neutuchající touha českého malozemědělce v nás lopotit se na zahrádce a mít pocit spjatosti s krajinou vydobýváním drobných výpěstků, mít zahrádku, tvořit kolonii zahrádkářů. Přitom tyto plody mají nezměrnou cenu, za kterou by si totéž v maloobchodě nikdo nekoupil. Ale to je jen příklad za všechny.

Měřítko státu má podobný globální dopad a zejména dnes, kdy celé státy podléhají nadnárodním lobby, centralizaci moci a globálnímu vyjádření eurokultury. Doba, kdy země a její vnitřní vztahy podléhaly určitým specifikům a rozmarům královského dvora, je bohužel ta tam. Státní vliv je však stále důležitý, neboť stanovuje rozvoj celku. Diktuje nadregionální cíle spojující aglomerace, řeší státní politiku a státní koncepcce. Regiony jsou na tom dnes o něco lépe. Vznikly kraje a i přes kostrbatost jejich vymezení se snaží vyzdvihnout odlišnost, znaky, které kraj dělají krajem na obhajobu své existence. To se pak projevuje i v sídlech, jejichž samospráva je dostatečně aktivní a získává finanční i morální oporu pro vytváření nových veřejně prospěšných vztahů. To však často sklouzává k bezúčelným až udivujícím projektům, jimž chybí to hlavní, životaschopný rozvoj. Ten není závislý na dotacích a umělém udržování, ale na přirozeném rozvoji a neutuchajícím zájmu či potřebě.

Měřítko místa především vyjadřuje vztah místních k místu samotnému, rozsah toho, co zde dovolí, i zhmotnění jejich snů a přání. Charakter místa tvoří vždycky jeho příběh a ten se může lišit podle toho, z jakého úhlu je příběh chápán. Jedině v místním měřítku lze pochopit osobní kouzlo obyvatel, jejich zaměření i vztahy. Kde je aktivita, tam jsou vidět životaschopné vztahy i objekty. Kde převládá lhostejnost a pohodlnost, tam to spí a čeká na probuzení. Na místních záležitostech, do jaké míry podlehnou převažujícímu globálnímu trendu.

Není tedy jediné měřítko, je to vždy soubor mnoha měřítek a jejich odhalení je závislé na volbě na úhlu pohledu.

Člověk má dnes především problém v orientaci v bezbřehé nabídce čehokoliv. Podobně se ztrácí ve spleti silničních přivaděčů, nadjezdů a podjezdů a to mu zákonitě bere pocit bezpečí a jistoty a vzniká další stres. Změť vztahů různého měřítka má však velký vliv i na chápání hodnot. Několika-hektarová hala se u významné komunikace stává normou, větrná i fotovoltaiická elektrárna se pomalu stává tradiční součástí venkovské krajiny stejně jako scelené zorněné bloky s halami venkovských JZD, okraje venkovských sídel bude vytvářet stejná sídelní kaše jako na okrajích měst, jen v jiném měřítku. Je to důsledek současného „moderního“ vztahu s krajinou. Úplně normální člověk ztrácí kontakt se svou originalitou a mladý člověk se stává obrazem televizních reklam a časopisových idolů. Vzniká nový pojem, který bych si dovolil nazvat celebritismus. Výslednicí je chaos, neuspořádanost, neukotvenost vztahů i jejich měřítka a nakonec i obraz sídla plný objektů, které se hádají o své místo. Jenže život chce přesný opak, spolupráci a stabilitu a růst.

1.5 Sídlo a jeho charakter

Dovolím si zůstat v úhlu pohledu, který jsem zvolil již na začátku tohoto příspěvku – ve vztazích. Považuji tento pohled za důležitý, neboť vztahy jsou příčinou kvality krajinného rázu území i obrazu sídla v krajině. Nakonec bez vztahů nikdo nepostaví ani dům, nezorá pole, ani nevysadí strom, nezaloží město, nestane se sedlákem ani měšťanem. Vztahy jsou definicí života. Existují-li dva lidé, chtějí spolu komunikovat, sdílet informace. Stejně je to u budov, objektů v krajině i celých sídel. Vždyť cesta je komunikace a spojuje dvě sídla. Obchod je komunikace a vytvářel města. Život v krajině je komunikace s ní.

Díky vztahům existuje chalupa či dům, jak je známe, a díky vztahům existuje osídlení, jak jej známe. Zatímco dům staví rodina, která vzniká díky vztahu muže a ženy, jeho umístění volí díky vztahu k danému místu, jeho charakter volí dle vztahu k bydlení, sídlo staví skupina, jejíž vztah vybudoval potřebu vzniku sídla. Vztah je příčinou a vše ostatní jeho následkem. Přirozené vztahy vznikají na základě přirozených vazeb a spontánní potřeby. Moc takové vztahy deformuje, ohýbá.

V nedávné době se město obohatilo o panelová sídliště bez kontextu k normálnímu životu. Posílila se anonymita, ale anonymita nebuduje vztahy, posiluje lhostejnost. To je pro režim postavený na moci přece ideální stav. K tomu již stačilo instalovat do každé domácnosti dostatečně silné médium vytvářející iluzi ideálního a spokojeného života, televizi. Citlivější jedinci začali valem skupovat chalupy na vsi v dostupném okolí města. Ves je tedy nutné též dostat pod kontrolu a možná proto vznikaly zástavby bytovek a výstavba socialistických více generačních tvrzí s hlubokými sklepy snad pro domobranu. Obývacím místnostem vévodila v místě, kde by stál oltář, televize vytvářející na vsi stejnou iluzi spokojeného života. Co se dělo s městem a se vsí? Doposud je to dobře patrné. Na okrajích vsí se stavěly bytovky, unifikované zemědělské areály, prefabrikované domy obohacené lidovou tvořivostí, protože slovo architekt patřilo mezi buržoazní póvl, silážní jámy, sila; jemná po staletí stabilizovaná zemědělská krajina byla přeměněna na výrobní podnik. Obraz vsi získal kontrast dominanty kostela nebo kaple s hydroglobem či silem, jeho okraji vévodil zemědělský areál. Zástavbu tvořil kontrast po staletí sladěných domů (a tím nemyslím jejich architektonický výraz, ale vztahy) a novodobých tvrzí s brizolitovou, převážně šedivou fasádou. Stará tradiční zástavba chátrala a přibývala postupně zástavba připomínající více rekreační domy na Jadranu. V této době se významnou měrou uplatnil dopad deformovaných vztahů ve městech. Obyvatelé městských sídlišť atakovali vsi a kupovali chalupy (ty byly již stejně k nepotřebě, odepsané) a s romantickou láskou je doslova vymazali. Díky tomu se zachoval na mnoha místech tradiční obraz vsi dodnes. Paradoxní však je, že to nezabránilo jejímu úmrtí. Vznikl tak obraz chalup až nepřirozeně udržovaných s městsky upravenými zahrádkami, jejichž vzhled podléhal módním vlnám často vycházejícím v časopisech, jako byl Chatař a chalupář.

90. léta minulého století představují živelný společný nádech celého národa. Není divu, že tomu odpovídá i výstavba tzv. podnikatelského baroka s vyumělkovanými prvky z různých stavebních slohů zasazených do zcela odlišného až udivujícího tvarosloví a funkce. Na okrajích vsí i měst vznikaly první živelné zástavby domů, které postupně díky ekonomickému tlaku developerských řetězců dostaly postupně podobu unifikovaného prostorového uspořádání připomínajícího na letecké fotografii vzhled plošného spoje. Na okraji města vznikala obraz suburbie, který odpovídal sídlišti na ploše, budující tytéž deformace vztahů jako v sídlišti panelových domů – anonymitu a lhostejnost, kdy soused nechce znát souseda. Horší však v tom, že zde chyběly služby, které sídliště i přes jeho nízkou kvalitu života běžně poskytovalo – obchod, školka, škola, kadeřník, hospoda... Způsob života podléhal v těchto místech téměř výhradně módním trendům diktovaným televizí a vlajkovými časopisy životního stylu. Přitom se sem lidé stěhovali především proto, aby unikli stejnému problému

panelových sídlišť... Město bylo v okrajích navíc postupně doplněno mohutnými halovými objekty skladišť a architektonicky neuspořádanými objekty nákupních center připomínajících spíše stavebnici v nadživotní velikosti než prostor vyzývající k odpočinku a tvůrčímu životu. Vznikl tak unifikovaný model chrámů konzumu.

Zatímco v minulosti byl obraz každého města jedinečný, je ten dnešní vlastně všude stejný. Historická centra jsou „obalena“ hradbami plechových hal a sklobetonových chrámů konzumu a office center rozličné velikosti barev. Reklamní slogany „hulákají“ na přijíždějící auta, autobusy a vlaky i příchozí hesla, ve kterých je zakódován jediný vzkaz, kupujte. Média, reklama a vlastně nakonec styl zástavby ujišťují dnešního člověka v tom, že se všechno dá koupit včetně štěstí, zdraví, lásky a spokojenosti. Šťastný je ten, kdo bydlí na okraji města nebo vsi v domečku určitého katalogového čísla s prefabrikovaným trávníkem na míru (stačí jej roztáhnout jako koberec), který může sekat pravidelně právě touto sekačkou za výhodnou cenu. Není lepší potěšení než sedět u grilu a grilovat na prefabrikovaném palivu zapáleném speciálním podpalovačem strojově upravené potraviny. To je obraz dnešního životního stylu namalovaný v časopisech a letácích ve schránkách. Obraz sídla se deformoval. Už není sídlo a jeho krajina. Je jenom sídlo. Je jenom krajina. Oni spolu ztratili vztah. Ti lidé od grilu se nepůjdou projít do krajiny, aby cítili její sílu a krásu. To co zbylo, jsou vlastně vztahy, které ztěžují moderní život. Prší, je moc teplo, povodně, sucho apod. Je nutné budovat suché poldry, pořádně umravnit řeky a potoky betonovými koryty. Do krajiny proniká fitness, mnoho přírodních součástí krajiny se stává přírodní tělocvičnou, vznikají valem cyklistické trasy, asfaltové cesty pro bruslaře, lezení po skalách se stalo velkou módou a málokterá skála vhodná k lezení není „oplácána“ magnéziem, golfová hřiště, v okrajích měst jsou vidět bězci...

Obraz města i vsi je dnes vyjádření deformace přirozených vztahů. Ale nic není špatně. Je to přeměna, kterou jsme si chtěli společně zkusit a které jsme všichni svědky. Někdo více, někdo méně, ale všichni jsme ji živilí svým přispěním.

Používám minulý čas ne snad proto, že by to už nebylo takto, ale proto, že teď sedím v budoucnosti a vidím, že to není životaschopné. Buď se to vyladí a bude to dobré pro život i rozvoj, nebo rozpadne. A snahy o vyladění už jsou vidět na každém kroku. Lidé si vzpomněli, že je krajina, že je místo a že jsou lidé. A znovu zkouší spolupracovat a znovu zkouší navázat vztahy. Ale jak jim to chybí, snaží se o to velmi překotně, jako je překotná celá tato doba plná extrémů.

Proč vlastně lidé valem opouští město a zejména panelové domy? Je to díky jejich vztahům – město je anonymní a netvoří komunity, město neposkytuje dotek země prostřednictvím práce s půdou, neposkytuje ani prostor, neboť vlastně dnes nedýchá, ale dusí se, nedává pocit sounáležitosti s krajinou. Jenže těmto lidem nikdo nenabídl nic lepšího. Jsou zavření na okraji měst, kde jsou tytéž problémy a zesílené nutností do města dojíždět. Chybí jim odvaha město skutečně opustit.

2 Ochrana obrazu sídla i jeho krajinného rámce

Vycházíme-li z počáteční úvahy a z faktu, že sídla utváří krajinný ráz řady míst krajiny České republiky, musíme chtít nechtít přistoupit k jejich kvalitativnímu hodnocení a ochraně jejich typického obrazu v krajině. Jenže jaký by měl obraz sídla v krajině ve skutečnosti být? Nechceme-li se stát arbitry vkusu a estetiky, musíme přijmout fakt, že každý obraz v krajině je reflexí na aktuální vztahy. Vztahy k minulosti, přítomnosti i k budoucnosti. A dále fakt, že to není špatně. Současná doba generuje stres, je těžké se v ní orientovat, neboť je chaotická, ale pak i obraz sídla musí být zákonitě podobný. Vedle dochované roubenky připomínající stavbu ze skanzenu je městská zahrádka s konifery a pokusy o zahradní architekturu. Vysoké silo se pere s věží kostela o nejvyšší bod sídla. Než se člověk dostane k historickému jádru Pardubic, kde se zastavil čas, musí absolvovat orientační jízdu řadou frekventovaných komunikací. Staré Město pražské i přes svůj dochovaný ráz původní zástavby připomíná spíše pouť nebo cirkus. Tzv. Jizerská magistrála připomíná více závody v turistice, cyklistice a běhu všeho druhu a je takovým horským stadiónem. Převážná většina atraktivních z měst dostupných vsí dnes slouží především k rekreaci a chalupy, kde žili hospodáři a drobní řemeslníci, jsou ve všední pracovní den zamčeny. A pořád se jedná o vztahy. Ty jsou však současným konzumním přístupem značně deformovány, neboť jejich existence nevychází z udržitelné a životaschopné podstaty. Je postavena na subvencích, dotacemi pokřiveném trhu a přepravě na velké vzdálenosti. Jak člověku v Čechách chutná chřest z Argentiny...vlastně tam nemusí aspoň jezdit.

Co tedy vlastně dnes chránit a ctít v sídle samotném. Sídlo je místo pro život. To je podstata existence sídla. Na této podstatě jeho obraz stojí. Ochrana obrazu sídla by z toho měla vycházet. Jenže mnohdy je chráněn jen ten obraz bez vztahů. Je to stejné, jako bychom zašpuntovali prázdnou lahev od vína a dali ji ležet do archivu v naději, že vyzraje. Jsem přesvědčen, že konzervací určitého stavu lze dosáhnout jen nefunkční soubor, deformované vztahy, skanzen. Jako jsem přesvědčen, že stojí za to chránit hodnoty, které přečkaly staletí a jejich smysl je stále přítomen, jen se na něj zapomnělo, neboť doba je v taková. Děti dnes totiž zapomínají na své rodiče a stejně jako ony byly odkládány do jeslí a školek, odkládají své předky do domovů důchodců. I to je dnešek. Jako bychom se báli stáří a nemoci. Proto možná lidé nekonečněkrát zateplují a mění fasády, okna i dveře, nábytek i přesto, že ty staré věci slouží, ale jsou staré a nejsou módní. Vyžadovat po lidech ochranu památky, když k ní nemají žádný vztah, je zbytečné. Nejprve se musí vybudovat úcta a obdiv, pak může následovat pochopení... Ochrana bez člověka je jen mlácení prázdné slámy. Nejen že má slabé výsledky, ale vytváří konflikt.

Myslím, že ochrana obrazu sídla, ale nakonec i celého krajinného rázu by měla asi být podobná dialogu mezi lidmi, kteří se respektují a mají k sobě úctu. Přirozená a tím i životaschopná a tedy trvalá. Takový přístup je v dnešní době velmi složitý, neboť vztahy jsou deformovány a převládá zde diktát konzumu, ekonomiky i nevkusy. Ideální stav cítím, když nová zástavba v sídle respektuje tu starou, vede s ní dialog, necpe se na její místo, respektuje

ji, nepustoší a ponechává ji její tvář. Když nový dům vedle starého nevypadá jako útočící tank, když nová zahrada sroste s okolní krajinou i zástavbou. Když u nového mám pocit, že je to tak od nepaměti. Pak se nová zástavba ani dům ani nový prvek neuplatní v sídle jako útočník a nehuláká na všechny strany svou bizarností umocněnou transparentní fasádou. Pak nové cítí a respektuje staré a takový obraz zůstává stále atraktivní. To je asi ideální stav.

Jak dosáhnout takového stavu? Mám pocit, že „dokonalé“ vyhodnocení krajinného rázu sídla a jeho krajinného rámce nestačí. Chybí zde dialog, hodnocení zůstává odborným „diktátem“ vkusu a kvality. Snaží se vnutit ochranné podmínky, kterými je třeba hájit vše, co uzná hodnotitel za důležité, jakoukoliv formou. Ochranné podmínky jsou však jen omezení, nikoliv dohoda. Ta může vzniknout na základě dialogu. Evropská úmluva o krajině se o takový přístup pokouší, ale její opatrná implementace jej ve skutečnosti příliš nedovoluje.

Ochranné podmínky by měly vyjadřovat stimulaci, měly by být signálem, osvětou a deklarací hodnoty s odůvodněním. Měly by umožnit růst tomu, co je životaschopné, tedy trvale udržitelné, a zabránit vzniku toho, co je již od počátku k životu arogantní a nepřijatelné a také neudržitelné, dočasné. Větrné elektrárny jsou dočasné, neudržitelné, poněvadž vztah, který je instaloval do krajiny, je deformován větrnou lobby a zahalen do řady nejasností. Nejsou součástí dlouhodobé energetické koncepce celého státu nebo kraje. Je nutné změnit vztah k energiím včetně té elektrické a najít způsob, který je možné udržet více než jedno století, manifestace takového vztahu bude přijatelná. Možná, kdyby určitá skupina vsí byla napojena na větrný park a zvítězila tak nad elektrárenskou diktaturou, byl by obraz mohutných věží přijímán shovívavěji. Rozvoj sídel by měl být veden tak, aby přetrval staletí bez újmy na harmonii i funkci, jako tomu bylo u venkovských sídel po celá staletí.

Princip ochrany obrazu sídla v krajině by měl stát na určitých dohodách a pravidlech vycházejících z faktu, že sídlo je živý organismus, který chce žít, rozvíjet se, hledat svou cestu a zvát vše nové k tomuto rozvoji. Princip by však měl jít cestou zdokonalování. Nelze nahradit objekt vytvářející harmonický vztah za objekt, který tento vztah zruší, ale jiný nevytvoří bez újmy, projevující se v celkovém obrazu. Harmonický vztah by měl být nahrazován harmonickým vztahem. To je životaschopný rozvoj kvality.

Současná sídla dostala základ a vznikala převážně v dávné minulosti v různých obdobích tzv. kolonizace krajiny, kdy přicházeli noví osadníci do doposud neobydlených prostorů, kde počali stavět svá zpočátku primitivní obydlí a využívat okolní krajinu k pěstování plodin a těžbě surovin. Každý rozvoj sídla přinesl typické znaky, které lze často číst v jeho charakteru i celkovém obrazu, ale též v jeho krajině. Urbanizovaný prostor sídla ovlivňuje významnou měrou, ne-li zásadní, krajinný ráz – tvář celé krajiny.

Zpočátku vznikala sídla nahodile na základě prospektorských výprav do neprobádaných území, především za účelem hledání surovin a výhodných poloh pro obživu. Postup kolonizace krajiny sledoval vodní toky, což potvrzují nálezy i zprávy o vzniku sídel a osad, podél kterých vznikala později významná správní a obchodní centra. Vodní toky byly páteří mnoha obchodních cest, zdrojem pitné i užitkové vody. Byly komunikací i nositeli života. Kolonizace vhodných území byl promyšlený proces řízený z tehdejších center, klášterů a

panství. Sídla byla „zasazována“ do krajiny, byla budována podle určitého vhodného vzorce, který byl vytvořen tzv. lokátory, urbanisty tehdejšího věku. Pravidla lokace a výstavby sídla však určovala krajina, reliéf, klimatické podmínky a voda. A to už samo o sobě dalo základ vybudování harmonického vztahu. Díky tomu vznikaly osvědčené vzory, které se pak opakovaly v rámci celého státu. Venkovský prostor dostával tak novou tvář a sídla typický obraz, který se ve své základní formě zachoval dodnes. Takovou stopu je nutné respektovat. Jenže na to je dnešní přístup příliš ramenatý, pokora je považována za druh slabosti. Pak se však nelze divit, že společně sklízíme, co jsme zaseli, neboť vztah předurčuje, jaká bude sklizeň.

Sídla se měnila, prožívala doby úpadku a doby růstu. Měnil se jejich obraz, nejsou stejná od založení. Jedno však měla společné. Jejich vývoj byl předurčen vztahy různého měřítko. Vztahy jsou základním kamenem stability i změny. Myslím, že cílem ochrany krajinného rázu by měli být lidé a jejich vztahy ke krajině i k sídlu, osvěta, diskuse a dohoda. Všichni už dnes dohodu cítíme, ale bez jednoznačné deklarace, jako by nebyla. Mnoho lidí cítí správně hodnoty a umí je respektovat nebo se to právě teď učí, ale jejich veřejná deklarace má mnohem větší váhu, která vede k zodpovědnosti. Estetická hodnota je obecná i individuální dohoda na tom, co je považováno za estetické. Její vnímání podléhá často módě a je těžké ji srozumitelně vyjádřit bez subjektivního pohledu. Každý ji vnímá po svém, ale všichni ji trvale cítí tam, kde je harmonický vztah, vzájemné vyladění. Ochrana obrazu sídla a jeho krajinného rámce stejně jako ochrana krajiny a jejího krajinného rázu je především ochranou vztahů v krajině i v sídle, vztahů mezi lidmi.

Na závěr bych měl možná ospravedlnit formu tohoto příspěvku, který je úvahou nad řadou problémů. Původně měl příspěvek být zaměřen na hodnocení sídel a jejich kategorizaci. Příspěvek je však zamyšlením, úvahou a přiznám se, že jsem nechal myšlenky volně přicházet a inspirovat každou novou větu, jako když teče řeka. Možná se mi je nepodařilo uspořádat tak, aby dílo mělo dokonalou logiku. Omlouvám se, pokud to někomu vadí.

The article discusses the issue of a settlement image protection in a landscape. It is aimed at relationships that form a settlement image and a landscape scenery. The author presents the new view of a landscape character protection based on understanding and building significant relationships. Mutual relations of inhabitants and their relationship to their environment are fundamental for relationships and interactions between a settlement and a landscape. Relationships generate a spatial configuration of a settlement as well as a landscape, they are essential for existence of buildings and also for the present settlement image in a landscape. A landscape character manifests all these relationships.

Kontakt:

Ing. Roman Bukáček

Česká zemědělská univerzita v Praze, Fakulta životního prostředí

roman.bukacek@seznam.cz

Nové výzvy krajinnému rázu

(Challenge for Landscape Character)

Kristina LANGAROVÁ

Oborová legislativa a expertní a participativní přístupy formují praxi hodnocení krajinného rázu. Česká odborná veřejnost upřednostňuje princip ochrany krajinného rázu a expertní hodnocení. Evropská úmluva o krajině valorizuje ty myšlenky krajinného plánování, které podporují rozvoj a aktivní participativní utváření krajiny. Evropská odborná veřejnost diskutuje o tom, že expertní hodnocení krajinného rázu přestává stačit současným společenským nárokům na ochranu a utváření kulturní krajiny.

1 Expertně nebo laicky?

Stojíme dnes před několika výzvami. Požadavek participativního plánování je opodstatněn svým prokázaným pozitivním vlivem na míru a přirozený způsob přijetí opatření nejen péče o krajinu, ale změn obecně. Stále častěji se projevuje vůle obyvatel ovlivnit utváření své krajiny domova. Expertní přístupy, vycházející z principu ochrany či předběžné opatrnosti, často vedou ke kumulaci limitů na místo k jejich diversifikaci a nepočítají příliš se zapojením veřejnosti. Schází nám rozhodnutí o tom, v jaké fázi by veřejnost mohla být zapojena – zda už do procesu hodnocení či později do rozhodování o vývoji v jejich regionech.

Tento příspěvek si klade za cíl otevřít diskuzi k expertnímu hodnocení krajinného rázu v České republice. Čerpá při tom ze dvou zdrojů. Jedním jsou výsledky výzkumných projektů, které proběhly na Institutu péče o krajinu (Institut für Landespfllege) na univerzitě Alberta Ludwiga (Albert-Ludwigs-Universität) v německém Freiburgu v letech 2004-2010, mj. Langarová (2010). Tento česko-německý výzkum byl zaměřen na vnímání krajiny migranty a hodnocení krajinného rázu v obou zemích, Lanninger a Langarová (2010). Druhým zdrojem je dvouletá profesní zkušenost z vývoje projektů větrné energie Ostwindu CZ v České republice, který teoretické poznatky rozvíjí zkušenostmi z jednání během povolovacích procesů projektů větrných elektráren.

Během jmenovaných výzkumných projektů byly analyzovány a vyhodnoceny kvality třinácti expertních metod hodnocení krajinného rázu v České republice a v Německu. Kritériem hodnocení byla jednak jejich objektivita, validita a reliabilita, jednak skutečnost, nakolik zkoumané expertní metody odpovídají legislativě a stavu poznání výzkumu v obou zemích.

2 Legislativa, věda, člověk a krajinný ráz

Na základě expertních a politických požadavků byly v České republice prosazeny procesy hodnocení a ochrany krajinného rázu v legislativě. Cílem při tom bylo mj. realizovat princip trvalé udržitelnosti ve prospěch obyvatel naší země a zachovat budoucím generacím odkaz dnešní kulturní krajiny. Hodnocení, ochrana a plánování krajinného rázu dnes tvoří systém pravidel, úkolů a kauzálních rozhodnutí, který se opírá o zákony a odborné poznatky. Jedním z nástrojů tohoto systému jsou v České republice zákonem preferované expertní metody hodnocení. Jsou používány k analýzám, mapování a k následnému hodnocení z např. hlediska ekologie, estetiky a historie. Přitom jsou krajinným prvkům/strukturám či jejich vlastnostem přiřazovány hodnoty podle zažitých tezí, například „*je důležité zachovat budoucím generacím historické kulturní krajiny*“ nebo „*krajinné struktury drobného měřítka jsou krásné*“.

2.1 Nároky legislativy na krajinný ráz

Zákony, resp. právní předpisy jsou závazným podkladem pro obsah expertních metod hodnocení. Hlavním úkolem expertních metod je splnit požadavky právních předpisů. Analyzujeme tedy jejich obsah s cílem zjistit, jaké požadavky na krajinný ráz České republiky, Německa a Evropy (skrže Evropskou úmluvu o krajině) kladou. V tabulce 1 jsou znázorněny definice krajinného rázu, krajinného obrazu a vlastností krajiny, které s krajinným rázem a obrazem souvisí.

Evropská úmluva o krajině potvrzuje ideově význam krajiny pro člověka, především v jejích každodenních, obecně vnímatelných aspektech. Přisuzuje krajině roli životního a sociálního prostoru (aspekt životní prostředí a identita), kulturního zázemí a prostoru, ve kterém mohou její obyvatelé plnit svá přání (aspekt pohody).

Německý zákon o ochraně přírody a krajiny definuje krajinný obraz skrze krajinnou diverzitu, jedinečnost a krásu, typicitu, rekreační potenciál přírody a krajiny, přičemž zohledňuje i nabídku smyslových zážitků.

Podle českého zákona o ochraně přírody a krajiny je třeba při hodnocení krajinného rázu tyto krajinné a přírodní aspekty: přírodní a kulturně historická jedinečnost krajiny, estetické a přírodní hodnoty, kulturní dominanty, území se zvláštní ochranou přírody, harmonické měřítko krajiny, vzhled, přístupnost krajiny, krása a další hodnoty, jako například ekologická stabilita.

Pro úplnost je třeba dodat, že se jmenované tři právní předpisy liší úkoly, které ukládají:

- Evropská úmluva o krajině hovoří o kombinaci plánování, zhodnocování současného stavu, typologických vymezováních, analýzách a vyhodnocování.
- Český zákon o ochraně přírody a krajiny hovoří o ochraně a etablování.
- Německý zákon o ochraně přírody a krajiny předepisuje popis a odůvodnění ochranných opatření, zajištění, péči a zachování, plánování, rozvoj, mapování, jejich následné interpretace a hodnocení.

Tab. 1: Krajina, krajinný ráz a krajinný obraz v právních předpisech

EU: Evropská úmluva o krajině¹⁰	Krajina je - významnou součástí kvality života ve všech územích - základem pocitu pohody - základem identity - základem životního prostředí
ČR: Zákon o ochraně přírody a krajiny¹¹	Krajinný ráz je definován - přírodní a kulturně historickou hodnotou území - estetickými a přírodními hodnotami přírody a krajiny
SRN: Zákon o ochraně přírody¹²	Krajinný obraz je definován v kontextu - diversity, jedinečnosti a krásy - rekreačního potenciálu a nabídky smyslových zážitků - zvláštní kulturně historické jedinečnosti - typicity - přírody a krajiny

2.2 Požadavky na krajinný ráz vyplývající z vědeckých poznatků

Které aspekty krajinného rázu případně obrazu jsou schopny expertní metody vyhodnotit? Je toto vyhodnocení vzhledem k popsané komplexitě Maslowa (1987) – viz kapitola 2.3 – dostačující nebo je třeba je k uspokojení společenských a právních požadavků doplnit o další paradigmaty? Zube (1984) rozlišil na základě rozsáhlé literární rešerše tři existující paradigmaty v přístupu ke krajině, která lze upravit pro potřeby krajinného rázu následujícím způsobem, tabulka 2:

¹⁰ Evropská úmluva o krajině, SEV č. 176, Rada Evropy, 20. 10. 2000

¹¹ Zákon č. 114/1992 Sb. České národní rady ze dne 19. 2. 1992 o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů

¹² Zákon „Gesetz Naturschutz und Landschaftspflege vom 20. 12. 1976 in der Fassung vom 25. 3. 2002“

Tab. 2: Paradigmata hodnocení krajinného rázu

	Expertní paradigma <i>Professional paradigm</i>	Paradigma sledování chování <i>Behavioural paradigm</i>	Humanistické paradigma <i>Humanistic paradigm</i>
Kdo vnímá a popisuje krajinu?	Experti územního a krajinného plánování a ochrany přírody a krajiny	Laik	Aktivní účastník komplexní interakce
Které aspekty jsou zohledněny?	Estetické aspekty: tvary, barvy, harmonie, kontrast, čitelnost, diverzita a ekologické aspekty	Struktura a mozaika: lesy, pole, louky, vodní toky, přístupnost, znečištění	Orientace, sociální prostor, domov
Jakou otázku paradigma zodpovídá?	Jaké estetické, přírodní, kulturně historické a ekologické kvality má krajina?	Jak jsou lidé spokojení s krajinou? Jaká krajina se lidem líbí?	Jakým způsobem užívají lidé krajinu a jaké pohnutky je vedou?
Které koncepty formují paradigma?	Estetika, sémantika, ekologické teorie, kritéria a indikátory	Evoluční teorie, Maslowa teorie, bohatství podnětů, kontrastnost	Evolučně podmíněné kolektivní preference, náboženství, fenomenologie
Které výzkumné metody stanovuje paradigma?	Kvalitativní a kvantitativní analýza	Sociálně-empirické výzkumné metody, převážně kvantitativní vyhodnocení	Kvantitativní a kvalitativní analýza zdrojů, historická analýza
Jaké jsou výsledky?	Systémy hodnot, mapy, interpretace	Sociologické a psychologické interpretace, texty	Umělecké kreativní ztvárnění individuálních názorů, umělecké nebo vědecké interpretace souvislostí v uměleckých dílech či textech

Expertní paradigma popisuje expertní hodnocení. Zohledněny jsou rušivé a příjemné krajinné struktury stejně jako objektivní estetické hodnoty (viditelnost, bohatství struktur). Vzdělání a zkušenost experta ovlivňuje zásadním způsobem výsledek. Při dnešním požadavku objektivní tento přístup nemůže obstát. Proto je třeba stanovit jasná kritéria pro hodnocení krajinného rázu a tato kritéria pravidelně aktualizovat podle současného stavu poznání (Reidl a Konold 2003 a von Haaren 2007).

Paradigma sledování chování hodnotí krajinný ráz podle preferencí laiků. Experty jsou v tomto případě sociologové, kteří zjišťují názory zúčastněných a dotčených obyvatel. Tito experti nevyjadřují svůj názor ke krajinnému rázu, ale mapují a interpretují názor obyvatel k různým krajinným prvkům a vlastnostem.

Humanistické paradigma prozkoumává krajinný ráz v dlouhodobém hledisku. Toto paradigma může ukázat nové cesty ideového pohledu na krajinný ráz i cesty nového smýšlení o tématu.

Každé z paradigmat vyžaduje rozdílné metody a paradigmat navzájem nejsou zastupitelná. V České republice jsou tato tři paradigmat vnímána jako samostatné přístupy, přičemž legislativa přikládá největší hodnotu těm expertním. V Německu je možné sledovat stále intenzivnější mísení paradigmat a převládající význam participace (paradigma sledování chování). Analýza silných a slabých stránek popsaných paradigmat v tabulce 4 ukazuje mimo jiné, která úskalí může přinést preference expertních přístupů před ostatními, ale především výhody synergie všech tří paradigmat.

2.3 Člověk – laik a krajinný ráz

„Porozumění je vždy vázáno na prožitek vnějších impulsů. Každý prožitek vyvolává bilancování a utváření hodnot,“ Falter (2003)

Spontánní vnímání krajiny má nevyhnutelně hodnotící charakter, což časem vede k utváření preferencí, které podléhají proměně. Soubor našich osobních zkušeností přímo odpovídá našemu formování hodnot a jejich žebříčku. Tento soubor zkušeností se každodenním životem rozšiřuje a mění či potvrzuje naše hodnocení vnějšího světa. Krajinné preference člověka – laika nejsou konstantní, ale odpovídají společenskému a politickému vývoji a individuální proměně. Ta se odvíjí mimo jiné od vzdělání, sociálního prostředí a věku jednotlivců.

Existuje řada teorií, které na základě různých poznatků dokazují existenci preferencí pro určité typy či části krajiny, stejně tak jako některé intersubjektivně platné averze. Některé z nich se opírají o poznatky evoluční teorie Jung (1984), Vollmer (1985), jiné o kompoziční teorie výtvarného umění Bourassa (1991), jiné o humanistickou psychologii (Maslow 1987, orig. 1943) nebo je kombinují Nohl (2001).

Maslow uspořádal na základě svých výzkumů lidské potřeby do pyramidy, kdy se od báze směrem ke špici vrství na fyziologické potřeby postupně potřeby jistoty a zabezpečení, potřeby příslušnosti k sociální skupině, potřeby hodnocení a uplatnění i potřeby růstu a seberealizace. Odhlédneme-li od překonané hierarchické struktury Maslowem popsaných potřeb (kritika autory Wahba und Bridwell 1976 a Constanza et al. 2007), nabízí se takto definovanými potřebami prověřit možnost krajiny/krajinného rázu přinést člověku pocit uspokojení. Ve vědecké literatuře a v literatuře krajinného plánování (Löw a Míchal 2003, Gareis-Grahaman 1993, Nohl 2001 a Jessel 1998) jsou popsány hodnoty a vlastnosti krajiny, které výše popsaným potřebám odpovídají, viz tabulka 3.

Tab. 3: Potřeby dle Maslowa a příklady jejich zohlednění při hodnocení krajinného rázu

Lidské potřeby podle Maslowa	Lidské potřeby, které mohou být zohledněny při hodnocení krajinného rázu/v krajinném plánování	Odpovídající vlastnosti krajiny, krajinné elementy a funkce
Fyziologické potřeby	Potřeba potravy, vody a bydlení	Produkce potravin, zásobování vodou, produkce energie, zahrady, domov
Potřeby jistoty a zabezpečení	Potřeba jistoty, důvěry, harmonie, orientace, vědění a informace	“Krytá záda”, pomalé proměny krajiny, přehledné horizonty, krajinné struktury známé z dětství, čitelnost a srozumitelnost krajiny, bezpečné cesty
Potřeba příslušnosti k sociální skupině	Potřeba příslušnosti ke konkrétnímu místu, skupině, krajině domova, regionu	Krajina jako kulisa sociálních procesů, místo identity
Potřeba ohodnocení a uplatnění	Potřeba svobody, vlastní hodnoty, mobility, utváření, ovlivnění plánování	Schůdnost a dostupnost, cestování, utvářená krajina, přírodní plochy bez hospodářských funkcí,
Potřeba růstu a seberealizace	Potřeba krásy, kontrastu, změny	Genius loci, krajiny bohaté na podněty a kontrast, extrémy

3 Plusy a mínusy

Krajinný ráz spojujeme významově s estetickou hodnotou krajiny. Přijmeme-li, že

- „estetický“ znamená „vnímatelný“ a nikoli automaticky „krásný“,
- a že pozitivní hodnoty krajiny/krajinného rázu budou vnímány mj. při uspokojení Maslowem popsaných potřeb,

mění se zásadně pohled na komplexnost současných expertních metod hodnocení krajinného rázu. Má-li institut krajinného rázu pomoci zabezpečit pohodu obyvatel a zachování historických kulturních krajin při zachování běžného života v každodenních a přesto velmi často jedinečných krajinách přírodních i sídelních, je třeba přehodnotit obsahy dnešních expertních metod.

Německo se vydalo trendem participativního hodnocení a plánování, Česko se drží expertních přístupů. Analýza slabých a silných stránek ukazuje zřetelně, že intersubjektivní, platné (validní) a opakovatelné (reliabilní) hodnocení krajinného rázu není proveditelné za použití žádného z paradigmat samostatně. Chceme-li zvýšit kvalitu praktického hodnocení krajinného rázu, je třeba přistoupit k diskuzi o smysluplném propojení výše popsaných přístupů. Jinak hrozí Worst-case-scénáře, že „vkus masy umožní zmizet regionálním jedinečností“ anebo „se krajinné plánování stane odvětvím plánovacího průmyslu, které je odtržené od každodenní reality obyvatel“ (Lanninger, Langarová 2010).

Například mohou být expertní hodnocení doplněna o intersubjektivně platné preference „krásných“ krajinných prvků či krajin. Toto spojení expertního paradigmatu a paradigmatu sledování chování je výhodné, protože přispívá zvýšení objektivity. Především by ale mohla být zúčastněná a dotčená veřejnost zapojena už do analytické fáze před hodnocením a plánováním (Langarová 2010).

Nová role expertů může mít celou řadu fazet. Namísto místně omezených hodnocení a plánování se ukazuje nový prostor, pro zprostředkování informací, moderování diskuzí, odkrývání a odborný doprovod společenských procesů a akcí (Kil 2004). Právě tohoto úkolu se mohou zhostit lépe než kdo jiný experti krajinného plánování.

Je třeba také zdůraznit, že kvalita objektivní informovanosti ať už péče o krajinu či o plánovaných záměrech vedoucích ke změnám krajinného rázu není prozatím definovaná – ať už v otázce kdo má informovat či jakým způsobem informovat. Při tom způsob a kvalita informovanosti zásadně ovlivňují veřejné mínění obyvatel, kteří často s důvěrou přejímají vyslovená mínění expertů. Odborníci na lokální úrovni mají tu moc, pomoci obyvatelům překonat (někdy zbytečné, jindy opodstatněné) obavy ať už z opatření vedoucích k ochraně stavu jejich krajiny nebo z nově plánovaných záměrů, které jejich regiony mohou oživit v ekonomické, estetické nebo jiné rovině. Toto překonání či odmítnutí musí být podmíněno expertními podklady.

Expertní přístupy budou nadále hrát nepostradatelnou roli v těchto procesech; znalosti a zkušenosti, kterými česká odborná veřejnost disponuje, mohou velmi příznivě ovlivnit rozšíření participativního plánování, které povede ke zvýšení pocitu spokojenosti obyvatel. Novou úlohou expertních přístupů hodnocení krajinného rázu, ale i krajinného plánování obecně je otevření a moderování diskuze s laickou i odbornou veřejností. Předmětem této diskuze může být jak předmět ochrany v jednotlivých regionech, tak možnosti rozvoje a změn v krajině, které si její obyvatelé přejí.

Tab. 4: Silné a slabé stránky paradigmat, možné synergie

	Expertní paradigma	Paradigma sledování chování	Humanistické paradigma
Silné stránky	- Rychlé zmapování a vyhodnocení stavu - Standardizované metody a materiál - Zohlednění poznatků vědy - Zohlednění profesních zkušeností - Bezprostřední vliv na plánování - Pragmatizmus	- Průzkum intersubjektivních a individuálních preferencí - Vysoká validita - Vysoká reliabilita	- Přináší teoretické vysvětlení tezí pro obě ostatní paradigmat - Výsledky jsou snadno prezentovatelné, mohou využít uměleckého ztvárnění
Slabé stránky	- Malé nebo žádné zohlednění individuálních preferencí obyvatel - Nízká akceptovanou u obyvatel - Omezená objektivita kvůli scházejícímu propojení expertních a intersubjektivních kritérií - Nebezpečí zobecňování subjektivních hodnot experta na úkor preferencí obyvatel	- Výsledky nejsou primárně orientovány na plánování	- Nízká validita a reliabilita
Synergie propojení paradigmat	- Zvýšení objektivity - Zohlednění intersubjektivních preferencí obyvatel - Hodnocení s pomocí transparentních kritérií a indikátorů	- Podpora aktivní interakce mezi obyvateli a krajinou - Zapojení obyvatel do utváření krajiny - Potenciálně vyšší akceptace - Zohlednění expertních zkušeností při rozšíření dotazování i skupin expertů	- Doplnění a optimalizace obou ostatních paradigmat

Branch legislative and expert and participative evaluation form practice of landscape character evaluation. Czech expert public prefer expert evaluation and principles of landscape character protection. European Landscape Convention prefers those ideas of landscape planning that support development and active participative landscape formation. According to the European expert public discussion is the expert evaluation of landscape character not sufficient for current requirement for protection and formation of culture landscape.

Literatura:

- (1) BOURASSA, S. C. (1991). The Aesthetics of Landscape. London, New York: Belhaven.
- (2) FALTER, R. (2003). Natur neu denken. Rieden/Allgäu, Drachen Verlag. 309 s.
- (3) JUNG, C. G. (1984). Archetypy a nevědomí (Archetype und Unbewusst). Brno, Nakladatelství Tomáše Janečka.
- (4) KIL, W. (2004). Luxus der Leere. Wuppertal, Müller + Busmann. 159 s.
- (5) LANGAROVÁ, K. (2010). Bewertung des Landschaftsbildes im Landkreis Zlin: Ein Methodenvergleich. Dizertační práce na „Institut für Landespflege: Albert-Ludwigs-Universität Freiburg“. 213 s.
- (6) LANNINGER, S. – LANGAROVA, K. (2010). Landschaft und Identität. Theoretische Überlegungen zur Weiterentwicklung der Landschaftsbildbewertung). GAIA 19(2): s. 129–139.
- (7) MASLOW, A. H. (1987). Motivation und Persönlichkeit. Reinbek: Rowohlt.
- (8) NOHL, W. (2001). Landschaftsplanung: Ästhetische und rekreative Aspekte. Berlin – Hannover, Patzer. 248 s.
- (9) REIDL, K. – KONOLD, W. (2003). Naturschutz in Stadt- und Industrielandschaften-Aufgaben, Begründungen, Leitbilder und Forschungsdefizite. Nürtinger Hochschulschriften 20: 83–106
- (10) VOLLMER, G. (1985). Was können wir wissen? Die Natur der Erkenntnis. Beiträge zur evolutionären Erkenntnistheorie. Stuttgart, Hirzel. 337 s.
- (11) VON HAAREN, C. (2004). Landschaftsplanung. Stuttgart, Eugen Ulmer. 527 s.
- (12) ZUBE, E. H. (1984). Themes in Landscape Assessment Theory. Landscape Journal 3(2): s. 104–110.

Kontakt:

Dr. Ing. Kristina Langarová

Ostwind cz, s.r.o, Kubánské náměstí 1391/11, 100 00 Praha 10 Vršovice,
langarova@ostwind.cz

editoři: Ivan Vorel – Jiří Kupka
název: Krajinný ráz v sídlech / sídla v rázu krajiny
vydalo: České vysoké učení technické v Praze
zpracovala: Fakulta stavební ČVUT, Thákurova 7, Praha 6
vytiskla: Tiskárna nakladatelství ČVUT, Žitná 4, Praha 6
počet stran: 124
náklad: 200
Vydání první

foto na obálce: Bozkov, Podkrkonoší (Ivan Vorel)
grafická úprava obálky: Simona Švecová
grafická úprava textu: Jiří Štrébl, Kateřina Štréblová Hronovská

České vysoké učení technické v Praze
Praha 2011

ISBN 978-80-01-04908-2